

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
LATVIJAS UN AUSTRUMEIROPAS JAUNO UN JAUNĀKO LAIKU VĒSTURES
KATEDRA

Vēstures bakalaura studiju programmas

3. kursa students

Artūrs **Rundzāns**

Stud. apl. Nr. ar08257

**DARBASPĒKA PROBLĒMA LATVIJAS
LAUKSAIMNIECĪBĀ 1934. - 1940. GADĀ
BAKALAURA DARBS**

Darba zinātniskais vadītājs

Dr.hist.

Gatis Krūmiņš

RĪGA 2011

SATURS

Anotācija.....	3
Annotation	3
Ievads.....	4
Avotu un literatūras apskats	6
1. Problēmas būtība un attīstība.....	17
1.1. Laukstrādnieku jautājuma būtība.....	17
1.2. Darbaspēka problēmas attīstība	19
2. Laukstrādnieku trūkuma cēloņi	27
2.1. Galvenie viedokļi tā laika pētnieciskajā literatūrā un historiogrāfijā	27
2.2. Demogrāfiskās izmaiņas un kataklizmas 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā	32
2.3. Agrārreformas radīto izmaiņu ietekme uz darbaspēka jautājumu	38
2.4. Sociālās un atalgojuma atšķirības laukos un pilsētās	41
3. Valdības pasākumi problēmas risināšanai	48
3.1. Ārzemju laukstrādnieku ieviešana	48
3.2. Racionalizācija.....	55
3.3. Darba un dzīves apstākļu maiņa laukos.....	62
3.4. Darbaspēka kustības un darba daudzuma tieša kontrole	67
Secinājumi	73
Izmantoto avotu un literatūras saraksts	77
Pielikumi.....	82
1.pielikums. Fragments no 1936.gada 26.oktobrī Zemkopības ministrijā notikušās apspriedes par laukstrādnieku jautājumu.	82

ANOTĀCIJA

Šī pētījuma mērķis ir noskaidrot lauksaimniecības darbaspēka problēmas attīstību Latvijā 1934.-1940.gadā. Tādēļ analizēta šīs problēmas izcelšanās un valdības īstenotie pasākumi tās novēršanai. Darbs balstīts uz dažādiem materiāliem: arhīvā atrodamajiem Zemkopības ministrijas un Latvijas Lauksaimniecības kameras fondiem, statistiskajiem un preses materiāliem, kā arī lauksaimniecībai veltīto literatūru. Pētāmajā periodā aktuālas bija rūpes par darbaspēka trūkuma novēršanu. Autors atklāj, ka šīs problēmas galvenā šķautne bija ar laukstrādnieku meklēšanu saistītā algu celšanās. Valdība centās novērst lielas svārstības šai ziņā, tāpēc meklēja dažādus risinājumus, lai nodrošinātu darbaspēka pieejamību: uzlabojot lauku sociālos apstākļus, veicinot mehanizāciju, ievēdot ārzemniekus, kā arī tieši regulējot darbaspēka kustību.

ANNOTATION

The object of this study is to investigate the problem of workforce in agriculture of Latvia in years 1934-1940. Accordingly much attention is brought to the causes of it and the acts of government to solve this problem. The study is based on a spectrum of sources: archive documents of Ministry of Agriculture and Chamber of Latvian Agriculture, statistical publications, press and literature dedicated to agriculture. In the given years there were much care to avert a lack of workers in agriculture. The main aspect of this problem was the climbing wages of workers. Government tried to prevent big fluctuations in this matter and therefore made acts to widen the availability of workers: improving the social conditions, promoting mechanization, importing foreigners and finally directly managing the flow of workforce.

IEVADS

Autora pētījums veltīts visai maz zināmai problēmai – darbaspēka trūcumam Latvijas lauksaimniecībā 1930.gados. Kārļa Ulmaņa varas gados valdība šo problēmu izjuta arvien sāpīgāk un kā panaceja ilgstoši tika izmantota ārvalstu darbaspēka ieviešana. Taču vai darbaspēka trūkums vispār pastāvēja un kā to varēja izmērīt? Vai valdība vēlējās ārzemnieku ieviešanas pārtraukšanu? Uz šiem un citiem jautājumiem autors mēģina atbildēt darbā.

Situācija, kurā Latvija bija nonākusi 1930.gados, būtībā bija pretēja tai, ar kuru Latvija saskaras pašlaik. Tolaik saimnieciskais uzplaukums veicināja vajadzību pēc jauniem strādniekiem, turpretī tagad pastāv augsts bezdarbs un ekonomiska emigrācija. Neskatoties uz to, tiek spekulēts, ka pēc pāris gadiem Latvijā jau būs novērojams darbaspēka trūkums. Darbs ļauj iepazīt tos valdības mērus, kas tika pieņemti, lai mazinātu vajadzību pēc darbaspēka un lai esošo darbaspēku izmantotu racionālāk. Novērojams, ka tieši ekonomiskās problēmas ir motivējošs faktors veikt saimnieciskus un sociālus uzlabojumus. Darbs ļauj ielūkoties arī tajās problēmās un risinājumos, kas raksturīgi ekonomiskās imigrācijas gadījumam. Tajā pašā laikā, ņemot vērā Latvijas iedzīvotāju aizbraukšanu uz Rietumeiropas valstīm, pētītā problēma ļauj mēģināt izprast darbaspēka uzņēmēju valstu situāciju un labāk saprast viņu veikto politiku un pieņemtos mērus.

Vēstures pētniecībā ekonomiskajām problēmām parasti tiek veltīta otršķirīga uzmanība un arī attiecībā uz Latvijas Republikas laika saimniecību šis apgalvojums ir spēkā. Tomēr pētījumi par saimniecisko situāciju ļauj labāk izprast arī šī laika politisko un sociālo vēsturi, tāpēc neapšaubāmi ir nepieciešami. Latvijas lauksaimniecības attīstības problēmām 1930.gados līdz šim pievērsta visai maza uzmanība un šis darbs, cerams, sniegs mazu artavu to labākai izpratnei. Pašreizējā pētniecībā esošās norādes uz darbaspēku trūkumu lauksaimniecībā savukārt neļauj pietiekami iedziļināties problēmas būtībā, tāpēc nepieciešams padziļināts pētījums.

Šis darbs ir loģisks turpinājums autora iepriekš izstrādātajiem darbiem par darbaspēka problēmas attēlojumu presē, kā arī attiecīgā laika literatūrā un historiogrāfijā. Iepriekšējo darbu tēmas ir samērā šauras un virspusējas, tāpēc tajās nav veikta nopietna iedziļināšanās attiecīgajā problemātikā. Šī darba tēma ir paplašināta gan tematiski, gan hronoloģiski un iepriekšējā 1938.-1940.gada perioda vietā veltīta laika posmam no 1934.gada līdz 1940.gadam. Tādā veidā tiek aptverts viss Kārļa Ulmaņa autoritārās valdības laiks, kuram raksturīga noteiktāka valsts iejaukšanās saimnieciskajā dzīvē, kā arī īpaša vērība lauksaimniecībai. Plašākais izvērsums laikā ļauj arī skaidrāk iezīmēt notikumu attīstību un

kopsakarības, pie tam saskan arī ar problēmas atkārtotu aktualizēšanos pēc pārciestās saimnieciskās krīzes 1930.gadu sākumā.

Autora izvirzītais darba mērķis ir izpētīt lauksaimniecības darbaspēka problēmas attīstību 1934.-1940.gadā. Mērķim pakārtoti atsevišķi uzdevumi:

1. Noskaidrot lauksaimniecības darbaspēka trūkuma problēmas būtību.
2. Analizēt, kā laukstrādnieku trūkums attīstās izvēlētā perioda gaitā.
3. Izpētīt, kādi cēloņi bija darbaspēka trūkuma pamatā.
4. Atklāt valdības pieņemtos problēmas risinājumus un to efektivitāti.

Pētījumā izmantotas dažādas izziņas metodes. Plaši izmantota informācijas analīze, atlasot darbam būtisko, lai izprastu informācijas avota jēgu un nozīmi. Visvairāk šī metode izmantota, lai aprakstītu pētāmās problēmas cēloņus. Skatījums uz noteiktiem valsts pasākumiem iegūts, salīdzinot dažāda veida avotus un sintezējot tos, mēģinot iegūt pilnvērtīgāku skatu uz problēmu. Lai apstrādātu statistisko materiālu, daudz izmantotas matemātiskās metodes.

Darba struktūra veidota atbilstoši izvirzītajiem uzdevumiem. Sākumā tiek aplūkota pati problēmas būtība un tās attīstība. Problēmas būtības izpratne nodaļā „Problēmas būtība un attīstība” veido pamatu darbam un problematizē izvirzīto tēmu, ļaujot saprast, kādi uzdevumi jāveic tālākai izpētei. Laukstrādnieku trūkuma attīstība savukārt dod ieskatu problēmas mēroga izpratnei, šeit galvenokārt tiek analizētas statistikas ziņas. Otrā nodaļa veltīta laukstrādnieku trūkuma cēloņu analīzei. Cēloņi grupēti attiecīgi tajos, kas vērsti uz Krievijas impērijas laika procesiem, sociālo stāvokli laukos, atalgojuma jautājumu, kā arī uz strukturālajām pārmaiņām laukos kopš Latvijas valsts izveides. Tie ļauj saprast problēmas izcelšanos un ir pamats nākamajā nodaļā skartajiem valsts risinājumiem. Galvenie valsts risinājumi veido pamatu apakšnodaļām attiecīgi par ārzemju strādnieku ieviešanu, lauku darba mehanizāciju un racionalizāciju, sociālo apstākļu izlīdzināšanu, kā arī darbaspēka kustības kontroli. Dažādi pasākumi, ko var saistīt ar darbaspēka trūkuma mazināšanu ir daudz, tāpēc šeit skarti tikai būtiskākie.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Darbaspēka jautājums Latvijas lauksaimniecībā Kārļa Ulmaņa varas laikā ir samērā specifiska problēma un publicētajos materiālos kā atsevišķa problēma skarts visai maz. Savukārt nepublicētie arhīva dokumenti sniedz daudz derīgas informācijas. Statistiska informācija atrodama dažādos Valsts statistiskās pārvaldes izdevumos. Laukstrādnieku problēma ir saistīta ar daudziem jautājumiem, kas katrs skar atšķirīgas vēstures nozares, tāpēc šajā tēmā ir iespējams iedziļināties ļoti pamatīgi, taču ierobežotais bakalaura darba apjoms to pilnībā neatļauj. Pētījuma problēma ir saistīta gan ar politisko, gan ekonomisko, tāpat arī sociālo vēsturi. Kopumā pieejamā informācijas bāze ir pietiekami plaša un turpmāk pētījumi būtu veicami par atsevišķiem šīs problēmas aspektiem. Šajā nodaļā apskatīti tikai būtiskākie darbā izmantotie informācijas avoti.

Nepublicētie avoti

Plašs nepublicēts materiāls glabājas dažādos Latvijas Valsts vēstures arhīva (LVVA) fondos. Ļoti vērtīgi ir Zemkopības ministrijas (ZM) fondi: 1676. un 1677.fonds. 1676.fondā atrodami ZM Sekretariāta un Juriskonsultācijas dokumenti. Te glabājas ļoti dažādi dokumenti: zemkopības ministra iesniegumi Ministru kabinetam (MK), sanāksmju protokoli, likumu projekti, plāni, arī atlasītas vēstules no sabiedrības, ziņojumi u.c. materiāli. Līdzīgs ir 1677.fonds, kurā apkopoti ZM Zemkopības departamenta dokumenti. Šeit, salīdzinot ar iepriekšējo fondu, atrodas nedaudz vairāk iekšējās sarakstes laukstrādnieku lietā. Statistisko ziņu papildināšanai izmantots arī 1304.fonds, kurā glabājas plašs datu daudzums no Valsts statistiskās pārvaldes, pārsvarā dažādas tabulas. Sīkāku ieskatu laukstrādnieku jautājumā sniedz 1690.fonds (Latvijas Lauksaimniecības kamera). Kameron Darba nodaļas dokumentos var iepazīties ar ļoti dažāda tipa dokumentiem: ziņojumiem, saraksti, iesniegumiem, zemnieku vēstulēm, Kārtības policijas apskatiem par situāciju, dažādiem standarta dokumentiem (atļaujām, kvītīm u.tml.).

1676.fonds šajā darbā izmantots visvairāk. 2.lietā¹ atrodams ZM darba un reorganizācijas plāns, kas sniedz vispārīgu informāciju par ZM jaunajiem uzdevumiem pēc 1934.gada maija valsts apvērsuma. To papildina 3.lieta², kur aplūkots ZM uzdevumu projekts 1937./1938.gadam. Lauksaimniecības mehanizācijas tēmai noderīga ir 36.lieta³, kur pārsvarā

¹ LVVA, 1676.f., 1.apr., 2.l.

² LVVA, 1676.f., 1.apr., 3.l.

³ LVVA, 1676.f., 1.apr., 36.l.

ir spriests par likumu lauksaimniecības mašīnu pārbaudei, taču ir ziņas arī par mehanizācijas statistiku un mašīnu nozīmi darbaspēka taupīšanā. 39.lieta⁴ veltīta noteiktai lauksaimniecības tehnikai – krāvējiem.

Plašas ziņas par pētāmo problēmu sniedz 31.-32., 34., 38. un 40.-41.lieta⁵. Šajās lietās aplūkots liels daudzums ZM iesniegumu Ministru kabinetam laikā no 1934.-1939.gadam. Iesniegumiem to apstiprināšanas gadījumā virsū uzrakstīts datums, kad tos pieņēmis MK. Papildus apstiprinājumu sniedz Valsts kancelejas piesūtītie ziņojumi par iesniegumu apstiprināšanu. Iesniegumos, īpaši attiecībā uz ārzemju laukstrādnieku jautājumu, dotas atsauces uz Latvijas Lauksaimniecības kameras (LLK) lūgumiem. Reizēm šie lūgumi atrodas arī lietās. Šajos gadījumos ZM būtībā darbojās kā starpnieks LLK vajadzību virzīšanai. Lietās atrodami arī likumu projekti, tostarp pieņemtie varianti. Iesniegumi ļauj spriest par valsts risinājumiem darbaspēka problēmai. Īpaši tas sakāms par ārzemju laukstrādnieku ieviešanu, kā arī mehanizācijas jautājumiem. Šeit atrodami ikgadējie ZM lūgumi atļaut ārzemju strādnieku ieviešanu, kas sniedz informāciju par ieviešanas gaitu un noteiktu argumentāciju. Mehanizācijas gaitu ļauj aplūkot iesniegumi par Valūtas stabilizācijas fonda līdzekļu piešķiršanu mašīnu cenu samazināšanai, kā arī ZM rīkotie mašīnu iepirkumi un tālākpārdošana. Atrodamas arī ziņas par citiem valsts projektiem: laukstrādnieku godalgošanu, lauksaimniecības skolām, dzīvokļu izbūves fondu. Fonda lietas ļauj spriest par valsts pasākumu īstenošanu oficiālajā līmenī.

Tieši laukstrādnieku jautājumam veltīta 209., 210. un 211.⁶ lieta, skarot periodu no 1934.-1940.gadam. Šajās lietās redzami dažādi ziņojumi par laukstrādnieku problēmu, apskatīti gan cēloņi, gan iespējamie risinājumi. No šīm lietām var spriest par dažādu iestāžu un personu viedokļiem šīs problēmas sakarā, kā arī iegūt vispārēju informāciju par šīs problēmas uztveri tā laika iestādēs. Interesantas ir vairākas 211.lietā sastopamas vēstules no zemniekiem, kā arī anonīmām personām par viņu domām laukstrādnieku jautājuma risinājumam, kas nedaudz ļauj ielūkoties lauksaimnieku tā laika uztverē. Noderīgi arī tas, ka šajā lietā ir nedaudz materiālu arī par 1940.gadu, kas citur atrodami mazāk. Vērtīgu ieskatu tā laika iestāžu un vadošo amatpersonu diskusijās par lauksaimniecības jautājumiem sniedz 152., 155. un 157.lieta. 152.lieta⁷ veltīta tieši laukstrādnieku jautājumam. Šeit atrodams protokols 1936.gada 26.oktobrī notikušai ZM apspriedei par laukstrādnieku problēmu, kur piedalījās arī citu ministriju pārstāvji. Tāpat šeit pieejami atzinumi (kas izrietēja no šīs

⁴ LVVA, 1676.f., 1.apr., 39.l.

⁵ LVVA, 1676.f., 1.apr., 31.-32., 34., 38., 40.-41.l.

⁶ LVVA, 1676.f., 1.apr., 209.-211.l.

⁷ LVVA, 1676.f., 1.apr., 152.l.

apspriedes) valdības 1936.gada 14.jūlija uzdevumu izpildīšanai ZM. 155.lietā⁸ atrodams protokols 1936.gadā notikušai apspriedei par mehanizācijas jautājumiem, bet 157.lietā⁹ veltīta apspriedei par linu pārstrādes mehanizēšanu. Šīs apspriedes lieliski noder dažādu personu un iestāžu viedokļa noskaidrošanai par laukstrādnieku problēmu, kā arī ar mehanizāciju saistītiem jautājumiem. Tās parāda, ka aiz presē publicētās valsts vienprātības pastāvēja dažādi, reizēm pilnīgi pretēji viedokļi par vēlamo attīstības gaitu.

Ļoti noderīgs problēmas izpētei ir arī LVVA 1677.fonds – „Zemkopības departaments. Administratīvi – saimnieciskā daļa”. Zemkopības departaments bija nozīmīgākais un apjomīgākais ZM departaments, un tas bija iesaistīts laukstrādnieku jautājuma risināšanā, ar ko, spriežot pēc dokumentiem, pārsvarā nodarbojās šī departamenta Lauksaimniecības pārvalde. Nozīmīgākās pētījumam ir 4827.-4831.lietā¹⁰ („laukstrādnieku jautājums”), kas skar 1933. un 1936.-1940.gadu. 4827.lieta gan skar parlamentāro periodu (1933.gadu), tomēr ir noderīga, lai ievadītu pētniecību par K.Ulmaņa varas gadiem. Šajā gadā atklājas tā laika partejiskās diskusijas un strīdi par laukstrādnieku jautājumu. Lietas pārsvarā skar ārzemju laukstrādnieku ieviešanas jautājumu, tomēr mazāk arī vietējo darbaspēka rezervju izmantošanu. Īpaši nozīmīgs ir 4831.lietā atrodamais protokols 1939.gada 3.un 4. aprīlī notikušai apspriedei par laukstrādnieku jautājumu prezidenta vadībā. Šajā apspriedē piedalījās dažādu resoru pārstāvji un galvenokārt sprieda par jaunu risinājumu nepieciešamību. Šī apspriede ievadīja tuvākajā mēnesī pieņemto likumu par Darba centrāli, kā arī citus jaunus pasākumus. Šī apspriede tādējādi ir ļoti nozīmīga, lai izprastu situāciju un noskaņojumu 1939.gadā, valdībai gatavojoties samērā radikālu lēmumu pieņemšanai. Tā ļauj spriest arī par Latvijas vadītāja K.Ulmaņa domām šajā jautājumā.

Praktiskos jautājumus sakarā ar vietējiem un ārzemju laukstrādniekiem pārsvarā risināja LLK. Kameronas lietas glabājas 1690.fondā, bet pētījumam noderīgas ir galvenokārt LLK Darba nodaļas lietas. Tajās skarti visai dažādi jautājumi. 1469. un 1470.lietā¹¹ atrodama informācija gan par ārzemju laukstrādniekiem, gan laukstrādnieku kvalifikācijas jautājumu. Darba nodaļas darbības ziņojumi atrodami 1478.lietā¹², atskaites Darba nodaļa rakstīja ik nedēļu. 1480.lietā¹³ ir noderīga laukstrādnieku godalgošanas, ārzemju strādnieku un algu jautājuma izpētei. Kopumā gan šajās lietās atrodama informācija ir visai fragmentāra un pārsvarā izmantojama tikai kā papildinošs materiāls. Ārzemju laukstrādnieku apgādes ikdienu labi atsedz 1471.-

⁸ LVVA, 1676.f., 1.apr., 155.l.

⁹ LVVA, 1676.f., 1.apr., 157.l.

¹⁰ LVVA, 1677.f., 1.apr., 4827.-4831.l.

¹¹ LVVA, 1690.f., 1.apr., 1469.-1470.l.

¹² LVVA, 1690.f., 1.apr., 1478.l.

¹³ LVVA, 1690.f., 1.apr., 1480.l.

1473.lieta¹⁴, kas raksturo situāciju 1938.-1939.gadā. Te atrodami materiāli, kas ļauj ielūkoties ārzemju laukstrādnieku sociālajos apstākļos, algu jautājumos, saimnieku attieksmē u.c. Ļoti interesantu informāciju sniedz Kārtības policijas ziņojumi par situāciju laukos. Kā izņēmums jāpiemin Politiskās pārvaldes lieta par baltkrievu vervēšanu uz Vāciju. Šeit atrodami ziņojumi ļauj izprast situāciju, kāda Latvijā attiecībā uz Polijas laukstrādniekiem izveidojās sakarā ar Vācijas-Polijas karu.

Valsts statistiskās pārvaldes 1308.fonda lietas 12776 un 12777¹⁵ izmantotas tikai kā palīgmateriāls, lai noskaidrotu ārzemju laukstrādnieku ieceļošanu Latvijā 1940.gadā. Šajās lietās tabulās apkopoti gada ceturkšņu dati par ieceļojušiem laukstrādniekiem no ārzemēm, izdalot viņu izcelsmes vietu. Līdzīgi šeit sakārtoti arī dati par laukos ieceļojušiem pilsētniekiem un latgaliešiem, norādīta arī viņu nākamā darba nozare. Pētnieciskajā darbā turpmāk jācenšas noskaidrot kopējo laukstrādnieku skaitu valstī 1940.gada pirmajā pusē (ne tikai datus par ieceļotājiem).

Arhīva materiāli kopumā piedāvā ļoti vērtīgu un arī samērā viegli izprotamu materiālu. Tomēr jāatzīmē dažas problēmas šo avotu izpētē. Šajās lietās, īpaši ZM fondos, bieži sastopami iesniegumi vai rīkojumi, kuri figurē kā noraksti. Bieži vien tie nav ne parakstīti, arī datums nav norādīts. Tas traucē pilnībā uzticēties šiem avotiem, kaut arī prakse izsūtīt norakstus bez apstiprinājuma varēja pastāvēt. Noraksti arī pēc loģikas ir nepieciešami tikai spēkā esošiem dokumentiem. Reizēm arī iesniegumiem trūkst paraksta, kas ļauj apšaubīt, vai tie vispār nonākuši līdz adresātam. Lai to pārbaudītu būtu nepieciešams izpētīt adresāta fondus arhīvā. Atsevišķās lietās sastopamas arī iedzīvotāju vēstules, kuras neapšaubāmi ir atlasīts materiāls. Tas rada jautājumu par to, pēc kādiem principiem šī atlase ir izdarīta, un tādējādi cik lielā mērā tajās paustais viedoklis atspoguļo sabiedrību kopumā. Dažādos dokumentos reizēm dotas norādes uz pastāvošo kārtību vai noteikumiem, tuvāk tos neprecizējot. Tas rada tehniskas grūtības šo kārtību iepazīt, lai izprastu dokumenta būtību. Tā, piemēram, kādā ZM fonda lietā atrodas norāde uz noteikumiem, kas liedz Latgalē pieņemt ārzemju strādniekus, bet autoram nav izdevies atrast attiecīgu rīkojumu vai regulējošu dokumentu šai jautājumā. Visumā arhīva materiāli sniedz ļoti vērtīgu materiālu tēmas izpētei.

Publicētie avoti

No publicētajiem avotiem darbā pārsvarā izmantoti statistiskie un preses avoti. Statistiskie materiāli ļauj veidot darba faktoloģisko bāzi notiekošajiem procesiem, tāpēc plaši

¹⁴ LVVA, 1690.f., 1.apr., 1471.-1473.l.

¹⁵ LVVA, 1308.f., 4.apr., 12776.-12777.l.

izmantoti. Īpaši noderīgas ir ikgadējās „Latvijas statistikas gadagrāmatas”, „Latvijas lauksaimniecība” un „Darba statistika”. Noderīgs papildinošs materiāls ir arī Valsts statistiskās pārvaldes izdots „Mēneša Biļetens”. No preses izmantoti lielākie ziņu laikraksti „Jaunākās Ziņas” un „Brīvā Zeme”, lai ielūkotos dažādos tā laika valsts pasākumos laukstrādnieku jautājuma risināšanai. Valsts likumi iepazīti caur „Valdības Vēstnesi”.

1930.gados iznāca arī vairākas grāmatas, kuras skar tai laikā aktuālo darbaspēka problēmu. Ļoti noderīgs tēmas izpētei ir 1938.gadā iznākušais darbs „Latvijas agrārā reforma”¹⁶, kas veltīts agrārās reformas darbu noslēgumam. Tajā atrodas ļoti apjomīga Latvijas agrārās reformas analīze, kā arī tās tautsaimnieciskais novērtējums, ko rakstījis agronoms Pēteris Starcs. Šeit aplūkota arī agrārās reformas nozīme darbaspēka jautājuma radīšanā. Sniegts gan Latvijas agrārās reformas salīdzinājums ar citām valstīm, gan detalizēts notikušo pārmaiņu apraksts. Autors pārliecinoši pierāda agrārās reformas nozīmi darbaspēka trūkuma radīšanā, ko vienkāršos vārdos varētu raksturot kā situāciju, kad absolūts vairums bijušo kalpu kļūst par saimniekiem, bet jaunu kalpu nav. P.Starcs sniedz visai dziļu analīzi Latvijas lauku saimnieciskajai attīstībai agrārreformas rezultātā un lieliski atklāj tās nozīmi. Autors maz pieskaras laukstrādnieku sociālajām problēmām. Nevar piekrist viņa apgalvojumam, ka laukstrādnieku trūkumu pierāda jau vien fakts, ka Latvijai nākas katru gadu ievest vairākus tūkstošu ārzemju strādnieku. Aiz katra politiska lēmuma ir arī noteiktu cilvēku rīcība un vēlmes. Kā zināms, tad tieši P.Starcs bija viens no Latvijas lauksaimniecības centrālsabiedrības darbiniekiem, kuri 1920.gadu vidū virzīja un panāca ārzemju laukstrādnieku ievēšanu.¹⁷ Nevar apgalvot, ka ārzemju laukstrādnieku ievēšana bija objektīva nepieciešamība. Nepieciešamība tā bija tikai no Latvijas lauksaimnieku puses, kuri bija ieinteresēti samazināt izdevumus par algoto darbaspēku, kaut gan arī valsts šeit redzēja noteiktu izdevīgumu. Kopumā analītisku pētījumu par šo tēmu nav daudz, un šis ir viens no retajiem.

Statistiskie avoti

Lai saprastu darbaspēka trūkuma tendences Latvijas laukos, nepieciešams statistisks materiāls. Tas nepieciešams arī, lai pievērstos jautājumiem, kas saistīti ar darbaspēka trūkuma cēloņiem un valsts risinājumiem. Pieejamā statistika ir diezgan plaša, taču grūtības reizēm izraisa tās salīdzināšana, jo atšķiras sīkas detaļas datu apkopošanā. Tādēļ, izmantojot šos

¹⁶ *Latvijas agrārā reforma: agrārās reformas izvešanas darbu noslēgums*. Rīga: Zemkopības ministrijas izdevums, 1938. 640 lpp.

¹⁷ Palaša, I. *Darbaspēka imports Latvijas laukos starpkaru periodā: maģistra darbs*. Rīga: LU VFF Vēstures nodaļa, 2005. 25. lp.

materiālus, ļoti rūpīgi jāseko detaļām, lai nesajauktu pēc dažādiem kritērijiem apkopotus datus.

Par lauksaimniecībā nodarbinātām personām un dažāda lieluma saimniecību skaitu daudz var uzzināt no lauksaimniecības skaitīšanām. Šajā darbā tika izmantoti 1929.gada un 1939.gada lauksaimniecības skaitīšanu materiāli, kā arī ziņas no vispārīgajām sējumu un mājlopu skaitīšanām 1935. un 1937.gadā. Par plašāko no šīm jāatzīst 1929.gadā izdarītā skaitīšana¹⁸, un, kaut gan tā hronoloģiski iziet ārpus pētāmās tēmas, tā ir noderīga datu salīdzināšanai un vispārējai izpratnei par situācijas attīstību 1930.gados. Grūtības izraisa datu salīdzināšana ar pārējiem gadiem, jo visos, izņemot 1935.gadu¹⁹, konstatējami būtiski trūkumi, kas kaitē salīdzināšanai. 1937.gada skaitīšana²⁰ izdarīta tikai pagastos, un tas nozīmē, ka nav ņemtas vērā lauksaimniecības, kuras atrodas pilsētu robežās. Tas rada lielas grūtības jebkādi salīdzināšanai ar citu skaitīšanu materiāliem. Tomēr šajā skaitīšanā atšķirībā no 1935.gada ir uzskaitīti lauksaimniecības rīki un mašīnas, pie tam to uzskaitījums veikts arī pilsētās. Tas atļauj veikt salīdzināšanu ar 1929.gadu. Ļoti vērtīgus materiālus varētu dot 1939.gada skaitīšana²¹, taču tās dati vēl joprojām nav pilnībā apkopoti. 1940.gadā iznāca tikai pirmais sējums, kas veltīts saimniecību skaitam valstī. Tur nav atrodamas ziņas par lauksaimniecībā nodarbinātajiem. Par laimi, šie dati, gan tikai par saimniecībām lielākām par 1 ha, atrodami 1940.gada „Mēneša Biļetena” marta numurā. Te sniegtas ziņas gan par algotajiem, gan ģimenes strādniekiem. Interesantā un noderīgā kārtā te salīdzināšanai piedāvāti arī dati par algotajiem strādniekiem 1937.gadā. Tie ir lielāki nekā 1937.gada materiālu izdevumā, tāpēc apstiprināms, ka tie attiecas arī uz pilsētām un ir ņemti no kādiem nublicētiem materiāliem vai arī speciāli šim nolūkam apkopoti. Tādējādi tomēr iespējams sekot gan algotā darbaspēka, gan ģimenes strādnieku skaita attīstībai saimniecībās laikā no 1929.-1939.gadam. Grūtības veikt sīkākus pētījumus tomēr rada 1939.gada skaitīšanas materiālu trūkums, kas tāds paliek līdz šim brīdim. Tāpēc maz zināms arī par mehanizācijas norisi pēdējos Latvijas pastāvēšanas gados. Tā kā dati par strādājošajiem šai gadā nav apkopoti pēc vecuma grupām, tad nevar noteikt to strādājošo skaitu, kuriem ir vairāk par 15 gadiem. Šī robeža kalpo, lai precīzāk noteiktu darbaspējīgo skaitu laukos. Trūkums ir arī tas, ka dati par strādājošo vecumu skaitīšanās ir apkopoti tikai 2 grupās (līdz 15 gadiem un tie,

¹⁸ *Lauksaimniecības skaitīšana Latvijā 1929.gadā. I-VIII sēj.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1930.-1932.

¹⁹ *Vispārīgā sējumu un mājlopu skaitīšana Latvijā 1935. gadā. I-VI sēj.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1936.-1938.

²⁰ *Vispārīgā sējumu un mājlopu skaitīšana Latvijā 1937. gadā. I-II sēj.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1938.-1939.

²¹ *Lauksaimniecības skaitīšana Latvijā 1939.gadā. I. Skaitīšana. Saimniecību skaits.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1940. 123 lpp.

kam vairāk par 15 gadiem). Šāds ierobežojums traucē spriest par dabiskās kustības radīto ietekmi uz laukos strādājošo skaitu. Kopumā tomēr šo skaitīšanu dati ir visai noderīgi.

Iedzīvotāju skaita izmaiņas, kā arī datus par strādnieku algām un dzīves dārdzības indeksiem, kuri izmantoti šai pētījumā, var iegūt ikgadējās „Latvijas statistikas gadagrāmatās”²², kas turpināja iznākt līdz pat 1939.gadam. Tajās aptverts laika posms līdz 1938.gadam. Šeit iegūstami dati par valsts kopējā un lauku iedzīvotāju skaita izmaiņām. Tomēr laikā no 1930.-1934.gadam trūkst ziņu par lauku iedzīvotāju skaitu, kas nav atrodamas arī Statistiskās pārvaldes izdotajā „Mēneša Biļetenā”. Pēc 1935.gada skaitīšanas pie tam aprēķins veikts, neņemot vērā mehānisko iedzīvotāju kustību. Tādēļ šī informācija ir nepilnīga. Gadagrāmatās atrodami arī noderīgi dati par pilsētu strādnieku algām, kā arī dzīves dārdzības rādītāji. Šeit ir ziņas par darba apgādēs reģistrēto bezdarbnieku skaitu pa mēnešiem, kā arī sabiedriskos darbos nodarbināto skaitu. Norādīts arī mājlopu skaits, kā arī sējumu platību attīstību pa gadiem. Ziņas par laukstrādnieku algām un lauksaimniecības kopējām izmaksām un ienākumiem iegūtas no tā dēvētajām rentabilitātes saimniecībām. Tā bija neliela daļa no kopējā saimniecību skaita, tāpēc turpmāk nepieciešams apzināt, cik šī izlase kopumā ir atbilstoša vispārējam stāvoklim valstī. Vispārīgas ziņas par valsts stāvokli sniedz darbaspējīgo iedzīvotāju skaits valstī. Šo iedzīvotāju skaitu valstī pēc 1935.gada nevar noteikt, jo 1940.gadā tautas skaitīšana nenotika. Šo skaitu gan varētu aprēķināt pēc dabiskās un mehāniskās kustības ikgadējiem datiem, ja tie būtu pieejami par precīziem gadu gājumiem. Tomēr dati skaitīšanās, kā arī gadagrāmatu mirstības tabulās noteikti pa piecgadēm. Turklāt šeit nav atrodamas nekādas ziņas par mehānisko iedzīvotāju kustību. Dažādu statistiku par 1939.gadu un 1940.gada pirmajiem 6 mēnešiem sniedz Valsts statistiskās pārvaldes izdevums „Mēneša Biļetens”, kas iznāca katru mēnesi. Tāpat ļoti noderīgs ir 1940.gada 2.pusē sastādītais darbs „Latvijas PSR statistikas tabulas” (1940)²³, kas būtībā ir vienkārši turpinājums „Latvijas statistikas gadagrāmatai” par 1939. un 1940.gadu. Tas ļauj papildināt ziņas, ko sniedz iepriekšminētie materiāli. Kaut gan darbs izdots jau pēc Latvijas okupācijas, tas turpina iepriekšējo tradīciju, un kopumā šis materiāls uzskatāms par ticamu. Statistikas metodoloģijas izpratnei vērtīgas ir līdz 1936.gadam iznākušās „Darba statistikas”²⁴.

Tieši lauksaimniecībai Valsts statistiskā pārvalde veltīja ikgadēju izdevumu „Latvijas lauksaimniecība”²⁵, kurš aptver laiku līdz 1939.gadam. Šis avots sniedz ikgadējus datus par laukstrādnieku algām, kā arī darbaspēku kustību pagastos (t.i. laukos). Katru gadu konstatēts pagastos iebraukušo pilsētnieku, latgaliešu, ārzemnieku un citu pagastu iedzīvotāju skaits. Šī

²² *Latvijas statistikas gada grāmata. 1920-1939.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1921.-1939.

²³ *Latvijas PSR statistikas tabulas. 1940.g.* Rīga: LPSR Tautsaimniecības statistikas pārvalde, 1940. 223 lpp.

²⁴ *Darba statistika. 1926-1936.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1927.-1937.

²⁵ *Latvijas lauksaimniecība. 1926-1939.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1927.-1940.

materiāla trūkums gan ir tas, ka nav konstatēta pretējā kustība, t.i., cik attiecīgajā gadā cilvēki no pagastiem izceļo. Tādēļ nevar spriest par laukos palikušo skaitu un tā izmaiņām. Par ārzemju laukstrādniekiem tas arī nesniedz pilnvērtīgu informāciju, ņemot vērā, ka viņu kustība bija izteikti sezonāla un tās precīzai izpētei nepieciešami dati ne tikai pa gadiem, bet arī mēnešiem. Pie tam dotais skaits nav ne kopējais laukstrādnieku skaits gadā kādā mēnesī, ne arī organizēti ievesto laukstrādnieku skaits. Tā ir reģistrētā ieceļojušo ārzemnieku kustība kopā visa gada laikā, taču nav skaidrības, vai tajā nenotika dubulta daļas strādnieku uzskaitē, ņemot vērā, ka ārzemju laukstrādniekiem, kas līga uz visu gadu, reizēm sezonas beigās tika dota iespēja doties atvaļinājumā uz Poliju. Kopumā teju viss ārzemju strādnieku skaits bija laukstrādnieki (laikā no 1934.-1939.gadam vidēji 98,6% no šī skaitļa^{26,27,28,29}). Citādi tas bija attiecībā uz pilsētu un Latgales strādniekiem, kas ieceļoja strādāt arī citās nozarēs.

Preses avoti

Noderīgs avots ir arī prese, ņemot vērā, ka šajā pētījumā skarta tēma, kuras risināšanai bija paredzēti visai dažādi pasākumi. Tajos visos nevar iedziļināties vienlīdzīgi un prese lieti noder, lai gūtu ieskatu valdības rīcībā. Šādam nolūkam izmantoti lielākie tā laika laikraksti, kā „Jaunākās Ziņas”, „Brīvā Zeme”, atsevišķos gadījumos skatīts arī „Latvijas Kareivis”. Lai iepazītu valsts pieņemtos likumus, izmantots „Valdības Vēstnesis”. Atsevišķi numuri, kas skar arī laukstrādnieku jautājuma risināšanu, ir bojāti un slikti saglabājušies, tāpēc izmantoti pārpublicējumi citās avīzēs. Lai uzzinātu tieši uz lauksaimniecību attiecinātos valsts likumus un noteikumus, ir izmantota avīze „Lauku Pastnieks”. Šeit dotas arī atsauces par attiecīgo dokumentu publicēšanu „Valdības Vēstnesī”. Tās ļauj secināt, ka šajā izdevumā publicēti arī rīkojumi un noteikumi, kas „Valdības Vēstnesī” neatrodas. Šī avīze gan pārsvarā izmantota, lai konstatētu tieši vajadzīgos „Valdības Vēstneša” numurus, kas lasītājiem kopumā ir pieejamāki (izmantojot interneta lapu www.periodika.lv). Minētās avīzes pārsvarā izmantotas, lai iepazītos ar valdības regulējošajiem pasākumiem 1939. un 1940.gadā, kā arī ar laukstrādnieku sociālā stāvokļa uzlabošanas aktiem (laukstrādnieku dzīvokļu fonds, ģimenes piemaksas, apdrošināšana slimokasē u.c.). Tā kā no attiecīgiem rakstiem ņemts teju tikai faktoloģiskais materiāls, tad problēmas neradīja šī perioda preses ideoloģiskie rāmji.

²⁶ LVVA, 1308.f., 4.apr., 12776.l., 13. lp.

²⁷ *Darba statistika. 1936.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937. 66. lpp.

²⁸ *Darba statistika. 1935.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1936. 42. lpp.

²⁹ *Darba statistika. 1934.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1935. 32. lpp.

Publicētā literatūra

Publicētajā zinātniskajā literatūrā darbaspēka jautājums skatīts samērā maz, lielākā uzmanība tam bija veltīta Latvijas starpkaru izdevumos. Tomēr vairākos kopš 1940.gada iznākušajos darbos šī tēma ir skarta. Kā literatūra kalpo arī starpkaru periodā izdotie darbi, kas pievēršas šīs problēmas cēloņiem vēl cara laikā.

P.Starcs, piemēram, ir sarakstījis 1934.gadā iznākušū laukstrādnieku trūkuma problēmai veltītu grāmatu³⁰. Šī grāmata sniedz visai plašu ieskatu laukstrādnieku trūkuma cēloņos un attiecīgi vajadzīgajos risinājumos. Kā galvenais risinājums atzīts darbaspēka izlīdzināšana starp Latgali un pārējo Latviju, lielākajām un mazākajām saimniecībām, starp laukiem un pilsētām. Sniegts arī plašs Latvijas apstākļu salīdzinājums ar ārzemēm. Šī pētījuma ietvaros īpaši noderīgi ir problēmas cēloņu apraksti, īpaši par laiku pirms Latvijas dibināšanas. Izmantojot cara laika preses materiālus, autors sniedz vērtīgu ieskatu laukstrādnieku problēmas attīstībā. Tomēr tas, ka izmantota tikai prese, liedz izdarīt skaidrus secinājumus, noteikt precīzus rādītājus un laika robežas. Ņemot vērā grāmatas izdošanas gadu, autora sniegtie dati par šīs lauksaimniecības problēmas attīstību ir aktuāli pārsvarā tikai, lai spriestu par stāvokli Latvijas Republikas parlamentārajā posmā. Autoram pieejami bijuši un darbā izmantoti 1923. un 1929.gada lauksaimniecības skaitīšanu materiāli. Šī darba vērtība slēpjas tēmas izvērsumā un īpaši Latvijas stāvokļa salīdzinājumā ar citām valstīm.

Vispārīgu, bet noderīgu informāciju par laukstrādnieku jautājumu sniedz Arnolds Aizsilnieks savā apjomīgajā „Latvijas saimniecības vēsturē”³¹, kas izdota 1968.gadā Zviedrijā. A.Aizsilnieks vēl starpkaru periodā sāka strādāt par tautsaimniecības pasniedzēju Latvijas Universitātē. 1944.gadā devās bēgļu gaitās uz Zviedriju, kur turpināja savu zinātnisko darbību. Viņš laukstrādnieku jautājumam pievēršas nodaļās par lauksaimniecības diriģēšanu, vispārējo lauksaimniecības stāvokli un darba apstākļiem. Apspriesti ir gan izceļošanas procesi no laukiem, gan laukstrādnieku trūkuma attīstība un valdības risinājumi. Autora darbam raksturīgs ļoti kritisks skatījums uz tā laika valdības veikumu, īpaši uz valsts lomu ekonomikā. Galvenokārt kritizēta tieši valdības iejaukšanās kārtība, kas neveicināja pietiekamu stimulu veidošanos lauksaimnieciskajai attīstībai. Darba veidošanu ierobežoja pieejamo materiālu trūkums trimdā, lielā mērā izmantoti tieši pieejamie preses avoti. Tādēļ

³⁰ Starcs, P. *Darba spēka jautājums Latvijas lauksaimniecībā*. Rīga: Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrība, 1934. 180 lpp.

³¹ Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture, 1914-1945*. [Stokholma]: Daugava, 1968. 983 lpp.

sastopama arī bieža atsaukšanās uz dažādu valstsvīru runām, kam reizēm piešķirta pārāk liela nozīme. Kopumā darbā skartas visai dažādas problēmas un tas ir noderīgs tieši savā kritiskajā attieksmē.

Laika posmā pēc brīvības atgūšanas 1991.gadā publicētas divi nozīmīgi darbi, kas veltīti lauksaimniecības vēsturei: Heinriha Stroda 1992.gadā izdotā „Latvijas lauksaimniecības vēsture”³², kā arī Artura Boruka „Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā” (2003)³³. H.Stroda darbs, kas iznācis drīz pēc Latvijas patstāvības atgūšanas, cenšas pārskatīt Latvijas lauku vēsturi pēc padomju okupācijas laika ideoloģijas uzspiešanas instrumentu sabrukuma. Autors cenšas savienot kritisko un pozitīvo skatu uz K.Ulmaņa saimniecisko politiku, tomēr jāatzīst, ka kopumā Latvijas starpkaru lauksaimniecībai veltīta ļoti maza daļa grāmatas. Tajā autors visvairāk pievēršas mehanizācijas jautājumiem, kas arī izmantots šajā pētījumā. Kopumā darbā tomēr pietrūkst dziļākas problēmu analīzes. A.Boruks savukārt skatījumā uz K.Ulmaņa saimniecisko politiku nostājas zināmā opozīcijā A.Aizsilniekam. Katru autoru ietekmē arī laiks, kurā viņš dzīvo un strādā. Ja A.Aizsilnieks dzīvoja liberālās ekonomiskās teorijas uzplaukuma laikā, tad A.Boruku ir iespaidojusi Latvijas pieredze pēc brīvības atgūšanas. A.Boruks darbaspēka problēmai velta atsevišķu sadaļu, kurā īsi apskata problēmas būtību. Viņš uzskata, ka viens no problēmas cēloņiem bija tieši uz lētu darbaspēku nevis mehanizāciju balstītā attīstība.

Nepublicētā literatūra

No nepublicētās literatūras jāatzīmē Ievas Palašas maģistra darbs „Darbaspēka imports Latvijas laukos starpkaru periodā”³⁴, kurš veltīts tieši ārzemju laukstrādnieku ievēšanai. Darbs aizstāvēts 2005.gadā LU VFF un pašlaik pieejams Latvijas un Austrumeiropas jauno un jaunāko laiku vēstures katedrā. Darbā izmantota plaša avotu bāze, to starpā īpaši jāatzīmē poļu valodā esošie Polijas arhīvu materiāli, kā arī literatūra un prese poļu valodā. Darbs ļauj spriest par ārzemju laukstrādnieku rekrutācijas sistēmu, ar to saistītajām iestādēm, kā arī šī darbaspēka tiesisko stāvokli Latvijā. Tā kā šis darbs veltīts visam starpkaru posmam, tad tas sniedz šim pētījumam noderīgu informāciju par darbaspēka ievēšanas sākumiem Latvijā un ar to saistītajām diskusijām. Ārzemnieku ievēšanas politiskajam procesam un diskusijām šajā

³² Strods, H. *Latvijas lauksaimniecības vēsture: no vissenākajiem laikiem līdz XX gs. 90. gadiem*. Rīga: Zvaigzne, 1992. 287 lpp.

³³ Boruks, A. *Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā*. Jelgava: Latvijas Lauksaimniecības universitāte, 2003. 717 lpp.

³⁴ Palaša, I. *Darbaspēka imports Latvijas laukos starpkaru periodā: maģistra darbs*. Rīga: LU VFF Vēstures nodaļa, 2005. 153 lp.

darbā nav pievērsta īpaša vērtība, darbs kopumā vērsts uz agrāku posmu, liela uzmanība veltīta arī ieviešanas sociālajiem aspektiem.

Pieejamie materiāli par darbaspēka problēmu ir ļoti plaši, ir daudz statistisku materiālu, vēl neizmantotu arhīva dokumentu. Šī problēma saistās ar daudziem aspektiem, par kuriem turpmāk jāveic padziļināti pētījumi. Atsevišķi būtu aplūkojamas gan sociālās problēmas laukos, gan valsts politiskais kurss ekonomisko problēmu risināšanā, dažādi valsts pasākumi. Problēmas rada 1939.gada lauksaimniecības skaitīšanas apkopojuma trūkums, kas varētu sniegt daudz jaunas informācijas. Pētījuma problēmas kompleksums nosaka, ka izmantoto avotu klāsts ir ļoti daudzveidīgs, šajā darbā no tiem izmantoti būtiskākie, lai visumā aplūkotu galvenās ar laukstrādnieku trūkumu saistītās problēmas.

1. PROBLĒMAS BŪTĪBA UN ATTĪSTĪBA

1.1. laukstrādnieku jautājuma būtība

Lai uzsāktu pētījumu, absolūti nepieciešams pieskarties pašas problēmas būtībai, tās izpratnei. Tikai pēc tās noskaidrošanas iespējams padziļināti analizēt cēloņus un valsts pieņemtos mērus tās risināšanai. Kaut arī varbūt jautājums ir šķietami pašsaprotams, dziļāk palūkojoties, izrādās, ka tā nemaz nav. Nepieciešams atbildēt uz jautājumiem: kas ir trūkums? kā to izmērīt? kas trūkst? kāpēc trūkums ir nevēlams? Šādu sīku jautājumu analīze ievērojami palīdz aptvert visas tēmas problemātiku.

Ar vārdu „trūkums” parasti mēdz atzīmēt kaut kā nepietiekamību. Taču kaut kā pietiekamība ir ļoti relatīva un atkarīga no situācijas, par kuru runā. Ja runa ir par laukstrādnieku trūkumu, tad nepieciešamas noteikt, kāds ir pietiekamības sliekšnis lauku saimniecībā, t.i., minimālais nepieciešamo strādnieku daudzums noteikta darba daudzuma veikšanai, citiem rādītājiem nemainoties. Pēc būtības ir skaidrs, ka šis sliekšnis ir atkarīgs no katras individuālas saimniecības, gan kvantitatīviem, gan kvalitatīviem rādītājiem. Kvantitatīvi rādītāji iekļauj zemes platību, lopu skaitu, kas tieši nosaka darba apjoma daudzumu. Pietiekamību nosaka arī tādi kvalitatīvi rādītāji kā saimniecības racionalizācijas pakāpe, darbaspēka izmantošanas efektivitāte, mehanizācijas līmenis, pašu strādnieku prasmes un darbaspējas u.c. rādītāji, kurus līdz ar to arī var izvērtēt tikai individuāli. Valstij šāds uzdevums prasītu daudz resursu, laika un cilvēku, līdz ar to atbildi par strādnieku pietiekamības sliekšni visbiežāk dod pats zemnieks. Pietiekamība ir izmērāma, taču valstij to veikt būtu ļoti sarežģīti un tas tāpēc arī netika darīts. Tāpēc zemnieka sniegtā informācija par nepieciešamo strādnieku skaitu ir subjektīva, tomēr ticama. Protī, zemnieks ir ieinteresēts strādnieku algām tērēt iespējami mazāk, tāpēc attiecīgi arī pieņemt darbā iespējami mazāk strādnieku – lai veiktu fiksētu darba daudzumu, protams. Jāņem vērā, ka šis pietiekamības līmenis pastāvīgi mainās. Tas mainās saimniecībai mehanizējoties, mainoties aramzemes platībai (apstrādājot iepriekš neizmantotus laukus), lopu skaitam u.c. attiecīgajiem rādītājiem. Tikai ņemot vērā to, ka pietiekamība atkarīga no ļoti dažādiem rādītājiem iespējams izskaidrot 1930.gadu pētnieku atzinumu: „Ja ņemam lauksaimniecībā nodarbināto absolūtos skaitļos dažādās valstīs un aprēķinām lauksaimniecībā veicamā darba daudzumu, tad, izdarot attiecīgus salīdzinājumus, varam konstatēt, ka mūsu lauksaimniecība ar darba spēku ir pilnīgi apmierinoši nodrošināta.”³⁵ Protī, ar diviem absolūtiem rādītājiem pietiekamības sliekšni nav iespējams noteikt. Tātad katras saimniecības strādnieku pietiekamības sliekšnis tiek noteikts

³⁵ *Latvijas agrārā reforma: agrārās reformas izvešanas darbu noslēgums*. Rīga: Zemkopības ministrijas izdevums, 1938. 611. lpp.

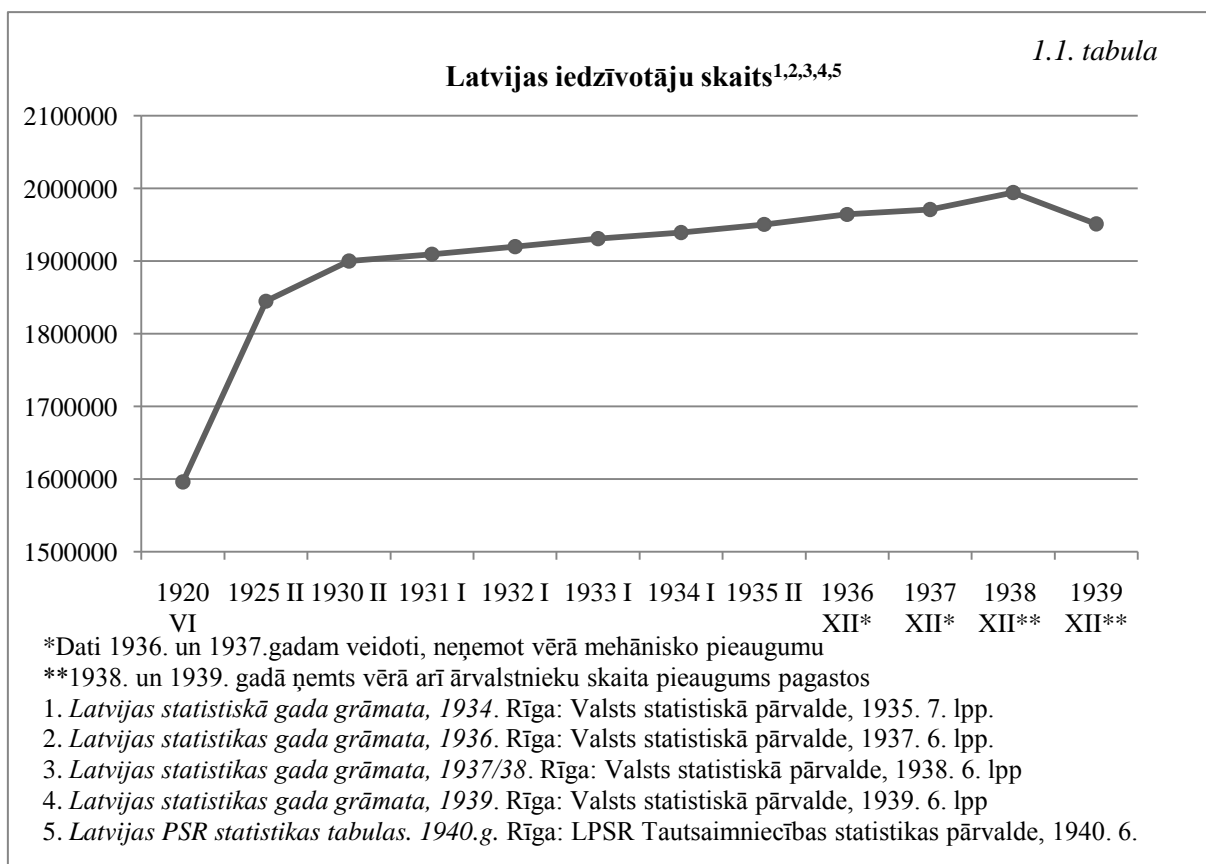
subjektīvi, tomēr šis rādītājs ir ticams. Valsts mērogā pietiekamības sliekšnis nepārtraukti mainās atkarībā no dažādu rādītāju attīstības, ko iespējams objektīvi mērīt. Tā ir iespējams sekot līdzī sliekšņa izmaiņas tendencēm un tikai tām, jo absolūtus skaitļus noteikt būtu ļoti sarežģīti un tad būtu jālieto kāds noteikts algoritms, kura objektivitāte pastāvīgi būtu apspriežama.

Tagad nepieciešams paskaidrot nepietiekamības (trūkuma) jēdzienu. Klasiskā izpratnē šis vārds apzīmē vienkārši to, ka strādnieki darbam lauksaimniecībā pietiekamā skaitā (pietiekamības sliekšņa sasniegšanai) nav atrodamī. Iemeslus, kāpēc tie nav atrodamī, iespējams reducēt uz divām pamatiespējām. Tie nav vai nu tāpēc, ka vispār nav brīvu strādnieku vai arī atrodami nav tādi, kādus saimnieks būtu gatavs pieņemt. Brīvi strādnieki Latvijā bija gan bezdarbnieku vidē, gan Latgales mazajās saimniecībās un citur. Pie tam arī nodarbinātais darbaspēks Latvijā nebija mūžīgi piesaistīts pie darba devēja, darbaspēka kustība valsts iekšienē bija brīva. Tāpēc būtiskākais allaž bija tas, ka to strādnieku prasības, kas bija gatavi strādāt, lauksaimniekiem nebija pieņemamas. Būtiskākais šajās prasībās bija algas lielums. Tāpēc varētu jautāt, vai laukstrādnieku trūkums vispār pastāvēja? Nepieciešamās prasmes un iemaņas bija iespējams apgūt darba gaitā, tāpēc derīgs varēja būt teju jebkurš potenciāls gribētājs. Šādā situācijā un brīvas darbaspēka kustības apstākļos varētu pat apgalvot, ka laukstrādnieku trūkums ir absolūti relatīvs. Vienkārši pastāv neatbilstība starp strādnieku pieprasījumiem nosacījumiem un saimnieku piedāvājumiem, kas var novest pie diviem galvenajiem risinājumiem. Vienkāršības labad tad ar to arī šajā darbā tiek saprasts vārds „trūkums”. Saimniekam pastāv variants vienkārši palielināt piedāvāto algu, kas dabiski nozīmē izmaksu pieaugumu, iespējami mazāku peļņu, un ko ne vienmēr saimnieks gribēja atļauties. Konkurēt ar ienesīgāko rūpniecības nozari lauksaimniecība praktiski nevarēja un katrs lielāks algas pieaugums lauku saimniecībai bija sāpīgāk jūtamāks. Otrs variants, ko varēja tūlīt izmantot, bija – samazināt darba daudzumu, lai pietiktu ar mazāk strādniekiem: apart mazāk lauku, audzēt mazāk lopu, daļu nokaut vai pārdot. Tas tāpat nozīmēja arī mazāk ienākumu un mazāku peļņu. Šajā situācijā lauksaimniekam vien atlika izdomāt, kurš variants uz viņa ienākumiem atsauksies vairāk. Tas lika arī lauksaimniekam domāt, kā ilgtermiņā panākt lielāku savas saimniecības racionalizāciju, darbaspēka efektīvāku izmantošanu.

Darbaspēka jautājums lauksaimniecībā saasinājās jau 1920.gadu vidū, taču tad valdība sāka īstenot risinājumu, kam turpmākajos gados būs milzīga nozīme lauksaimniecības attīstībā – ārzemju strādnieku organizētu ieviešanu. Darbaspēka trūkumu tāpat kā viņu pietiekamības sliekšni nevar nomērīt absolūtos skaitļos, taču, pētot jau iepriekšminēto faktoru attīstību un klāt ņemot demogrāfiskos rādītājus par nodarbināto un bezdarbnieku skaitu, iespējams sekot līdzī tendencēm.

1.2. darbaspēka problēmas attīstība

Sākumā tiks aplūkotas demogrāfiskās un darba statistikas izmaiņas Latvijā 1930.gados, pēc tam uzmanība tiks veltīta lauksaimniecības rādītājiem, kas norāda uz vajadzīgā darba

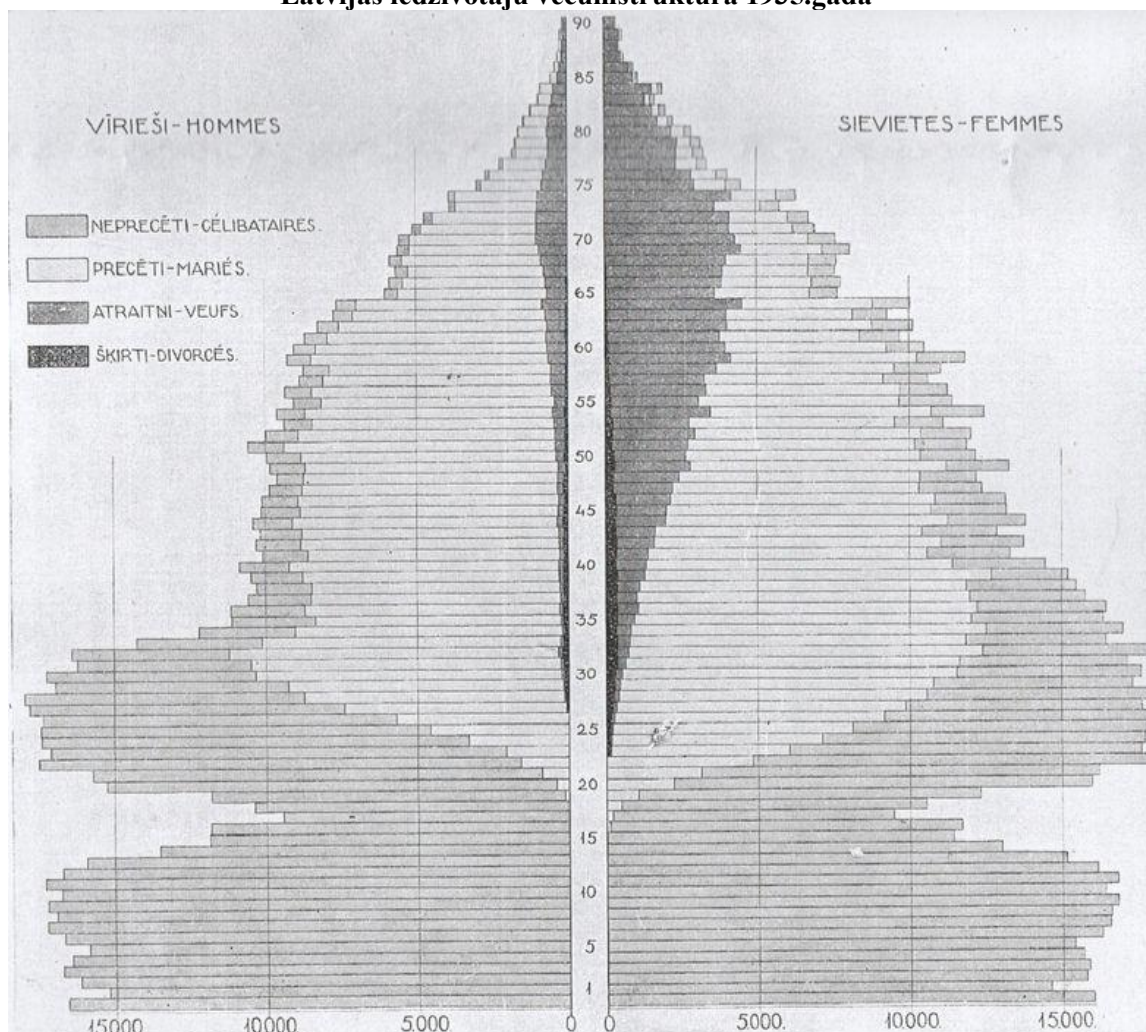
daudzuma izmaiņas tendencēm. Virspusējus datus par stāvokli var smelt pēc valsts kopējā iedzīvotāju skaita. Lai labāk varētu sekot izmaiņām, dati tiks aplūkoti sākot ar 1920.g., kad kļuva redzami milzīgie iedzīvotāju zaudējumi 1.pasaules kara rezultātā. Kā redzams 1.1. tabulā, tad vislielākais iedzīvotāju pieaugums Latvijā bija 1920.gadu sākumā, kad atgriezās bēgļi no Padomju Krievijas. Pēc tam cilvēku skaits stabilizējās, saglabājot lēnu pieauguma tendenci. Iedzīvotāju skaitīšana (izņemot pirmo) notika ziemas mēnešos, kad raksturīgāka mazāka cilvēku mehāniskā kustība. 1930.gados tas ir īpaši būtiski, ņemot vērā, ka šai laikā valstī atradās vismazākais ārzemju viesstrādnieku skaits. Tomēr jāņem vērā, ka arī šajos mēnešos Latvijā uzturējās vairāki tūkstoši ārzemju laukstrādnieku. Nedaudz lielāks cilvēku skaita pieaugums 1938.gadā visticamāk norāda uz izmaiņām iedzīvotāju skaita aprēķināšanā. Te 1935.gada skaitīšanas datiem pieskaitīts arī ārvalstnieku pieaugums pagastos, proti, laukstrādnieki, kuru skaits gados pēc saimnieciskās depresijas beigām strauji pieauga.

Tomēr būtiskāks par kopējā iedzīvotāju skaita izmaiņām konkrētā pētījuma vajadzībām ir darbaspējīgo iedzīvotāju skaita izmaiņu gaita. Šajā laikā to noteica vecuma ietvaros no 15

līdz 64 gadiem. Šeit ļoti noderīga ir iedzīvotāju vecumu un dzimumstruktūra (1.2. tabula), kas Latvijā tika izveidota pēc 1935.gada tautas skaitīšanas. Diemžēl turpmāk pētījumi par darbaspējīgo iedzīvotāju daudzumu netika veikti, un to skaitu var konstatēt tikai pēc mirstības

1.2. tabula

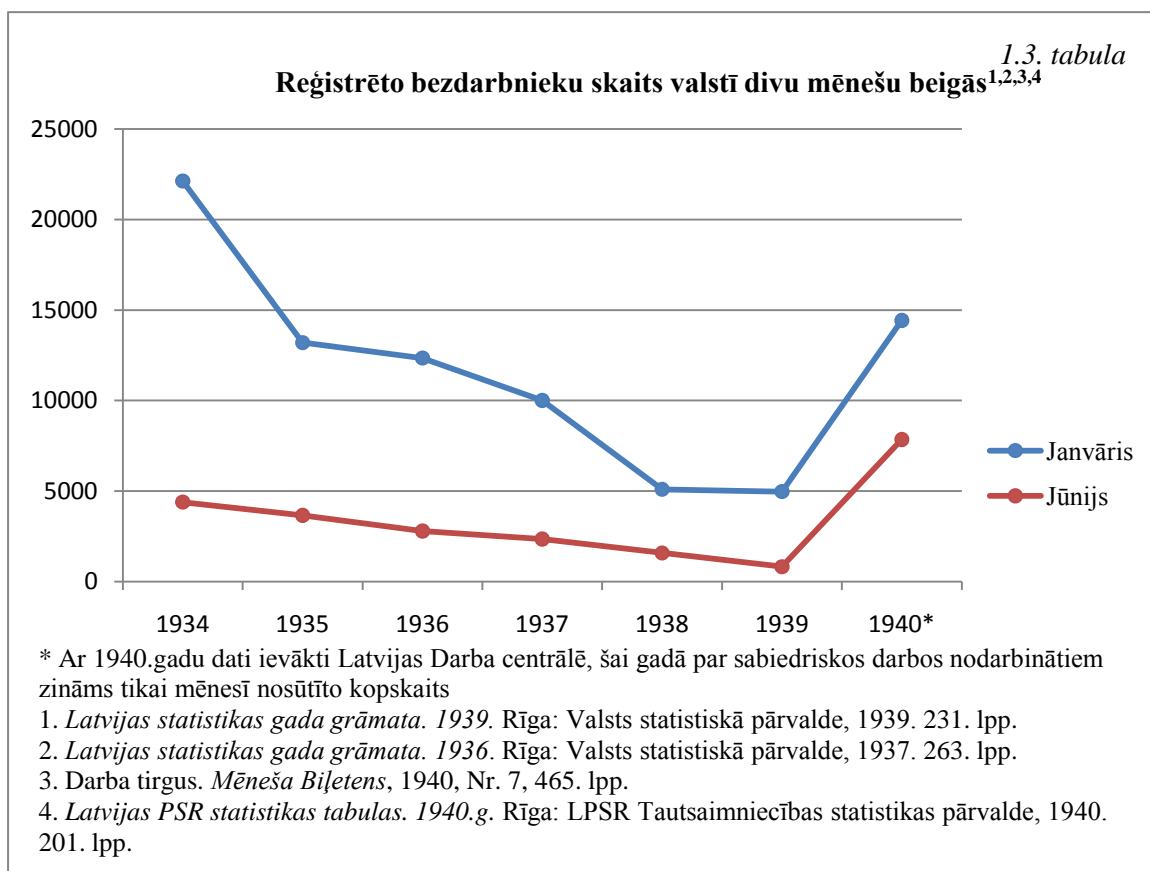
Latvijas iedzīvotāju vecumstruktūra 1935.gadā¹

1. Latvijas statistikas gada grāmata, 1937/38. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1938. 277. lpp.

un migrācijas datiem. Tomēr arī šī tabula atklāj ļoti daudz. Pirmkārt skaidri redzams robs, ko darbaspējīgo vīriešu skaitā sitis pirmais pasaules karš un sekojošās brīvības cīņas. Sākot ar 35 gadu vecumu vīriešu, kuri tātad dzimuši gadsimtu mijā un karu gados bija iesaucamo vecumā, skaits sāk strauji sarukt. Tomēr šī iezīme bija raksturīga visam Latvijas brīvvalsts posmam, ne tikai K.Ulmaņa varas periodam. Daudz skaidrākas darbaspēka skaita izmaiņu tendences norāda iedzīvotāji vecumā no 15 līdz 19 gadiem. Te skaidri ir redzams iespaidīgs robs, kas skar gan vīriešus, gan sievietes. Šis robs bija kara laikā dzimušo paaudze, kura gan ilgi vēl neatstāja būtiskas sekas uz Latvijas darbaspējīgo iedzīvotāju daudzumu. Ar 1930.gadu sākumu, kad pirmie šīs grupas pārstāvji sasniedza darbaspējīgo vecumu, viņi sāka atstāt iespaidu uz darba tirgu, kas pastiprinājās ar gadiem. Tad gan vēl tas bija mazs un pie tam

Latvijā vēl stipri jūtama bija pasaules saimnieciskā krīze ar tai raksturīgo bezdarbu. Taču 1935.gadā šīs grupas nozīme bija jau stipri palielinājusies un vēl pēc 5 gadiem šis robs būs pavirzījies šajā struktūrā uz augšu, veidojot 20-24 gadīgo grupu un ļoti ietekmēs darba tirgu. Kopumā 1935.gadā 15-19 gadīgo grupā bija 111000 iedzīvotāju, salīdzinot, piemēram, ar

168497 iedzīvotājiem 20-24 gadu vecumā un 176054 vecumā no 25 līdz 29 gadiem.³⁶ Darbaspējīgo skaits laikā no 1930.gada skaitīšanas bija samazinājies par apmēram 9 tūkstošiem. Vislielākais bija tieši samazinājums 15-19 gadīgo grupā – par apmēram 60 tūkstošiem. Par apmēram 11 tūkstošiem bija samazinājusies ar 20-24 gadīgo grupa.^{37,38} Skaidrāk izvērtēt šīs izmaiņas traucē datu trūkums par lauksaimniecībā strādājošo vecuma grupām. Darbaspējīgo iedzīvotāju skaita izmaiņas gados pēc 1935.gada skaitīšanas varētu aprēķināt, tomēr to traucē datu trūkums par iedzīvotāju mirstības un migrācijas rādītājiem pa noteiktiem vecumiem. Skaidri tomēr redzams tas, ka laikā no 1935.gada līdz 1940.gadam tieši darbaspējīgo iedzīvotāju jaunākās vecumgrupas piedzīvoja skaitlisku samazinājumu, kas lielā mērā bija tieši kara sekas.

Jāapskata arī bezdarbnieku skaita izmaiņas (1.3. tabula), kas norāda uz dīkā esošiem darbaspējīgiem cilvēkiem. Latvijā pastāvēja brīva darbaspēka kustība, līdz ar to potenciālie

³⁶ *Latvijas statistikas gada grāmata. 1936.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937. 8. lpp.

³⁷ *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā. IV. Vecums. Ģimenes stāvoklis.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1931. 211. lpp.

³⁸ *Latvijas statistikas gada grāmata. 1936.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937. 8. lpp.

laukstrādnieki būtībā varēja būt gandrīz visi nodarbinātie. Taču lauksaimniecībai nebija lielu piesaistes spēju tur sastopamo zemo algu un darba un dzīves apstākļu līmeņa dēļ. Toties uz bezdarbniekiem tas neattiecās. Tie līdz ar to bija potenciāla rezerve piesaistei tur, kur darbaspēks bija visvairāk pieprasīts, proti, lauksaimniecībā. Bezdarbniekus reģistrēja pilsētu darba apgādes un, protams, patiesais bezdarbnieku skaits bija lielāks nekā oficiāli reģistrētais. Šeit jāņem vērā arī tā laika darba apgāžu politika. Ja bezdarbnieks bija atteicies no darba piedāvājuma, tad tas tūlīt tika noņemts no uzskaites. 1934.gadā, piemēram, šī iemesla dēļ no uzskaites tika noņemtas 2555 personas.³⁹ Tomēr arī reģistrēto bezdarbnieku skaita izmaiņas ļauj sekot tendencēm viņu daudzumā. Par pamatu bezdarbnieku skaitļa

1.4. tabula	
Par 15 gadiem vecāki strādājošie lauksaimniecībā uz 100 ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes ¹	
Līdz 2 ha	311,1
2-5 ha	72,8
5-10 ha	40,3
10-20 ha	24,5
20-30 ha	18,0
30-50 ha	14,3
50-100 ha	11,7
Pāri 100 ha	10,5

1. Latvijas agrārā reforma: agrārās reformas izvešanas darbu noslēgums. Rīga: Zemkopības ministrijas izdevums, 1938. 617. lpp.

aprēķināšanai ņemts uz mēneša pēdējo dienu dīkā palikušo darba apgādēs reģistrēto bezdarbnieku skaits janvārī (kad bezdarbnieku skaits parasti ir augsts) un jūnijā (kad tas ir ievērojami nokrities), pieskaitot tiem sabiedriskos darbos nodarbināto skaitu attiecīgo mēnešu beigās. Skaidri redzams, ka līdz pat 1939.gadam pastāv tendence bezdarbnieku skaitam sarukt. Tas bija saistīts ar ekonomiskās krīzes

izbeigšanos, kā arī rūpniecības un arī lauksaimniecības attīstību, līdz ar to – darbaspēka pieprasījumu šajās nozarēs. Nav noliedzams, ka ar katru gadu palika arvien mazāk ļaužu, kam nebija vietas, kur strādāt. Jūnijā, kad lauku darbos pieprasījums pēc strādniekiem bija īpaši liels, kā brīvi bija reģistrēti vien daži tūkstoši strādnieku. Vienīgi 1940.gadā redzams ievērojams pieaugums. Viens no kāpumu ietekmējušiem faktoriem noteikti bija kara sākums, kam sekoja ar ārzemēm saistīto uzņēmumu darba grūtības. Taču iespējams vēl būtiskāks ir tas, ka darba apgādes savā pārziņā ņēma Latvijas Darba centrāle, kura strādāja jau pēc citiem principiem. Tāpēc būtiskais pieaugums daļēji varētu būt skaidrojams arī ar Centrāles nodaļu darba kārtības izmaiņām. Tomēr kopumā līdz 1939.gadam pastāv tendence brīvā darbaspēka daudzumam samazināties. Arī aplūkojot demogrāfiskās tendences, redzams, ka neskatoties uz kopējā valsts iedzīvotāju skaita pieaugumu, darbaspējīgā vecuma ļaužu Latvijā 1930.gadu

³⁹ Darba statistika. 1934. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1935. 35. lpp.

vidū un 2.pusē palika mazāk (ja salīdzinām ar 1930.gadu, pēc 1935.gada kritums izpaudās jaunajos gadagājumos) un saimnieciskā attīstība noteica arī bezdarbnieku skaita mazināšanos.

Darbspēka nepieciešamību var pētīt arī sekojot līdzi tam, kā mainās noteikta lieluma saimniecību skaits. Sakarība starp strādājošo daudzumu uz 100 hektāriem zemes dažāda lieluma saimniecībās ir ļoti izteikta (1.4. tabula). Par piemēru var ņemt 1935.gada

1.5. tabula

Lauksaimniecībā strādājošie (vecāki par 15 g.) un saimniecību skaits pa lieluma grupām¹

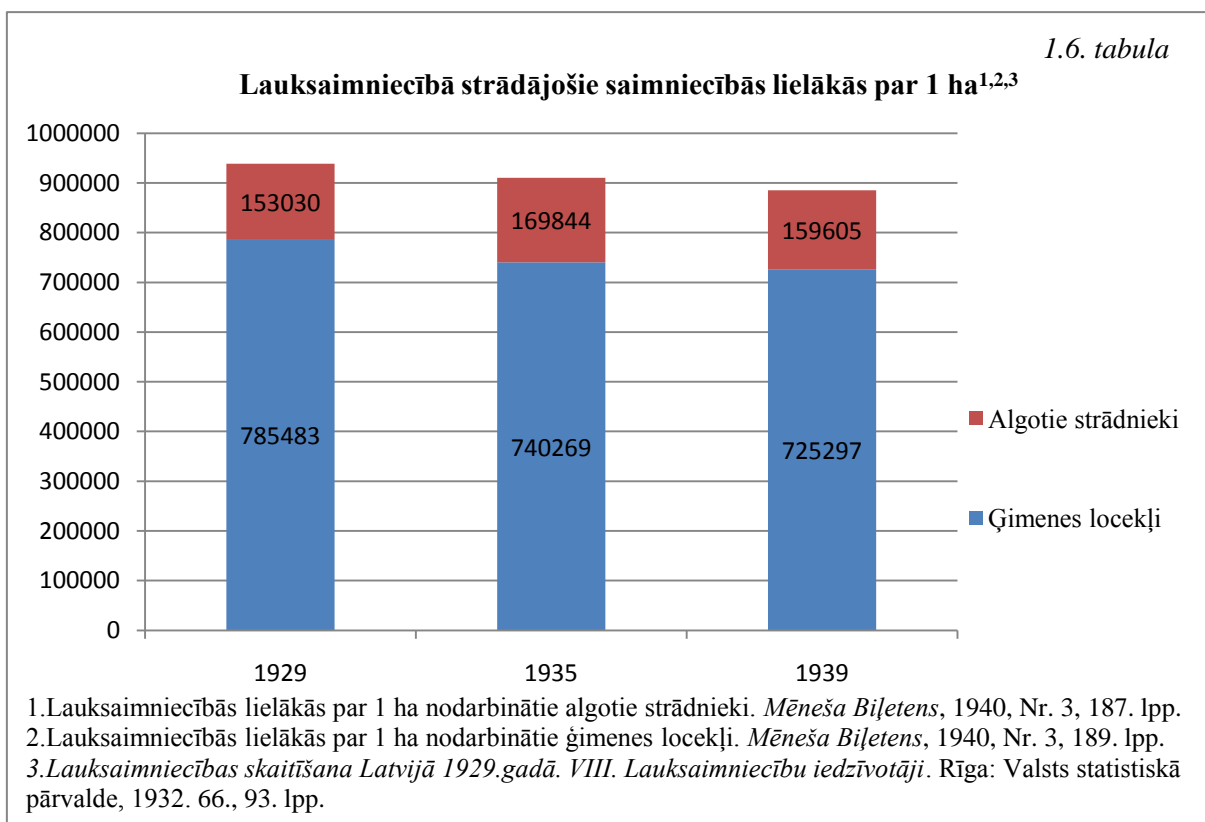
Saimniecību lieluma grupas	Saimniecību skaits			Lauku saimniecībās strād. iedzīvotāji		
	1929. g.	1935. g.	Starpība	1929. g.	1935. g.	Starpība
Līdz 1 ha	41443	44078	+2635	78698	59444	—19254
1— 2 ha	12141	11611	— 530	26311	22589	— 3722
2— 5 ha	23188	22878	— 310	55544	51125	— 4419
5—10 ha	43814	44089	+ 275	122813	118041	— 4772
Līdz 10 ha	120586	122656	+2070	283366	251199	—32167
10— 20 ha	72745	77856	+5111	232509	245629	+13120
20— 50 ha	56712	59750	+3038	225931	240835	+14904
50—100 ha	14886	14365	— 521	88715	89095	+ 380
Pāri par 100 ha	1184	1071	— 113	11768	11306	— 462
Pāri par 10 ha	145527	153042	+7515	558923	586865	+27942
Kopā visās s-bās	266113	275698	+9585	842289	838064	— 4225
Pāri par 1 ha	224670	231620	+6950	763591	778620	+15029

1. *Latvijas agrārā reforma: agrārās reformas izvešanas darbu noslēgums.* Rīga: Zemkopības ministrijas izdevums, 1938. 628. lpp.

lauksaimniecības skaitīšanas datus. Pēc strādājošo skaita dažāda lieluma saimniecībās apkopots kopējais strādājošo skaits uz 100 ha zemes. Te skaidri redzams, ka pastāv regresīva sakarība: jo mazāks ir saimniecības lielums, jo vairāk tā relatīvi izmanto strādniekus. Īpaši daudz strādnieku tiek izmantoti vismazākajās saimniecībās (līdz 2 ha). Tomēr Latvijā šādas saimniecības netika uzskatītas par dzīvotspējīgām. Tādas pašas bija saimniecības no 2-5 ha un daļa no 5-10 ha saimniecībām.⁴⁰ To īpašniekiem vajadzēja meklēt algas avotus vēl citur, un laukos tuvākās darbavietas bija citas, lielākas saimniecības. Tāpēc jāsaprot, ka neskatoties uz šo saimniecību mazo izmēru, tās reizē bija darbaspēka rezerve lielākām saimniecībām. Saimniecības ar platību 10-20 ha, kādas bija vairums agrārreformas saimniecību, tika uzskatītas par spējīgām iztikt pašām ar savu darbaspēku, bet lielākām jau algotais darbaspēks bija nepieciešamība. Tādējādi, sekojot līdzi noteikta lieluma saimniecību skaita izmaiņām, var spriest par darbaspēka nepieciešamību kopumā, kā arī par tieši algotā darbaspēka nepieciešamības tendencēm. Tabula 1.5. rāda to, ka kopumā 6 gadu periodā no 1929.gada līdz 1935.gadam kopējais saimniecību skaits gan ir palielinājies, tomēr tur strādājošo skaits samazinājies par vairāk nekā 4 tūkstošiem. Taču sīkāk papētīt ieraugāms, ka strādājošo skaits

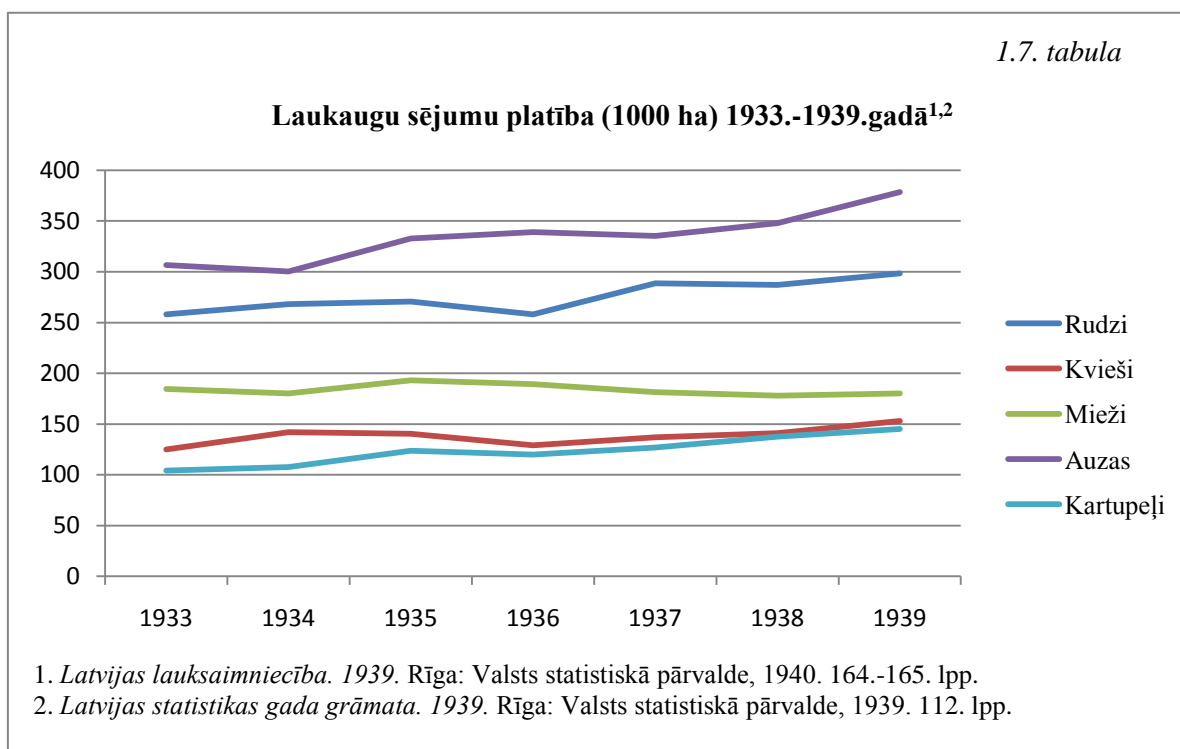
⁴⁰ *Latvijas agrārā reforma: agrārās reformas izvešanas darbu noslēgums.* Rīga: Zemkopības ministrijas izdevums, 1938. 590. lpp.

būtiski samazinājies tikai sīksaimniecībās (līdz 1 ha, kaut to skaits pat palielinājies), bet saimniecībās, kas lielākas par 10 ha, tas ir būtiski palielinājies. Tātad būtībā ir notikusi darbaspēka aizplūde no neefektīvajām sīksaimniecībām uz lielākām saimniecībām, kurām darbaspēks bija nepieciešams vairāk. Tomēr kopumā strādājošie lauksaimniecībā palikuši par

pāris tūkstošiem mazāk. Kopumā secināms, ka saimniecību skaits, kam nepieciešams algots darbaspēks, ir pieaudzis; to arī daļēji tām ir izdevies apmierināt uz sīko saimniecību bijušo iedzīvotāju un ievesto ārzemju laukstrādnieku rēķina (kas arī skaitīts šajā tabulā). Tajā pašā laikā uz laukiem esošā darbaspēka rezervju lielums (sīksaimniecībās) ir mazinājies. Šāda darbaspēka kustība būtībā liecināja par loģisku darbaspēka kustību. Tomēr cita aina atklājas, ja salīdzinām, kā attīstās kopējais strādnieku skaits, ne tikai tie, kam pāri 15 gadiem (tabula 1.6.). Šajā tabulā skaitīti visu kategoriju strādnieki, ieskaitot dieniniekus. Kopējais strādnieku skaits ir pakāpeniski krities, kas būtībā apliecina grūtības lauksaimniecībā. Tomēr algotais personāls līdz 1935.gadam pat pieaudzis, tikai tad krities. Te gan jāņem vērā, ka lauksaimniecības skaitīšanās tika reģistrēti arī ārzemju laukstrādnieki. Tādējādi jāatceras, ka 1939.gadā, salīdzinot ar iepriekšējiem, tika ievests mazāk ārzemju laukstrādnieku, kas arī visticamāk ir iespaidojies algotā darbaspēka kritumu šai laikā. Toties pastāvīgi ir krities strādājošo ģimenes locekļu skaits. Šī tendence visticamāk apstiprina iedzīvotāju izceļošanu no laukiem, kā arī pirmā pasaules kara demogrāfiskā roba cirstās sekas. Diemžēl 1939.gada lauksaimniecības skaitīšanas materiāli netika apkopoti kara dēļ un tādēļ trūkst ļoti vērtīgas informācijas, piemēram, par strādājošiem lauksaimniecībā, kas vecāki par 15 gadiem. Ņemot

vērā, ka šī relatīvā robeža kalpo, lai vērtētu strādājošā iespējamo ieguldījumu darbā, tad tas ir visai būtisks rādītājs, vērtējot strādnieku skaita attīstību. Gluži tā paša iemesla dēļ nav iespējams vērtēt strādājošo skaitu dažāda lieluma saimniecībās. Bet ņemot vērā tabulu 1.5., tad visticamāk strādājošo skaita samazinājums saimniecībās virs 10 ha ir bijis relatīvi mazāks, ja vien tas nav pieaudzis. Aptuvenu informāciju par iespējamo darbaspēka pieprasījuma attīstību sniedz arī noteikta lieluma saimniecību skaita attīstība attiecībā pret 1935.gadu. Taču šeit sniegtā informācija var būt maldinoša, īpaši apskatot mazo

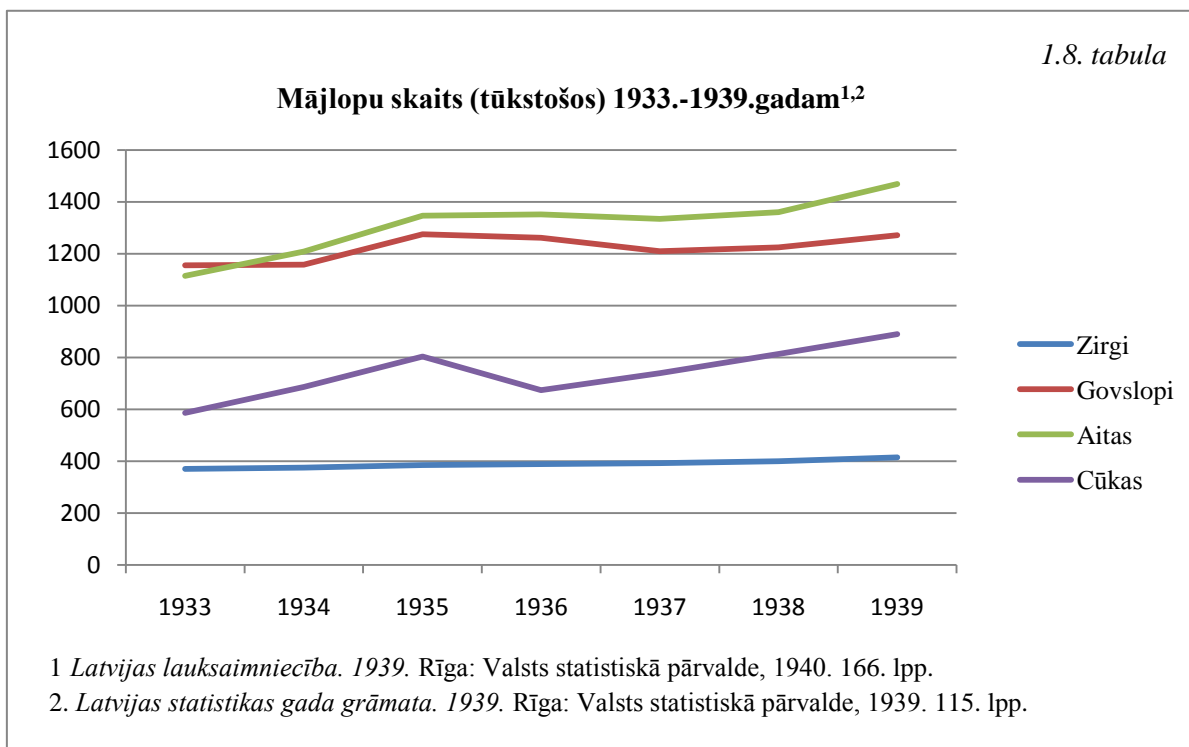

saimniecību attīstību. To var redzēt arī tabulā 1.5., kur sīksaimniecību skaits ir par 2 tūkstošiem palielinājies, toties tur strādājošo skaits samazinājies par tuvu 20 tūkstošiem. 1939.gada skaitīšana parāda, ka sīksaimniecību (līdz 1 ha) skaits samazinājies par apmēram 4 tūkstošiem, saimniecību līdz 10 ha skaits arī samazinājies, par ap 8 tūkstošiem. Toties par 10 ha lielāko saimniecību skaits pieaudzis par apmēram 3 tūkstošiem.⁴¹ Tas visticamāk nozīmēja pieprasījuma palielināšanos pēc algotā darbaspēka. Darbaspēka rezerves laukos (kas atradās mazajās saimniecībās) turpināja sarukt, ko parāda arī strādājošo ģimenes locekļu skaita sarukums.

Tālāk tiks aplūkoti faktori, kas tieši noteica darāmā darba daudzumu lauku saimniecībās, t.i., sējumu platība un lopu daudzums. Sējumu platības attīstība ļauj sekot līdzi darbu daudzumam sējas laikā, bet tāpat aptuveni arī ražas novākšanas laikā. Jāņem vērā arī to, ka vairums laukstrādnieku vasaras sezonai, tai skaitā arī ārzemju laukstrādnieki, tika līgti pavasara sezonā, kad notiek sējas darbi. Lauksaimniekam bija grūti paredzēt iespējamās ražas

⁴¹ *Lauksaimniecības skaitīšana Latvijā 1939.gadā. I. Skaitīšana. Saimniecību skaits.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1940. 59. lpp.

svārstības, nepieciešamā sezonas darbaspēka daudzumu viņš secināja drīzāk pēc sējumu platības. Aplūkojot tabulu 1.8., redzams, ka, neskatoties uz nelielām svārstībām, laukaugu sējumu platība laikā no 1934. līdz 1939.gadam ir kāpusi. Līdz ar to nepieciešams bija arī lielāks cilvēku daudzums, lai laukus apstrādātu. Te gan jāņem vērā, ka laukstrādnieku daudzums bija reizē ietekmējošs un reizē izrietošs faktors no sējumu platības. To, cik daudz zemnieks iesēja, noteica dažādi apstākļi: iepirkuma cenas, pagājušā gada ražas, laikapstākļi, tāpat arī pieejamais darbaspēks. Savukārt jau iesēti jauni lauki nozīmēja, ka bez papildus

darbaspēka visticamāk nevarēs iztikt. Ja aplūkojam galveno mājlopu skaita tendences, tad redzam līdzīgu ainu: pieaugoša tendence ar svārstībām. Tas tāpat nozīmēja arī lielāku nepieciešamā darba daudzumu. Abas tabulas norāda, ka vienīgi 1936.gadā kopumā gan sējumu, gan lopu skaits nedaudz ir samazinājies, taču pēc tam turpinājusies augšupejoša tendence.

Kopumā redzams, ka darbaspēka daudzums lauksaimniecībā 1930.gados samazinājās, K.Ulmaņa varas gados samazinājās gan algoto strādnieku, gan ģimenes strādnieku skaits. Savukārt darba daudzums pakāpeniski pieauga. Saimnieciskā attīstība liecināja arī par bezdarbnieku skaita sarukumu. Pastāvēja tendence pieaugt to saimniecību skaitam, kurām algotais darbaspēks nepieciešams, savukārt saruka mazo saimniecību skaits, kuras zināmā mērā bija darbaspēka rezerve laukos.

2. LAUKSTRĀDNIEKU TRŪKUMA CĒLOŅI

2.1. galvenie viedokļi tā laika pētnieciskajā literatūrā un historiogrāfijā

Laukstrādnieku trūkums bija visai ievērojama parādība Latvijas lauku dzīvē 1930.gados un tā tika pieminēta gan tolaik, gan vēlāk. Jāsaka gan, ka pēc Latvijas okupācijas problēmas aktualitāte noplaka, kas saistījās arī ar vispārēju Latvijas neatkarības laika dzīves noklusēšanu. Tomēr kā negatīva parādība tā padomju vēsturniekiem bija salīdzinoši saistoša. Šajā nodaļā tiks aplūkoti galvenie viedokļi dažādu laiku historiogrāfijā, ieskaitot arī tā laika literatūru, par laukstrādnieku trūkuma galvenajiem cēloņiem. Tas ļaus sekot attiecīgā laika tendencēm, kā arī iepazīties ar uzskatiem, kas līdz šim nonākuši publiskajā telpā. Tas vajadzīgs, lai vēlāk varētu vērtēt šo viedokļu pamatotību, cenšoties sniegt papildinājumu šī jautājuma izpratnē. Atsevišķi tiks skatīta Latvijas 1930.gadu literatūra, trimdas literatūra, padomju laika literatūra, kā arī literatūra pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991.gadā. Vācu laiks izslēgts, ņemot vērā, ka tur pētniekam nav izdevies atrast vērā ņemamus šai problēmai veltītus darbus.

Latvijas brīvvalsts laikā šai problēmai tika veltīta vislielākā uzmanība, tāpēc jo īpaši šīs problēmas cēloņiem. „Ja mums visiem ir ļoti skaidrs, ka laukstrādnieku trūkums mūsu zemē ir ļoti liels, tad šā trūkuma iemesli ir diezgan neskaidri un no ārpuses skatoties pat grūti izprotami, jo mūsu lauksaimniecībā nodarbināto personu skaits kā absolūtos skaitļos, tā relatīvi ir tik liels, ka nekādam darba spēka trūkumam mūsu zemē nebūtu vietas”⁴² „Ja ņemam lauksaimniecībā nodarbinātos absolūtos skaitļos dažādās valstīs un aprēķinām lauksaimniecībā veicamā darba daudzumu, tad, izdarot attiecīgus secinājumus, varam konstatēt, ka mūsu lauksaimniecība ar darba spēku ir pilnīgi apmierinoši nodrošināta.”⁴³ Šo rindu autors profesors Pēteris Starcs darbā „Latvijas agrārā reforma” raksta, ka laukstrādnieku trūkuma iemesli nav meklējami nepietiekamā strādājošo skaitā, bet gan tajos iekšējos pārkārtojumos, kas lauksaimniecībā notikuši sakarā ar agrāro reformu un ražošanas paplašināšanas tieksmēm.⁴⁴ Viņš turpina: „Agrārreforma ir novedusi pie tā, ka darba spēka vairums tagad ir novietojies sīkās un mazās saimniecībās, bet lielākās saimniecībās, neskatoties uz to, salīdzinot lielo zemes platību, darba spēka ir palicis maz, jo ievērojama tā daļa ir pazaudēta par labu jaunsaimniecībām.”⁴⁵ Tātad Starcs uzsver agrārās reformas un ražošanas paplašināšanas nozīmi. Darbā „Latvijas zeme, zemnieki un viņu darbs” P. Starcs galvenokārt atkārtos tās pašas domas. Viņš vēl piebilst, ka strādnieku skaits nav pieaudzis

⁴² *Latvijas agrārā reforma: agrārās reformas izvešanas darbu noslēgums*. Rīga: Zemkopības ministrijas izdevums, 1938. 610. lpp.

⁴³ Turpat, 611. lpp.

⁴⁴ Turpat.

⁴⁵ Turpat, 618. lpp.

atbilstoši darba daudzumam, bet pat samazinājies, aizplūstot uz pilsētām. Kā cēloņus aizplūšanai viņš uzskaita lauku darba nepastāvīgumu (vasarā ir daudz vairāk darba un pēc tās jāmeklē atkal cits darbs), dzīvokļu, labierīcību (ūdensapgādes, elektrības) trūkumu laukos, nelielu uzlabotu darbarīku un mašīnu skaitu (darba grūtumu), mazas uzstrādāšanās iespējas un lēnu izpeļņas pieaugumu, ko savukārt nosaka zema darba mehanizācija un ražas.⁴⁶ Tas parāda cik cieši savijušies šai problēmā bija dažādi saimnieciski, tehniski, sociāli jautājumi. Autors par to raksta: „Algu augstums ir viens no svarīgākajiem apstākļiem, kas iespaido strādnieku darba vietas maiņu, tomēr ne galvenais. Bieži vien ne algas augstumam, bet dzīves un darba apstākļiem, labierīcībām, saticībai, labai sadzīvei darba devēju un ņēmēju starpā ir izšķirēja loma strādnieku palikšanā vienā vietā.”⁴⁷ A. Ceihners, bieži citējot K. Ulmani, kā cēloņus min laukstrādniekus neapmierinošas algas, lauku darba grūtumu, aizplūšanu uz pilsētām, celtniecības un būvdarbu pieaugumu, Latgales attīstību, mazāku valsts gādību par laukstrādniekiem, lauksaimniecības neienesību.⁴⁸ Tiek pieminēta arī rūpniecības industrializācija un ražošanas paplašināšana lauksaimniecībā. Saimniecību ģimenes locekļi, aizejot uz pilsētām, paliekot tur arī vasarā.⁴⁹ Te nosaukti gan finansiāli, gan sociāli cēloņi, kā arī darbaspēka pieprasījums ārpus lauksaimniecības vispār. Ar šo pieprasījumu saistītā nodarbinātība gan ir saistīta ar pirmo divu veidu cēloņiem. Citējot K. Ulmani, viņš norāda, ka „laukstrādnieki pietrūkst tāpēc, ka viņi ir aizvilināti projām”. Tā ir norāde uz to pastāv ārpus lauksaimniecības stāvoši spēki, kas saasina strādnieku jautājumu. Viņš aizplīvuroti norāda arī uz agrārās reformas lomu, jo „nav atvietots tas agrākais darba spēks, kas tagad apstrādā pats savu zemi”.⁵⁰ Žanis Buševics par problēmas cēloni vispārināti sauc K. Ulmaņa saimniecisko politiku. Nodrošinot lētu, pieticīgu un padevīgu darbaspēku, tiek pasliktināti dzīves apstākļi laukos un līdz ar to vietējie no turienes padzīti.⁵¹ Tas viss notiek „pelēko baronu” labā. Jāatceras, ka šajā darbā laukstrādnieku jautājuma svarīgākā šķautne ir tieši viņu dzīves apstākļi. Kā jau pagrīdes izdevums, tas ir ļoti naidīgs pret K. Ulmani. A. Veinbergs norāda uz 9 būtiskiem cēloņiem, ko viņš arī sīkāk iztirzā. Visvairāk viņš pievēršas laucinieku aizplūšanai uz pilsētām, kas sākusies jau 19.gs. Rēķinot pēc savas īpašas metodes, viņš iegūst rezultātu, kas parāda, ka lielāka par algu lauksaimniecībā ir tikai kvalificēta strādnieka vīrieša

⁴⁶ *Latvijas zeme, zemnieki un viņu darbs*. [Rīga]: Lauksaimniecības pārvalde, 1940. 272.-273. lpp.

⁴⁷ Turpat, 276. lpp.

⁴⁸ Ceihners, A. *Kārļa Ulmaņa saimnieciskā politika*. Rīga: Zemnieka Domas, 1939. 190.-191. lpp.

⁴⁹ Turpat, 368., 371. lpp.

⁵⁰ Turpat, 191. lpp.

⁵¹ [Buševics, Ž.] *15. maija Latvija*. [Parīze]: Latvijas sociālistiskās strādnieku-zemnieku partijas ārzemju komiteja, 1939. 35. lpp.

alga.⁵² Viņš secina, ka „nekādā gadījumā lauku iedzīvotājs nonācis pilsētās nevar nonākt labākos materiālos apstākļos par tiem, kādos viņš atradies, būdams laukstrādnieks” un līdz ar to cenšanās pacelt materiālos dzīves standartu nav aizplūšanas cēlonis. Tajā pašā laikā viņš atzīst, ka esošās algas rūpniecībā cilvēkus pamudina aiziet no laukiem, kaut arī lauku cilvēks neaptver dzīves dārdzību pilsētās. Tātad vairāk tā ir „iedoma par labāku dzīvi materiālā ziņā”.⁵³ Ar statistiku viņš arī mēģina pierādīt, ka reģionāli nepastāv sakarība starp darba algu, nodarbināto laukstrādnieku skaitu un mehānisko pieaugumu pilsētās. Tāpēc viņš min citus cēloņus cilvēku aizplūšanai uz pilsētām. Pilsētās pastāv iespēja tikt uz priekšu – kļūt par kvalificētu strādnieku, kā arī lēti izskolot bērnus. Tā kā laukos ir maz ģimenes dzīvokļu, arī ģimenes pieaugums spiež atstāt laukus. Aizplūšanu veicina laucinieku ģimenes locekļu alkas pēc neatkarības un noteikta atalgojuma, izglītības alkas. Pilsētās pastāv arī labāk nostādīta sociālā likumdošana, apgāde (bezdarba, slimības, vecuma un nelaiemes pabalsti).⁵⁴ Kā nākamo lielo cēloni viņš min cilvēku aiziešanu uz Krieviju 19.gs., kas ievērojami samazināja laucinieku skaitu. Arī agrārā reforma sekmējusi darbaroku trūkumu, jo radīja mazzaimniecības, kurās darbaspēks netiek pietiekami intensīvi izmantots. Tā arī veicināja aramzemes pieaugumu, kas prasa arvien vairāk darba, to pašu veicināja sādžu sadalīšana Latgalē. Pirmais pasaules karš un bēgļu vilnis tāpat atņēmis Latvijai ievērojamu iedzīvotāju daļu, īpaši vīriešus. Savukārt lielie postījumi sekmējuši vīriešu nodarbinātību būvniecībā. Līdz ar to lauksaimniecībā ir liels sieviešu nodarbinātības procents, 52,52%, kuru padarītā darba daudzums nav vienāds ar vīriešu. Kā cēlonis minēts arī mazais dabīgais pieaugums, kas neesot pietiekams paaudžu nomaiņai un ir krītošs. Darbaspēka palielinātu vajadzību prasa intensīvāka zemes apsaimniekošana, kam kā viens no cēloņiem ir agrārreforma. Ir pieaugusi gan aramzeme, gan lopu skaits un ražas, kā arī tāda darbietilpīga nozare kā cukurbiešu audzēšana. Darbarokas Latvijā ir arī ļoti nevienmērīgi izvietotas. Latgales laukos bija divreiz vairāk darbaroku nekā citos reģionos.⁵⁵ Tātad pamatā šī laika autoru darbos kā galvenie cēloņi tiek parādīti iedzīvotāju aiziešana uz pilsētām, agrārreforma un ražošanas paplašināšana. Cēloņu apskatē ideoloģija pārsvarā ietekmēja plašākai publikai domātos darbus, kamēr pētnieciskajā literatūrā tā jūtama visai maz. Kopumā cēloņi apskatīti visai objektīvi, taču attiecībā uz nākotni parasti iezīmēta ļoti pozitīva „nots”.

Trimdas literatūrā kā būtībā vienīgo, kas nopietni pievērsies Latvijas lauksaimniecības analīzei brīvvalsts laikā, var atzīmēt A.Aizsilnieku. Viņš īpaši pievērsās cilvēku aizplūšanas

⁵² Veinbergs, A. *Laukstrādnieku trūkuma iemesli un novēršana Latvijas lauksaimniecībā: diplomdarbs*. [Rīga]: LU TTZF Tautsaimniecības nodaļa, 1940. 29., 31. lp.

⁵³ Turpat, 32. lp.

⁵⁴ Turpat, 33.-38. lp.

⁵⁵ Turpat, 39.-50. lp.

no laukiem cēloņiem. Sākumā viņš raksta, ka tam ir dažādi ekonomiski, socioloģiski un vēsturiskas dabas cēloņi, kuri nav pilnībā noskaidroti. Taču drīz citē Profesiju kameras priekšsēdētāja E.Ziemeļa runu 1940.gada martā, kurā minētos cēloņus – lauku dzīves neienesību un nepilnību, grūto un smago darbu, lauku sētas vienmulību, lauku priekšrocības nezināšanu, vecāku žēlošanos – uzskata par tuviem īstenībai. Tālāk A. Aizsilnieks sāk kritizēt tā laika saimniecisko politiku, izskaidrojot minētos cēloņus. Sajūsma par dzīvi laukos zemniekiem neesot bijusi valsts regulēšanas dēļ, personīgās iniciatīvas apspiešanas dēļ. Arī kultūras dzīve laukos tikusi apspiesta, tikusi bremsēta automobiļu satiksme.⁵⁶ Lielā mērā nav skaidrs, uz ko A.Aizsilnieks balsta šos apgalvojumus. Ņemot vērā, ka no laukiem aizplūda lielā mērā tieši jaunatne, kura nemaz nebija izjutusi saimniekošanas atbildību, kā var runāt par valsts regulēšanas ietekmi uz šo urbanizācijas tendenci. Lauku saimniecības arī nav rentējušās un līdz ar to cilvēki plūduši uz pilsētām, kur par darbu maksāja vairāk.⁵⁷ Tātad šis autors pamatā ir pievērsies tikai iedzīvotāju aizplūšanas no laukiem jautājumam.

Padomju autori bieži noliedza laukstrādnieku trūkumu Latvijā kā tādu, bet pamatā laukstrādnieku jautājumu saprata kā viņu ekspluatācijas problēmu. Padomju skatījums par darbaspēku jautājumu labi atklājas Jāņa Krastiņa darbā „Latvija fašistiskās diktatūras laikā”: „Budži nemitīgi kļiedza par laukstrādnieku trūkumu, bet patiesībā prasīja pēc lēta un pat bezmaksas darba spēka.”⁵⁸ Tātad laukstrādnieku trūkums ir tikai fikcija, ažiotaža, ko sacēlušī „budži” savu ekonomisko interešu labā. Tas parādās arī turpmākajos darbos. Piemēram, Ādolfs Veinbergs darbā „Strādnieku šķiras grimšana nabadzībā buržuāziskajā Latvijā” raksta: „Latvijā nekad nav bijis darba roku trūkuma. [...] pilsētās bija pastāvīga bezdarbnieku armija. Laukstrādnieki no ārzemēm bija vajadzīgi Latvijas budžiem galvenokārt tādēļ, lai nosītu darba spēka cenu lauksaimniecībā.”⁵⁹ Nedaudz savādāku pozīciju ieņem Dzintras Kalniņas pētījums „Agrārais jautājums buržuāziskajā Latvijā fašistiskās diktatūras gados”. Viņa atzīst, ka lauku buržuāzijai palielinājās vajadzība pēc papildus darbaspēka – algotiem strādniekiem. Pēc marksisma-ļeņinisma tas esot kapitālisma attīstības rādītājs. Taču, kaut gan fašistiskā valdība sludinājusi darbaspēka trūkumu, tas nebija absolūts, tikai relatīvs, t.i., trūka tieši lētais darbaspēks kulaku saimniecībām.⁶⁰ Kalniņa arī atzīmē, ka kopējam laukstrādnieku skaitam bija tendence samazināties, jo kapitālismam esot raksturīga kapitāla koncentrācija. Pēc marksisma-ļeņinisma terminiem Latvijā tai laikā esot bijusi agrārā pārapdzīvotība, par ko

⁵⁶ Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture, 1914-1945*. [Stokholma]: Daugava, 1968. 720. lpp.

⁵⁷ Turpat, 733. lpp.

⁵⁸ Krastiņš, J. *Latvija fašistiskās diktatūras laikā*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1949. 36. lpp.

⁵⁹ Veinbergs, Ā. *Strādnieku šķiras grimšana nabadzībā buržuāziskajā Latvijā*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1950. 30. lpp.

⁶⁰ Kalniņa, Dz. *Agrārais jautājums buržuāziskajā Latvijā fašistiskās diktatūras gados (1934-1940): disertācija*. Rīga: LVU Politiskās ekonomijas katedra, 1955. 74., 76.-77. lp.

liecināja lielais strādnieku skaits uz 100 ha zemes mazākās saimniecībās. „Tātad laikā, kad buržuāzija skaļi klaigāja par darba roku trūkumu, faktiski buržuāziskās Latvijas laikā apslēptā formā pastāvēja darba spēka pārpalikums.”⁶¹ Tātad šeit parādās tā pati shēma, tikai izvērstā formā: darbaspēka trūkums kopumā nepastāvēja, trūka tikai lētais darbaspēks, reāli pastāvēja bezdarbs. Bet kāpēc trūka lētais darbaspēks? Tāpēc, ka „budži” centās saraust sev iespējami vairāk un nevēlējās maksāt lielāku algu tikai savas alkātības dēļ. Te skaidri redzams radikāli cita problēmas izpratne kā citos laikos, ko noteica marksistiskās ideoloģijas dogmas, kas savītas ar ābece patiesību (ka izdevīgi ir lētāki strādnieki) noteiktu interpretāciju.

Pēc Latvijas brīvības atgūšanas radās izdevība atbrīvoties no ideoloģiski ierobežotajiem padomju laika uzskatiem, kā arī padziļināt pirms tam esošos. Tomēr lauksaimniecības problēmas pētītas visai maz. H. Strods min dažādus cēloņus. Atsaucoties uz A. Bērziņu, viņš min sējumu paplašināšanu; atsaucoties uz A. Aizsilnieku, raksta par diriģēšanu no centra, iniciatīvas ierobežošanu, kā rezultātā jaunatne laukos palikt negribēja. Tāpat trūkumu sekmēja zemā mehanizācija.⁶² L. Balevica raksta, ka ārzemju darbaspēka daudzuma samazināšanos jau no 1937.gada ietekmēja tas, ka apstājās strādnieku aizplūde no Lietuvas. Tāpat šo procesu ietekmēja arī valdības lēmumi par vienmērīgāku darbaspēka izvietojumu, piemaksām utt.⁶³ O. Krastiņš kā problēmu apskatīja strādnieku sociālos apstākļus, migrāciju. Kā cēloni tam viņš min sociālo noslāņošanos laukos, „kalpu neaizsargāto un nabadzīgo dzīvi”. Viņu sociālā aizsardzība bija nepietiekama un viņi no laukiem aizgāja.⁶⁴ Tātad viens būtisks cēlonis ir cilvēku aiziešana no laukiem sociālo apstākļu dēļ. A. Boruks min arī agrāro reformu - jaunu saimniekošanas sistēmu, kas balstīta uz mazām saimniecībām. Tajās uz 1 ha bija relatīvi liels nodarbināto cilvēku skaits. Latvijas lauksaimniecības attīstība bija balstīta uz lēta darbaspēka, ne mehanizācijas. Zemā mehanizācija patiesībā izrietēja no lētā darbaspēka pieejamības. Cilvēki pie tam aizplūda uz pilsētām, kur bija lielākas algas (kaut A. Boruks piemin, ka reāli laukstrādnieks pelnīja kā nekvalificēts strādnieks) un labāki dzīves apstākļi. Latvijā bija iestājusies arī demogrāfiska krīze, kura īpaši skāra vecsaimniecības.⁶⁵ Tādējādi var secināt, ka pēc neatkarības atjaunošanas pētnieki ne tikai lielā mērā atjaunoja skatījumu uz problēmas būtību, bet arī tās cēloņu analīzi. Tiek norādīta gan agrārās reformas ietekme, gan cilvēku aizplūšana no laukiem, sējumu paplašināšana.

⁶¹ Kalniņa, Dz. *Agrārais jautājums buržuāziskajā Latvijā fašistiskās diktatūras gados (1934-1940): disertācija*. Rīga: LVU Politiskās ekonomijas katedra, 1955. 81.-82. lp.

⁶² Strods, H. *Latvijas lauksaimniecības vēsture: no vissenākajiem laikiem līdz XX gs. 90. gadiem*. Rīga: Zvaigzne, 1992. 166.-167. lpp.

⁶³ Balevica, L. *Latvijas Republikas lauksaimniecība (1920-1940)*. Rīga: LR IZM, 1994. 42. lpp.

⁶⁴ Krastiņš, O. *Latvijas saimniecības vēsturiskā pieredze, 1918.-1940*. Rīga: Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūts, 2001. 53. lpp.

⁶⁵ Boruks, A. *Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā*. Jelgava: Latvijas Lauksaimniecības universitāte, 2003. 496.-498. lpp.

Kopumā var secināt, ka visdziļākā cēloņu analīze literatūrā notika Latvijas brīvvalsts laikā, kad problēma bija aktuāla. Vēlākie darbi vairumā ir tikai šī laika secinājumu atspoguļotāji un interpretētāji. 1930.gados autori secināja, ka galvenie laukstrādnieku trūkuma iemesli Latvijā ir agrārreformas nestās virspusējās pārmaiņas, kā arī sociālo apstākļu atšķirības laukos un pilsētās. Tāpat dziļākie iemesli slēpās demogrāfiskajās pārmaiņās jau 19.gs. beigās. Nopietnākos darbos arī atzīts, ka trūkums kā tāds ir relatīvs, jo kopumā darbaspēka Latvijas laukos ir pietiekami, galvenā problēma ir tā izvietojumā. Padomju darbos trūkums kā tāds arī tiek dēvēts par pilnībā relatīvu, taču pamatā tikai tāpēc, ka trūkst lētā darbaspēka. Šajos darbos ir apieta Latvijas agrārās reformas problemātika un aprakstīti tikai attiecīgā 1930.gadu laika sociālās situācijas nozīme, kas pasniegta ideoloģiskos rāmjos, neizskatot pašu lauksaimnieku stāvokli un spēju maksāt. Pēc 1991.gada atzīta gan agrārreformas, gan sociālo apstākļu nozīme, bet papildus vēl norādīts uz nepietiekamo lauku mehanizāciju.

2.2. demogrāfiskās izmaiņas un kataklizmas 19.gs. beigās un 20.gs. sākumā

Lai noskaidrotu pamatu laukstrādnieku trūkumam, nepieciešams atkāpties dziļāk pagātnē. Situāciju, kāda Latvijā izveidojās 1930.gados, noteica jau notikumi vēl tā laika Krievijas impērijā 19.gs., īpaši gadsimta beigās, bet tāpat arī 20.gs. sākumā. Latvijas salīdzinoši mazajam darbaspējīgo iedzīvotāju skaitam, attiecīgi bezdarbam un darbaspēka piedāvājumam bija saknes jau tā laika demogrāfiskajos procesos – urbanizācijā, izceļošanas kustībā, kā arī dzimstības rādītāju attīstībā. Īpaša nozīme bija arī 20.gs. pirmās puses lielajai kataklizmai – Pirmajam pasaules karam un bēgļu gaitām.

Pirms sākt analizēt strādnieku trūkuma demogrāfiskās saknes 19.gs., jāpiezīmē, ka līdz pat pirmajam pasaules karam Latvijas iedzīvotāju skaits auga. Pieaugums veidojās gan no dabiskās, gan mehāniskās kustības. Ja 1860.g. Latvijas teritorijā bija ap 1225000, tad 1900.gadā jau ap 2008000, bet 1914.gadā – 2552000.⁶⁶ Šai visai iespaidīgajai tendencei piegriežot vērību, šķiet grūti saprotams, kādi varētu būt šie vēlāka laika strādnieku trūkuma demogrāfiskie cēloņi. Tomēr cita aina atklājas pētot tā laika iedzīvotāju iekšzemes mehānisko kustību, kur novērojams straujš urbanizācijas process. Ja 1863.gadā uz laukiem dzīvoja 85,2% iedzīvotāju, tad 1897.gadā 70,6%, bet 1914.gadā lauku iedzīvotāju procents bija samazinājies jau līdz 59,6.⁶⁷ Absolūtos skaitļos laukos tas gan vēl nozīmēja pieaugumu, taču tas bija stipri mazāks par to, kāds notika pilsētās. Par visspilgtāko piemēru urbanizācijai kalpo Rīga. Laika

⁶⁶ Skujenieks, M. (sast.). *Latvijas statistikas atlās*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1938. 1. lpp.

⁶⁷ Turpat, 3. lpp.

posmā no 1897.gada līdz 1913.gadam Rīgas iedzīvotāju skaits palielinājās par 88%, pārsniedzot pusmiljonu.⁶⁸ Urbanizācijas procesu vistiešāk apstiprina latviešu skaita pieaugums pilsētās. Laikā no 1863.gada līdz 1897.gadam latviešu skaits pilsētās ir divkārtšojies vai trīskārtšojies. Rīgā latviešu īpatsvars pieaudzis no 23,6% līdz 45%.⁶⁹ Latviešu došanos uz pilsētām noteica atbrīvošana no dzimtbūšanas važām, kas gan notika ļoti pakāpeniski, kā arī jaunā situācija laukos. Pastāvot brīvo līgumu sistēmai, daudzi zemnieki nonāca ļoti smagā saimnieciskā stāvoklī, neapmierinātība izpaudās zemnieku nemieros. Daudzi ieraudzīja savai dzīvei citu ceļu, kas veda prom no laukiem – uz pamazām uzplaukstošajām pilsētām. Došanās uz pilsētu jauniem, uzņēmīgiem cilvēkiem kļuva par raksturīgu iezīmi. Pilsēta pamazām psiholoģiski kļuva par cilvēka izaugsmes galapunktu. Tā ieguva arvien lielāku psiholoģiskās pievilkšanās spēku. Tādējādi šī laika urbanizācijas tendence no vienas puses tīri skaitliski mazināja lauku iedzīvotāju skaita pieaugumu (tas varēja būt lielāks), no otras puses tā psiholoģiski spēcinaja pilsētas pievilkšanas spēku – tās tēlu laukos. Jāņem vērā arī, ka par lauku iedzīvotājiem skaitīti arī mazpilsētu iedzīvotāji (pilsētas statusu apliecināja tai piešķirtās tiesības). Drošāku situācijas vērtējumu var gūt aplūkojot lauksaimniecībā strādājošo skaita izmaiņas. Agronoms un LLU profesors Pēteris Starcs ir aprēķinājis lauksaimniecībā nodarbināto skaitu 1881.gadā Vidzemes un Kurzemes latviešu apriņķos, ko tādējādi iespējams salīdzināt ar 1897.gada tautas skaitīšanas datiem. 1881.gadā Vidzemes, Kurzemes un Zemgales lauksaimniecībā bija nodarbināti 495866 iedzīvotāji, bet 16 gadus vēlāk, 1897.gadā – 497395 iedzīvotāji. Tātad būtībā lauksaimniecībā nodarbināto skaits stāvējis uz vietas. Līdz pat Pirmajam pasaules karam vairāk tautas skaitīšanas nenotika, tāpēc strādājošo skaitu konstatēt nevar, kaut arī statistikas ziņas uzrāda lauku iedzīvotāju skaita pieaugumu.⁷⁰ Tas gan vēl neļauj apgalvot par lauksaimniecības personu skaita pieaugumu, jo cilvēki laukos (tai skaitā miestos un mazpilsētās) strādāja arī citās nozarēs, kur arī bija jūtams šis pieaugums. Pēteris Starcs pat izsaka viedokli, ka, spriežot pēc tā laika lauksaimnieku žēlošanās par laukstrādnieku trūkumu, 1897.-1913.gadam lauksaimniecībā strādājošo skaits ir ievērojami samazinājies.⁷¹ Statistikas aprēķinā par 1914.gadu netika ņemta vērā mehāniskā kustība laukos, tātad arī latviešu laucinieku izceļošanas kustība.⁷² Diemžēl nevar konstatēt lauksaimniecības darbinieku skaita izmaiņas Latgalē, jo šeit dati ir tikai par 1897.gadu, taču jāatzīmē, ka atšķirībā no vēlākā Latvijas valsts laika, Latgale šai laikā neizcēlās ar izteikti lielāku iedzīvotāju skaitu nekā citos reģionos.

⁶⁸ Zvidriņš, P., Vanovska, I. *Latvieši: statistiski demogrāfisks portretējums*. Rīga: Zinātne, 1992. 12. lpp.

⁶⁹ Turpat, 10. lpp.

⁷⁰ *Latvijas agrārā reforma: agrārās reformas izvešanas darbu noslēgums*. Rīga: Zemkopības ministrijas izdevums, 1938. 612.-613. lpp.

⁷¹ Turpat, 613. lpp.

⁷² Skujenieks, M. *Latvija: zeme un iedzīvotāji*. Rīga: Gulbis, 1927. 202. lpp.

Kopumā var secināt, ka urbanizācijas tendences Latvijā bija viens no cēloņiem lauksaimniecībā strādājošo skaita sastingumam vai labākajā gadījumā, nelielam pieaugumam.

Paralēli šiem procesiem 19.gs. beigās un it īpaši 20.gs. sākuma gados sākās cits – latviešu izceļošana uz Iekškrivijas guberņām zemes meklējumos. Pēc M.Skujenieka vērtējuma ap 1881.gadu ārpus Latvijas teritorijas dzīvojuši ap 50000 latviešu, savukārt 1897.gada tautas skaitīšana ārpus Baltijas latviešu un Latgales apriņķiem uzskaitīja 112322 latviešus. Tātad šajā laika periodā izceļojuši ap 62000 latviešu.⁷³ Latgales latvieši masveidā sāka izceļot ar 1895.gadu.⁷⁴ Pirms Pirmā pasaules kara kopumā ārpus Latvijas teritorijas jau dzīvoja ap 220000 latviešu.⁷⁵ Šādas izceļošanas iespējas zemniekiem pavērās pēc 1858.gada kurzemniekiem un attiecīgi 1863.gadā vidzemniekiem. Zemniekus ārzemēs saistīja iespēja lēti iegūt zemi savā īpašumā, kas Latvijas teritorijā bija iegūstama, tikai uzņemoties smagu parādu nastu. Nevēlēdamies palikt par vienkāršiem laukstrādniekiem, šie cilvēki, pārsvarā vīrieši, devās labākas dzīves meklējumos svešumā. Pastāv tomēr viedokļu atšķirības jautājumā par to, vai izceļošana notika bezdarba dēļ (pāreja uz racionālāku saimniekošanu un naudas nomu)⁷⁶, vai arī tā galvenokārt bija vēlme pēc savas saimniecības iegūšanas. Visticamāk tas notika abu šo cēloņu dēļ. Kopumā Latvijas lauki zaudēja ievērojamu cilvēku daudzumu. Te arī atklājas, ka laukstrādnieku trūkuma problēma nav bijusi tikai Latvijas Republikas laikam raksturīga parādība. Iespējams, ka pirmie, kas jau 1874.gadā sāka publiski sūdzēties par laukstrādnieku trūkumu, bija Dobeles apkārtnes lauksaimnieki. Turpmāk šāda sūdzēšanās Latvijas teritorijā kļuva visai raksturīga, noklustot krīzes skartajos 1880.gados, bet atgriežoties 1890.gados. Oficiālās varas iestādes laukstrādnieku trūkumu Kurzemē atzina 1895.gadā, bet 1896.gadā – Vidzemē. Ņemot vērā, ka tieši šajā laikā ļoti aktīva bija izceļošanas kustība, jāšaubās, ka izceļošanas cēlonis bija bezdarbs. 1890.gadu beigās (iespējams jau šo gadu sākumā⁷⁷) sākās arī laukstrādnieku ievēšana no Lietuvas, tātad arī ārzemnieku ievēšana vēlāk nebija jaunums. Vēlākos gados te ieceļoja, kā arī paši saimnieki sameklēja krievu, kā arī igauņu strādniekus.⁷⁸ Grūti spriest par viņu kopējo skaitu, taču no preses sniegtajām ziņām noprotams, ka no citu tautību apriņķiem nākušo laukstrādnieku skaits ir sniedzis vairākos tūkstošos, ja ne pat desmitos tūkstošu. Īpaši asi laukstrādnieku trūkums bija sajūtams 20.gs. pirmajā desmitgadē,

⁷³ *Latvijas agrārā reforma: agrārās reformas izvešanas darbu noslēgums*. Rīga: Zemkopības ministrijas izdevums, 1938. 597. lpp.

⁷⁴ Skujenieks, M. *Latvija: zeme un iedzīvotāji*. Rīga: Gulbis, 1927. 372. lpp.

⁷⁵ Turpat, 374. lpp.

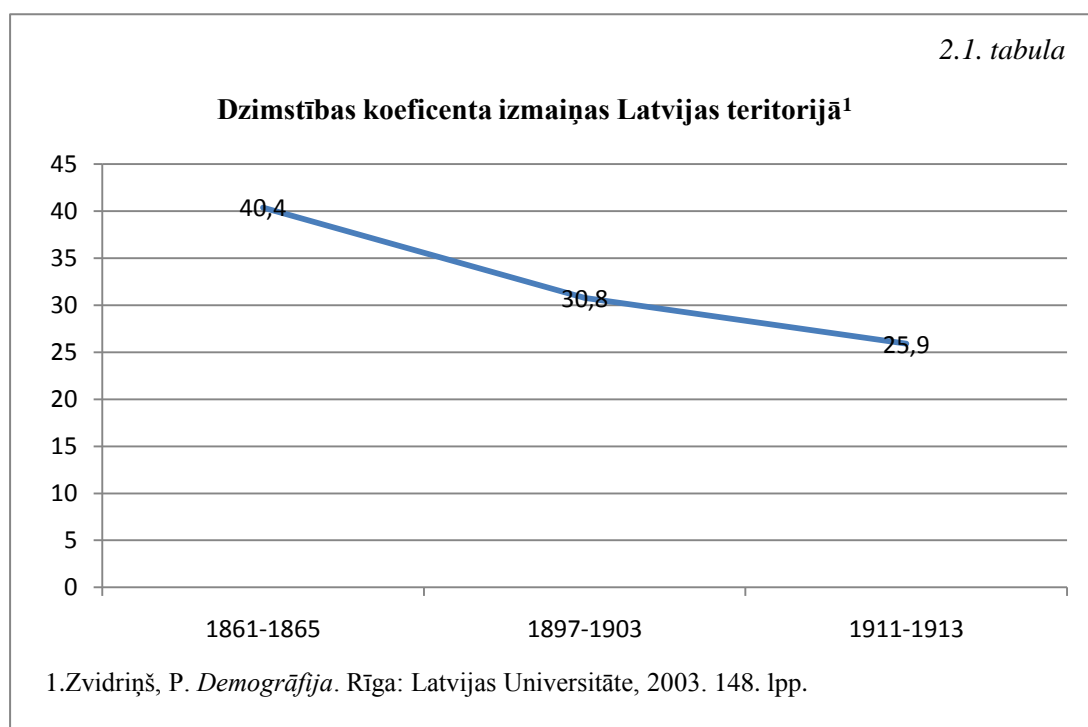
⁷⁶ Turpat, 370.-371. lpp.

⁷⁷ Starcs, P. *Darba spēka jautājums Latvijas lauksaimniecībā*. Rīga: Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrība, 1934. 19. lpp.

⁷⁸ Turpat, 20. lpp.

kas saistījās gan ar straujo rūpniecības uzplaukumu, kā arī izceļošanas kustību.⁷⁹ Kā norāda P.Starcs, tad šī trūkuma pamatā lielā mērā bija agrārā sistēma, kurā bija samērā neliels saimniecību skaits, toties apjomīgs bezzemnieku daudzums, kuri vai nu izceļoja, vai devās uz pilsētām.⁸⁰

19.gadsimts iezīmējas ar vēl kādu zīmīgu parādību Latvijas sabiedrībā, īpaši latviešu vidū. Iezīmējas skaidra un pakāpeniska dzimstības samazināšanās sabiedrībā, kas līdz ar to iespaido arī katras nākamās paaudzes darbaspējīgo iedzīvotāju daudzumu. Cēloņi šai parādībai bija dažādi. Tie tāpat jāvērtē, attiecinot tos atsevišķi uz Baltijas guberņām un Vitebskas guberņas latviešu apriņķiem. Latgalē bija ne tikai citādāka reliģiskā vide, bet arī

lauku agrārā iekārta. Tur atšķirībā no vidzemniekiem un kurzemniekiem ļaudis dzīvoja sādžās jeb ciemos. Šādos ciemos ļaudis bija vairāk koncentrēti, ar plašākām saziņas un savstarpējo attiecību iespējām. Arī katolicisms bija būtisks faktors, jo, salīdzinot ar luterānismu, noraidošāk izturējās pret dzimstības kontroli. Vidzemē un Kurzemē lauku sētas – viensētas – bija izkaisītas pa visu pagasta teritoriju un sekmēja cilvēku atsvešinātību. Pastāvēja arī atšķirīgas lauku sētas mantošanas tradīcijas. Latgalē jau tā nelielo zemes gabaliņu sadalīja vienlīdzīgās daļās visām atvasēm, bet Baltijas guberņās to parasti atstāja vienam dēlam. Šāda mantošanas kārtība būtībā izrietēja no sabiedrību vērtības skalas. Vidzemē un Kurzemē materiālistiskām, saimnieciskām vērtībām īpaši ticības ietekmē bija izveidojusies lielāka

⁷⁹ Starcs, P. *Darba spēka jautājums Latvijas lauksaimniecībā*. Rīga: Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrība, 1934. 21. lpp.

⁸⁰ *Latvijas agrārā reforma: agrārās reformas izvešanas darbu noslēgums*. Rīga: Zemkopības ministrijas izdevums, 1938. 597.-598. lpp.

nozīme nekā Latgalē. Paralēli racionālai saimniekošanai tas nozīmēja arī ievērojamāku dzimstības sarukumu. Vidzemes un Kurzemes saimniecībās bija arī liels pieprasījums pēc neprecētiem laukstrādniekiem. Baltijas guberņās bija izveidojusies visai paradoksāla situācija, jo šo guberņu laukos dzimstība bija ievērojami zemāka nekā to pilsētās, gluži pretēji kā vairumā pasaules valstu.⁸¹ To pierāda statistika. Latvijas teritorijā kopumā bija arī zemāka mirstība kā pārējā Krievijas impērijā, tā būtībā šeit veidojās racionālāks paaudžu maiņas modelis nekā tur, ar zemāku mirstību un dzimstību. Taču kaut arī dabiskais pieaugums līdz Pirmajam pasaules karam palika pozitīvs, parādījās pazīmes, ka Latvijas teritorijas sabiedrībai draud depopulācija. Proti, atražošanās neto koeficients (t.i., vidējais to meiteņu skaits, kas piedzims vienai sievietei un nodzīvos līdz vidējam mātes vecumam), pirms kara jau bija noslīdējis zem vieninieka, kas nepieciešams paaudžu nomaiņai, un bija 0,9.⁸² Kā redzams tabulā 2.1. dzimstības kritums bija ievērojams, bet te vēl jāņem vērā, ka tas attiecas arī uz Latgali, kur dzimstība bija lielāka. Kaut arī Baltijas guberņās esošais līmenis jau 19.gs. 60.gados bija viens no zemākajiem Eiropā, tas turpināja kristies. Līdz 1913.gadam Kurzemes rādītājs nokritās par 32%, bet Vidzemē pat par 44%. Kurzemes guberņā koeficients 1913.gadā bija nokritis līdz 18,7%.⁸³ Šāda attīstība nenoliedzami ietekmēja to cilvēki daudzumu, kuri ātrākais pēc aptuveni 15 gadiem sasniedza darbaspējas vecumu.

Kā pēdējais būtiskais process, kas ievērojami ietekmēja Latvijas iedzīvotāju skaitu un sastāvu, jāatzīmē Pirmais pasaules karš. Latvijas iedzīvotāju sastāvu tas pamatā ietekmēja divos veidos: darbaspējīgā vecuma vīriešu skaita iedragāšanā tiešās karadarbības dēļ, kā arī ārkārtīgi postošās bēgļu kustības dēļ. Pēc M.Skujenieka aprēķina kopumā Latvija kara dēļ, ieskaitot gan tieši kritušos, gan paaugstinātās mirstības civiliedzīvotāju un bēgļu dēļ, dzimstības sarukuma seku un bēgļu kustības dēļ, zaudējusi ap 700000 iedzīvotāju. 1914.gadā, kara priekšvakarā, Latvijas teritorijā atradās ap 2,5 miljoni cilvēki, pēc kara, kad atgriezās vairums bēgļu (1925.gadā) cilvēku skaits šeit bija samazinājies līdz ap 1845000 cilvēkiem. Tādus zaudējumus, ņemot vērā cilvēku daudzumu attiecīgajā teritorijā pirms kara, karā nebija cietusi neviena Eiropas valsts.⁸⁴ Šie zaudējumi tuvojās trešdaļai visa iedzīvotāju skaita, kas Latvijā bija pirms kara, kaut arī oficiālais iedzīvotāju skaits 1914.gadā iespējams bijis, kā spekulē daži pētnieki, par iespējams pat 200000 tūkstošiem mazāks kā oficiāli dotais.⁸⁵ Krievijas statistiķi iedzīvotāju skaitu pirms kara ieguva, neņemot vērā mehānisko kustību

⁸¹ Zvidriņš, P., Vanovska, I. *Latvieši: statistiski demogrāfisks portretējums*. Rīga: Zinātne, 1992. 14. lpp.

⁸² Turpat, 16. lpp.

⁸³ Turpat, 13. lpp.

⁸⁴ Skujenieks, M. (sast.). *Latvijas statistikas atlases*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1938. 1.-2. lpp.

⁸⁵ Zvidriņš, P., Vanovska, I. *Latvieši: statistiski demogrāfisks portretējums*. Rīga: Zinātne, 1992. 24. lpp.

laukos, taču tieši lauki tai laikā piedzīvoja ievērojamu izceļošanas kustību.⁸⁶ Lielu postu nodarīja panikā aizsākusies un ar valdības spaidiem īstenotā bēgļu kustība. Sakarā ar kara apstākļiem no Latvijas bija bēguši ap 850000 iedzīvotāju.⁸⁷ Cariskā valdība deva instrukciju zemniekiem pamest savas sētas un neatstāt vāciešiem arī nekādus materiālus labumus, laukus nodedzināt. Šāda tukšās zemes taktika nesa milzīgu postu lauku sabiedrībai un ievērojami iespaidoja arī laukos strādājošo daudzumu. Daļa no tiem, kas devās uz Krieviju, vēlāk neatgriezās, jo bija atraduši tur sev darbu vai zemi. Tomēr zemniekus atšķirtībā no pilsētniekiem Latvija saistīja visumā vairāk, jo te atradās viņu bijušās mājas un viņu iekoptie lauki. Jaunās K.Ulmaņa valdības politika agrārajā jautājumā viesa cerības iegūt savu zemi un daudzi atgriezās. Ņemot vērā, ka kara gados bija notikusi rūpniecības evakuācija, rūpniecība atjaunojās lēnāk un tajā nebija arī iepriekšējā pieprasījuma pēc strādniekiem. Par lauksaimniecībā strādājošo skaita izmaiņām precīzi spriest ir grūti, ņemot vērā, ka pirms kara pēdējoreiz tas fiksēts 1897.gadā, bet pēc kara un bēgļu atgriešanās 1929.gada lauksaimniecības skaitīšanā. Taču, ja pieņemam, kā iepriekš spriests, ka 1913.gadā lauksaimniecībā strādājošo skaits varēja būt līdzīgs kā 1897.gadā vai pat krities, tad varam vismaz aptuveni mēģināt noskaidrot kara iespaidā radušās izmaiņas. 1929.gadā lauksaimniecībā bija nodarbināti 804773 iedzīvotāji, salīdzinot ar 736038 personām pirms kara. Tātad tas pat pieaudzis. Taču skatoties atsevišķus reģionus, redzams, ka būtisks pieaugums par apmēram 70000 novērojams vienīgi Latgalē, bet pārējā Latvijā tas stāvējis uz vietas. Pieaugumu Latgalē izskaidrot pilnībā varētu pēc padziļināta pētījuma, bet noteikti, ka viens no faktoriem bijis latgaliešu augstākais dabīgais pieaugums. Savukārt stabilizēšanās pārējos reģionos un kopējais pieaugums izskaidrojams ar kara gados izpostīto Latvijas rūpniecību. Pilsētās līdz ar to vairs nebija ne tuvu tik daudz darbavietu kā iepriekš un kā perspektīva parādījās lauki, kurā agrārreformas gaitā lēti varēja iegūt savu īpašumu. Atgriezušos bēgļus lauku sētas aicināja atpakaļ, bet rūpniecības strādniekiem, kuri atgriezās, darbu atrast bieži bija grūti.

Tātad kopumā redzams, ka demogrāfiskās izmaiņas, kā arī kara posts uz Latvijas lauksaimniecību atstājis neviennozīmīgu iespaidu. 19.gs. 2.puses urbanizācijas process radīja apstākļus tam, ka lauksaimniecībā nodarbināto skaits pirms kara nepieauga, bet stabilizējās. Jau tajā laikā tika atzīta laukstrādnieku trūkuma problēma, ko pastiprināja aizsācies latviešu izceļošanas process uz Iekškriviju. Tomēr laukstrādnieku skaits šajos gados būtiski nav samazinājies, ko gan vēl nevar pilnīgi droši apgalvot datu trūkuma dēļ. Iespējams, ka ažiotaža par laukstrādnieku trūkumu šajos gados vairāk saistīta ar darba daudzuma palielināšanos, kas

⁸⁶ Skujenieks, M. *Latvija: zeme un iedzīvotāji*. Rīga: Gulbis, 1927. 202. lpp.

⁸⁷ Turpat, 377. lpp.

veidojies latviešu zemniekiem izpērkot savas mājas un pievēršoties intensīvākai saimniecībai. Tādā veidā darba daudzums būtu pieaudzis, bet strādnieku skaits palicis esošais, tā arī radot grūtības atrast strādniekus, ko arvien spēcīgāk pievilka darbs pilsētās. Tas gan tiesa, ka ja rūpniecība Latvijā neattīstītos tik strauji, iedzīvotāju laukos paliktu vairāk. To pašu varētu teikt par izceļošanas kustību, taču tai tomēr bija kvalitatīva ietekme uz lauksaimniecībā strādājošiem, jo izceļoja pamatā vīrieši, kuru veiktā darba daudzums lauksaimniecībā bija lielāks. Uz vīriešu un sieviešu attiecību būtisku iespaidu atstāja arī karš. Tomēr apbrīnojami, ka pēc tam, kad karš beidzās un bēgļi atgriezās Latvijā, lauksaimniecībā strādājošo skaits strauji atjaunojās. Te gan ļoti nozīmīga loma bija arī agrārreformai. Tātad kopumā šīs demogrāfiskās izmaiņas tieši neradīja lauksaimniecībā strādājošo skaita sarukumu pēc kara, taču iezīmēja kvalitatīvas pārmaiņas.

2.3. agrārreformas radīto izmaiņu ietekme uz darbaspēka jautājumu

1918.gada novembrī tika proklamēta Latvijas valsts, kaut līdz reālai brīvībai bija vēl tāls ceļš ejams. Viens no jaunās K.Ulmaņa valdības solījumiem bija īstenot zemes reformu, apgādājot bezzemniekus ar zemi. Lielais bezzemnieku skaits līdz šim bija ļoti nopietns sabiedrības neapmierinātības cēlonis un „baroja” radikālas kustības. Pie tam Latvijas valsts jēga būtībā bija latviešu interešu nodrošināšana un līdzšinējo netaisnību, tostarp zemes sadalē, izbeigšana. Ne velti agrārais jautājums bija viens no pašiem būtiskākajiem jautājumiem, ko apsprieda sabiedrības ievēlētā Satversmes sapulce.

1920.gada septembrī tika pieņemts likums par agrārreformu, dibinot Valsts zemes fondu, kurā ieskaitīja muižu zemi, kas bija lielāka par 50 ha. Sākās ļoti vērienīga zemes pārdale, kura turpinājās līdz pat 1937.gadam. Tās gaitā tika pārveidota arī sādžu sistēma Latgalē, izdalot no sādžām atsevišķas viensētas. Tika noteikts, ka jaunās saimniecības nedrīkst būt mazākas par 10 ha, arī ne lielākas par 22 ha. Vēlāk gan, īpaši Latgalē, tika piešķirtas arī mazākas saimniecības par noteiktajiem 10 ha. Šāda iedalījuma viens no pamatojumiem bija tieši vēlme apmierināt iespējami lielāku bezzemnieku skaitu. Zeme tika atsavināta muižniekiem bez atlīdzības un zemniekiem piešķirta par lētu samaksu: par augstākā labuma zemi no zemnieka nevarēja prasīt vairāk par 20 ls/ha, bet par zemākā labuma – vairāk par 10 ls/ha.⁸⁸

Agrārreformas īstenošanas gaitā ievērojami pārveidojās Latvijas lauku aina. Latvijā agrārreformas vajadzībām izmantoja 3396815 ha, kas salīdzinot ar valsts kopējo zemes

⁸⁸ *Latvijas agrārā reforma: agrārās reformas izvešanas darbu noslēgums*. Rīga: Zemkopības ministrijas izdevums, 1938. 586. lpp.

platību, bija lielākais rādītājs Eiropā (arī tur tika veiktas agrārās reformas), līdzīgs rādītājs bija tikai Igaunijā. Arī ierīkoto jaunsaimniecību skaits procentos no visām saimniecībām Latvijā iespējams bija lielākais Eiropā – 33,6% (ne visās valstīs bija attiecīgie dati).⁸⁹ Tātad radās arī tūkstošiem jaunu mājsaimniecību. Tāpat arī Latvijā, salīdzinot ar citām agrārreformas zemēm, bija vislielākais zemi saņēmušo personu skaits, izteikts procentos no visa saimniecību kopskaita. P.Starcs, aplūkojot agrārreformas arī citur Eiropā, tādā veidā secina, ka Latvijas agrārreforma zemes iekārtas pārveidošanā bija radikālākā no visām. Caurmērā katra Latvijas jaunsaimniecība saņēma ap 15 ha zemes.⁹⁰ Agrārreforma tātad radīja izmaiņas gan kopējā saimniecību skaitā, gan atsevišķa lieluma saimniecību skaitā. Būtībā pilnībā tika likvidēta lielgruntniecība (muižas), kā arī pilnībā likvidētas to privilēģijas. Agrārreformas sākumā Latvijā bija ap 150000 saimniecību, toties 1935.gadā, ka reforma gandrīz bija pabeigta, pastāvēja jau 275698 saimniecības, tātad par apmēram 125000 saimniecībām vairāk. Šādām pārmaiņām bija ievērojama ietekme arī uz darbaspēka jautājumu.

Pirms kara pastāvējušās muižas bija ļoti darba ekstensīvas, t.i., tās saimniekoja ar salīdzinoši mazu strādnieku skaitu uz noteikta ha daudzuma, veicamā darba daudzums bija iekārtots mazāks. Uz 100 ha lauksaimnieciski izmantojamās zemes Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē šīs saimniecības nodarbināja vidēji tikai 5 strādniekus. Visās šo trīs apgabalu muižās kopumā bija nodarbināti tikai ap 50000 strādnieki.⁹¹ Varētu apgalvot, ka muižas bija piemērojušās darbam strādnieku trūkuma apstākļos. Arī dati par sējumu platības attīstību rāda, ka muižas stagnēja. Tajā pat laikā tās bija apkrautas ar lielu parādu nastu. Pēc kara agrārreformas rezultātā uz šīs zemes vairumā tika nodibinātas jaunsaimniecības. Par tajās un pārējās saimniecībās (iestāžu darbinieku, organizāciju zemes, kas tāpat vairumā bija veidotas uz muižu zemes) nodarbināto strādnieku daudzumu varam spriest pēc 1929.gada lauksaimniecības skaitīšanas materiāliem. Atlasot datus tikai par Kurzemi, Zemgali un Vidzemi, redzams, ka tur jaunsaimniecībās un pārējās saimniecībās ir nodarbināti 226331 cilvēki, tātad ap 4,5 reizes vairāk strādnieku.⁹² Pie tam, šeit der atcerēties, ka muižām tika atstāti 50 ha, tātad šis cilvēku daudzums patiesībā attiecas uz mazāku platību kā pirms kara. Tomēr, ja 1929.gadā skaitam tikai nodarbinātos, kas vecāki par 15 gadiem, skaits samazinās līdz 191201, kas ir 4 reizes lielāks par nodarbinātos skaitu muižās pirms kara.⁹³ Tomēr jebkurā no gadījumiem šeit redzams milzīgais skaitlis, ko prasījusi šī pāreja no muižu

⁸⁹ *Latvijas agrārā reforma: agrārās reformas izvešanas darbu noslēgums*. Rīga: Zemkopības ministrijas izdevums, 1938. 583. lpp.

⁹⁰ *Latvijas agrārā reforma: agrārās reformas izvešanas darbu noslēgums*. Rīga: Zemkopības ministrijas izdevums, 1938. 584.-585. lpp.

⁹¹ Turpat, 608. lpp.

⁹² Turpat, 609. lpp.

⁹³ Turpat.

saimniekošanas. No kurienes tad nākuši šie jaunie strādnieki? Tie ir tād ne tikai bezzemnieki no muižām, bet arī strādnieki no vecsaimniecībām (t.i., pirms kara esošām saimniecībām). Ja 1897./1898.gadā Vidzemes, Kurzemes un Zemgales saimniecībās bija nodarbinātas 447395 personas, tad 1930.gadā jau tikai 297482 personas. Samazinājums ir apmēram par 150000 cilvēkiem.⁹⁴ Šāds samazinājums ir ļoti iespaidīgs, pie tam jāņem vērā, ka tieši vecsaimniecības Latvijā bija galvenās algotā darbaspēka patērētājas. Šādos apstākļos tām atlika tikai piesaistīt jaunus strādniekus no sīkajām saimniecībām, īpaši Latgales, pilsētām vai arī samazināt darba daudzumu saimniecībā, proti, samazināt apsētos laukus, pāriet uz mazāk darba prasošām kultūrām un veikt visu citu iespējamo, lai pastāvētu turpmāk. Strādājošo skaita sarukums vecsaimniecībām ir ļoti skaidra liecība par to problēmām ar darbaspēka sagādi. Šāds darbaspēka trūkums būtībā nozīmēja to, ka laukstrādnieku algas vērā ņemami pieaug. Lai arī P.Starcs norāda, ka par laukstrādnieku trūkumu visskaidrāk norāda tas, ka valdība bija spiesta ievest ārzemju laukstrādniekus⁹⁵, tas drīzāk bija vienkārši paņēmiens, kā šīs briesmīgās izmaksu problēmas atrisināt. Tomēr neapšaubāmi ir tas, ka grūtības atrast strādniekus ievērojami pieauga. Tas tomēr nenozīmē, ka strādnieku nebija. Protams, grūti ir prognozēt, kā būtu attīstījies Latvijas lauksaimniecība, ja ārzemju laukstrādnieki netiktu ievesti. Ja valdība kaut kādā veidā neiejauktos, nenoliedzami saimniecībām būtu jāsāk veikt būtiskas izmaiņas savā darbībā. Jāņem vērā, ka šādas problēmas pastāvēja, neskatoties, ka Latvija lauksaimniecībā strādājošo skaita procenta ziņā (no visiem strādājošiem) bija viens no visaugstākajiem Eiropā – 66%.⁹⁶ Ņemot to vērā, iespējams izteikt viedokli, ka šādas grūtības strādnieku atrašanā vajadzēja risināt bez ārvalstu strādnieku ieviešanas, veicot iekšējus pasākumus, lai pārkārtotu lauksaimniecību uz racionālākiem pamatiem. Tas nevarēja notikt pāris gadu laikā, tomēr šāds spiediens būtu pat noderīgs sistēmas izvērtēšanai. Arī no ārzemēm ievesto strādnieku skaits neliecina, ka tas būtu „aizlāpījies” visu vecsaimniecības zaudēto darbaspēka skaitu.

Tād agrārreforma ļoti būtiski iespaidojusi darbaspēka izvietojumu valstī. Muižu zemei tiekot sadalītai jaunsaimniecībās, ievērojami palielinājās tur nodarbināto personu daudzums. Savukārt vecsaimniecības zaudēja lielu daļu sava iepriekšējā darbaspēka. Ņemot vērā, ka tieši vecsaimniecības sava lieluma dēļ izmantoja vairumu algotā darbaspēka, tur radās grūtības strādnieku sagādē, kas lielā mērā izpaudās izmaksu pieaugumā par strādniekiem. Situāciju jau 1925.gadā sāka risināt ar ievestiem ārzemju viesstrādniekiem no Lietuvas. Agrārreforma skaitliski kopumā drīzāk piesaistīja laukiem papildus strādniekus, ņemot vērā tā laika Latvijas

⁹⁴ *Latvijas agrārā reforma: agrārās reformas izvešanas darbu noslēgums*. Rīga: Zemkopības ministrijas izdevums, 1938. 610. lpp.

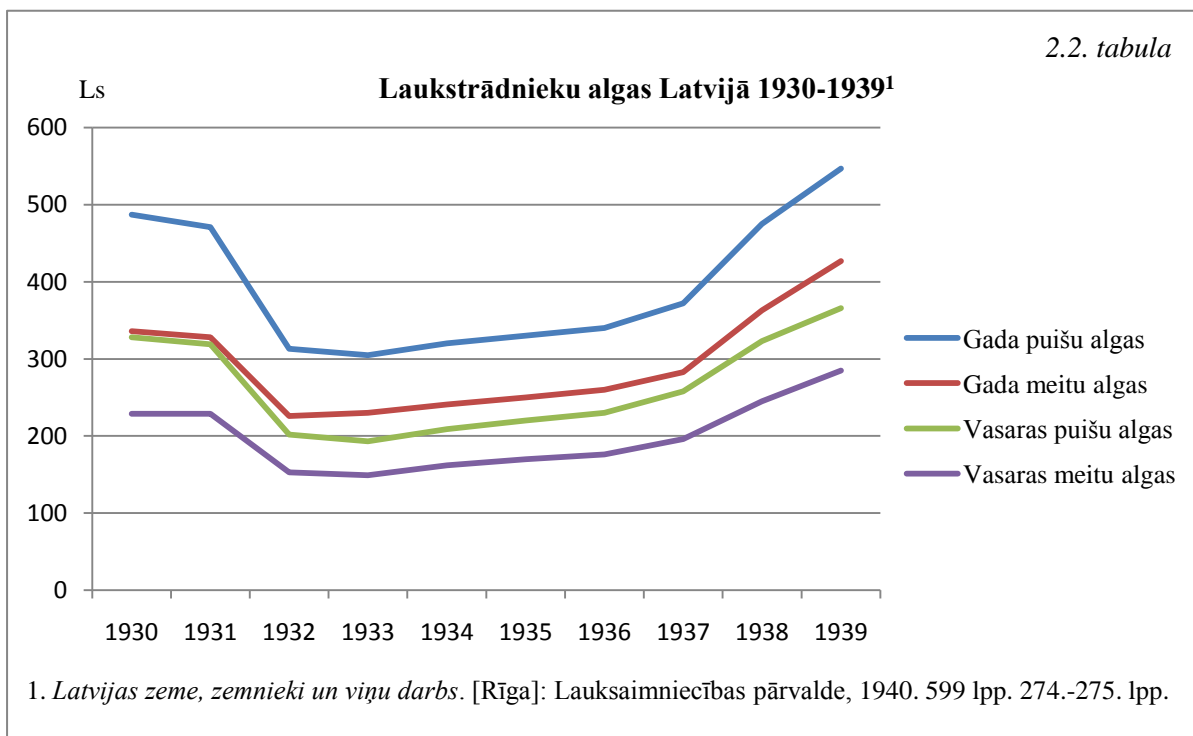
⁹⁵ Turpat.

⁹⁶ Turpat, 611. lpp.

nestabilo saimniecisko situāciju pēc kara un zemes iegūšanas nosacījumiem. Latvijā kopumā lauksaimniecībā bija nodarbināta lielākā daļa strādājošo iedzīvotāju; pastiprinātas grūtības strādnieku apgādē radās agrārreformas radīto pārkārtojumu rezultātā. Tomēr jāņem vērā, ka par laukstrādnieku trūkumu sūdzējās jau pirms kara un jau tad tika uzsākta ārzemju strādnieku ieviešana. Šādi pārkārtojumi prasīja arī pašām saimniecībām veikt savas darbības izvērtēšanu un pārveidošanu atbilstoši jaunajiem apstākļiem. Var apgalvot, ka šādus pārkārtojumus 1920.gados uzsāktā ārzemnieku ieviešana kavēja.

2.4. sociālās un atalgojuma atšķirības laukos un pilsētās

Nākamais cēlonis, kas tiks aplūkots, būs atalgojuma un sociālo apstākļu atšķirības lauksaimniecībā un laukos kopumā salīdzinot ar pilsētām un citās nozarēs sastopamo algu. Jāatzīst, ka tieši šīs bija atšķirības, kuras lielā mērā noteica cilvēku došanos uz pilsētām un

palikšanu tur. Protams, bija arī citi faktori, piemēram, psiholoģiskie. Svarīgi zināt kādi bija sociālie un atalgojuma apstākļi tieši 1930.gados, kas arī ir pētījuma objekts. Šie bija apstākļi, kas ietekmēja situāciju tieši tajā brīdī. Lai iepazītu šos apstākļus nepieciešams aplūkot gan statistiskas ziņas par atalgojumu, dzīvošanas izmaksām utt., gan analizēt vispārējos dzīves apstākļus laukos un pilsētās.

Laukstrādnieka atalgojuma salīdzināšana ar citās nozarēs strādājošiem ir apgrūtināta tāpēc, ka laukos strādnieka pie atalgojuma saņēma arī uzturu un dzīvošanas vietu par brīvu. Tāpēc pirms salīdzināšanas nepieciešams atskaitīt pilsētnieka algai reālās dzīves izmaksas,

kas laukos ir nodrošinātas par velti. Otrāds aprēķins (laukstrādnieka algai pieskaitot vidējās dzīvošanas un uztura izmaksas⁹⁷) nav reāls tieši tāpēc, ka šīs izmaksas naudā realitātē nepastāv. Šādu atalgojuma salīdzināšanu ir izdarījuši vairāki pētnieki un viņu rezultāti kopumā atšķiras. Tāpēc jāpievēršas viņu izmantotajā aprēķināšanas metodēm. Sākumā der aplūkot laukstrādnieku algu izmaiņas 1930.gados, lai redzētu tendences dažādu kategoriju strādnieku algās. Laukstrādnieku algās bija izteikta atšķirība vīriešiem un sievietēm, ņemot vērā viņiem uzticētos dažādos uzdevumus un iesakņojušās tradīcijas. Tāpat alga atšķīrās atkarībā no tā, vai strādnieks bija salīdzis tikai uz vasaras sezonu (tas nozīmēja nevis 3 mēnešus, bet vidēji 6,5 mēnešus pušiem un 6,6 mēnešus meitām⁹⁸) vai visu gadu. Ņemot vērā, ka tieši vasarā un rudenī lauksaimniecībā bija visvairāk darba (arī ilgāks darba laiks), arī atalgojums šajā sezonā bija augstāks, ja to rēķina par dienām. Redzams, ka algas K.Ulmaņa varas gados rāda pakāpenisku pieauguma tendenci līdz pat 1938.gadam, kad tās jau sāk pieaugt ļoti strauji. To veicināja laukstrādnieku ievēšanas apsīkums, kā arī starptautiskās situācijas radītā panika. Kā 1939.gada 7.aprīlī sūdzas kāds Smiltenes lauksaimnieks vēstulē ZM, tad sakarā ar „baumām” par „haotisko” stāvokli Polijas un Lietuvas attiecībās lauksaimnieki pārsola viens otru strādnieku atalgojumā.⁹⁹ Bažījoties par iespējām iegūt strādniekus saimnieki sāka strauji celt algas. Lauksaimnieku uztraukumu raksturo arī fakts, ka ZM (visticamāk LLK, t.i., lauksaimnieku uzdevumā) 1940.gada maijā griezās IeM, lūdzot noskaidrot pamatu bažām, ka poļu laukstrādnieki masveidīgi dodas uz Vācijas sūtniecību, lai saņemtu atļauju izbraukt uz Polijas okupētajiem apgabaliem. IeM atbilde apliecināja tikai 100 atļauju izsniegšanu ārzemniekiem „starp kuriem lielākā daļa slaistu, kuri negribot strādāt un tādēļ iekšlietu ministrs labprāt grib no viņiem atbrīvoties.”¹⁰⁰ Visumā lauksaimnieku organizācijas centās ierobežot algu celšanos, taču to nekad līdz galam neizdevās panākt algu pārsolīšanas dēļ. Katru gadu, piemēram, tika noteiktas tā sauktās normālas algas vietējiem strādniekiem, kuras tika ieteikts pārkāpt tikai izņēmuma gadījumos. Realitātē maksātās algas parasti izrādījās augstākas.¹⁰¹

Kā redzams tabulā 2.3., kur salīdzināti vasaras laukstrādnieku un attiecīga perioda Rīgas strādnieku (rūpniecības, tirdzniecības un transporta uzņēmumos kopumā, ar mēneša atalgojumu; mēneša atalgojums ņemts vienkāršības labad, kopumā tas bija raksturīgāks tirdzniecības un transporta nevis rūpniecības strādniekiem, kur izplatītāka bija dienas alga¹⁰²) algas (bruto izpeļņas, t.i. pirms obligāto atskaitījumu veikšanas slimo kasei un bezdarba

⁹⁷ *Darba statistika. 1935.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1936. 30. lpp.

⁹⁸ *Darba statistika. 1936.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937. 45. lpp.

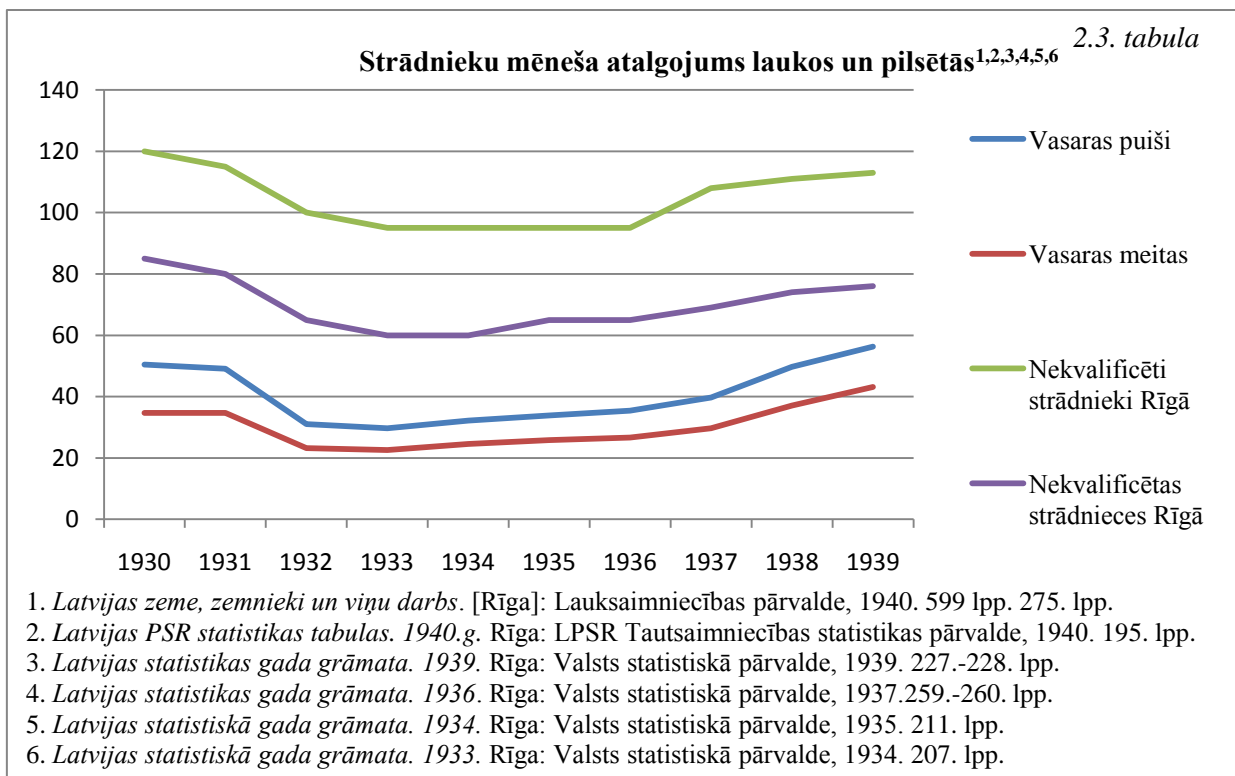
⁹⁹ LVVA, 1676.f., 1.apr., 211.l., 7. lp.

¹⁰⁰ Turpat, 1. lp.

¹⁰¹ *Darba statistika. 1934.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1935. 33. lpp.

¹⁰² *Darba statistika. 1935.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1936. 29. lpp.

apkarošanas fondam, bet ieskaitot naturālījas¹⁰³), tad Rīgā algas bija krietni vien lielākas. Tomēr ar 1938.gadu atšķirība starp pilsētas un lauku strādniekiem sāk samazināties. Kā redzams tabulā 2.2., tad šajā laikā sākās laukstrādnieku algu ievērojams kāpums. Redzams, ka pilsētās atšķirības sievietu un vīriešu atalgojumā bija vēl lielākas nekā laukos; sievietu algas pilsētās arī kopumā nav tik salīdzinoši augstākas nekā vīriešu. Tomēr atšķirībā no pilsētniekiem, laukstrādniekiem nenācās maksāt par savu uzturu, kā arī par dzīvesvietu; viņi arī to brīvi nevarēja izvēlēties. Patiesībā vispār dzīves izmaksas laukstrādniekam bija minimālas, bet tas bija lielā mērā tāpēc, ka viņa dzīve bija samērā vienmuļa. Vienkāršotu un

nepilnīgu aprēķinu var veikt, ja apskatām ģimeņu budžetu datus 1936./1937. saimnieciskajam gadam. Ja izmantojam fiziska darba strādnieka izdevumus (1 patērētāju vienība par 17.gadiem vecāku vīrieti un 0,8 par šāda vecuma sievieti) uz vienu patērētāju vienību gadā, varam iegūt attiecīgos datus par vienu mēnesi. Dati ievākti tieši par Rīgu un pēc mājsaimniecību gada ienākuma grupām. Zemākā ienākuma grupa ir ar algu līdz 1200 ls gadā, kas kopumā, kā redzams, pārsniedz vidējo nekvalificētā darbaspēka algu gadā, tomēr ir tuvākais derīgais ienākumu diapazons. Vēl jāpiemin, ka šie dati nešķiro pēc tā, cik patērētāju vienības (attiecīgi cilvēki) dzīvo vienā mājsaimniecībā. Raksturīgi, piemēram, ka mājsaimniecībā ar vienu vīrieti izdevumi par pārtiku uz vienu patērētāja vienību ir lielāki nekā lielākās mājsaimniecībās (ar vairāk cilvēkiem). Iegūto rezultātu, protams, izšķir tas, kādas izdevumu daļas ir atņemtas pilsētas strādnieka algai. Šajā aprēķinā tiks ņemtas tikai pašas nepieciešamākās – pārtikas izdevumi un dzīvokļa izdevumi (t.i. tie, kuri laukos ir par brīvu). Pilsētā visticamāk lielāka

¹⁰³ *Darba statistika. 1936.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937. 49. lpp.

bija vēl citu izdevumu daļa, taču tā šeit netiks apskatīta. Dati par šiem izdevumiem ievietoti tabulā 2.4. Redzams, ka neskatoties uz brīvo pārtiku un dzīves vietu, pilsētā arī nekvalificētais strādnieks pelnīja vairāk par sezonas strādnieku vienā mēnesī, pie tam atšķirība starp vīriešiem ir stiprāk izteikta. Protams, var apgalvot, ka pilsētā kopumā strādniekam bija vairāk vajadzību, kā arī stimuli tērēt un līdz ar to lielāki izdevumi, taču kopumā redzams, ka darbs laukos bija mazāk apmaksāts. To atzina arī valdības pārstāvji.¹⁰⁴

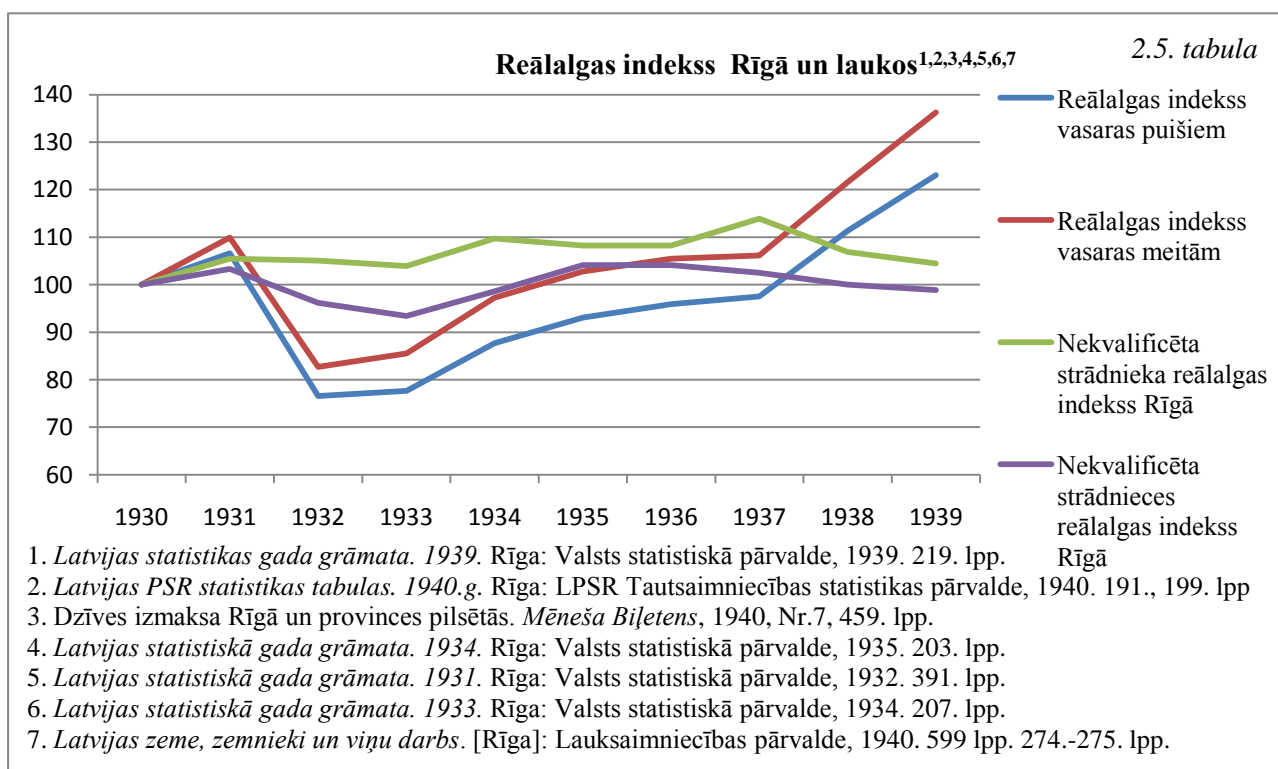
<i>2.4. Tabula</i>				
Rīgas fiziska darba strādnieku un sezonas laukstrādnieku mēneša algas salīdzinājums 1936.gadā^{1,2,3}				
	Strādnieki Rīgā		Laukstrādnieki	
	Vīrietis	Sieviete	Vīrietis	Sieviete
Alga-	95	65	35	27
Pārtika-	24,3	19,5	n	n
Dzīvoklis=	12,3	12,3	n	n
Atlikums	58,4	33,2	35	27
1. <i>Ģimeņu budžeti. 1936/37.</i> Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1940. 96. lpp. 2. <i>Latvijas statistikas gada grāmata. 1936.</i> Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937. 259.-260. lpp. 3. <i>Latvijas zeme, zemnieki un viņu darbs.</i> [Rīga]: Lauksaimniecības pārvalde, 1940. 599 lpp. 275. lpp.				

Jāapskata arī šo atalgojumu saistība ar tā laika dzīves dārdzības izmaiņām. Algu un dzīves dārdzības indeksu attīstība parādīta 2.5. tabulā, kur attēloti reālalgo indeksi. Rīgas strādnieku reālalga rēķināta ar strādnieku dzīves dārdzības indeksu Rīgā, bet laukstrādnieku – ar strādnieku dzīves dārdzības indeksu provincē (19 pilsētās). Izmantoti indeksi pēc 1930.gada sērijas (1940.gadā tika izstrādāta jauna metode). Pirmkārt, redzams, ka laukstrādnieku algas pretēji pilsētniekiem attīstās daudz nevienmērīgāk: piedzīvojot lielākus kritumus un kāpumus. Pēc milzīga kritiena 1932.gadā laukstrādnieku algas atkal pieaug, bet 1930.gada līmeni meitu algas sasniedz 1935.gadā, bet puīšu algas – tikai 1938.gadā. Jāpiebilst, ka vislielākās nominālās algas laukstrādniekiem bija 1926.gadā, kas interesanti sakrīt ar ārzemju strādnieku ieviešanas sākumu. Rīgas strādniekiem savukārt algas svārstās salīdzinoši maz, 1930.gadu nogalē tās pat sāk kristies. Laukstrādnieku algas ar 1938.gadu ievērojami ceļas, to pieauguma temps ievērojami ir priekšā Rīgas algām.

¹⁰⁴ LVVA, 1690.f., 1.apr., 1489.l., 4. lp.

Taču strādnieku izvēli par labu citām nozarēm noteica ne vien atalgojums, bet arī citi apstākļi. Nozīme bija arī, piemēram, darba laikam. Pilsētās darba laiks bija noteikts un strādniekam zināms, taču laukos darbus grūti bija ietilpināt noteiktās darba stundās. Darbs šeit bija atkarīgs no daudziem citiem faktoriem: laikapstākļiem, sezonas, mājlopu vajadzībām u.c. Tas bija ļoti nevienmērīgs. Tādējādi nevienmērīgs bija arī no darba brīvais laiks un grūta bija plānošana. Tādējādi pilsētās strādniekam bija lielāka brīvības sajūta tajā ziņā, ka viņš varēja brīvi izvēlēties un plānot, ko darīt savā brīvajā laikā.

Ne mazāk liela nozīme bija strādnieka dzīves telpām un uzturam. Par dzīves telpām mums ļauj spriest 1935.gada lauksaimniecības skaitīšanas materiāli. Šie dati parāda, cik liela bija tā daļa strādnieku, kam vajadzēja dzīvot pat vienās telpās ar saimnieku. Kopumā no visām saimniecībām, kuras nodarbināja algotus strādniekus (ap 78174), vairāk kā pusē nebija atsevišķu laukstrādnieku dzīvojamo telpu. Tikai 629 bija uzbūvētas atsevišķas laukstrādnieku

ēkas.¹⁰⁵ Sadzīviski tas nozīmēja grūtības, nemaz nerunājot par ģimenes dibināšanu laukos. Tas bija vēl viens faktors, kas radīja nebrīvības sajūtu, gluži tāpat kā par brīvu dotais uzturs. Pilsētās strādnieks uz rokas saņēma lielāku summu un kaut arī klāt nāca arī būtiskas izmaksas par telpām un uzturu, to izvēle un prasme tās atrast bija strādnieka ziņā, tā bija viņa brīva izvēle.

Pilsētas piesaistīja arī ar savām brīvā laika pavadīšanas iespējām – tādām, kādu laukos nebija. Laukos nebija tādas sabiedriskās dzīves, kāda bija pilsētās. Izklaides iespējas laukos radās zaļumballēs, bet citādi to nebija daudz. Tiesa gan, ka saimniecībām tuvākās mazpilsētas

¹⁰⁵ Laiks domāt par deputāta laukstrādnieku līgšanu. *Jaunākās Ziņas*, 1938, 26. februārī, 2. lpp.

šādas izklaides un kultūras baudīšanas iespējas varēja būt plašākas, tomēr to apmeklēšanu iespaidoja neskaidrais darba laiks, kā arī vājāka informācijas plūsma. Pilsētās par dažādiem pasākumiem varēja izlasīt kaut vai uz afixu stabiem, bet laukos informācija varēja pamatā nākt no saimnieka vai no paša strādnieka neregulāriem pilsētu apmeklējumiem. Līdz ar to tam, kurš bija iepazinis lielāku pilsētu sabiedrisko dzīvi un kultūru, lauku dzīve varēja likties ļoti vienmuļa un arī neinteresanta.

Citās nozarēs pastāvēja vēl kāda iespēja, kuras laukos trūka – uzstrādāšanās iespēja. Pilsētās strādniekam pavērās iespēja darbā izvirzīties, ņemot vērā, ka šajās nozarēs bija izteikta darba dalīšana. Pavērās iespēja veidot karjeru, uzstrādāties un pelnīt vairāk, citiem vārdiem, šeit strādnieks varēja redzēt perspektīvu savam darbam. Laukos nācās strādāt pierastajā dabas ciklā tos darbus, kurus saimnieks uzdeva un kuri bija nepieciešami. Darbi bija dažādi, kas būtībā, atšķirībā no pilsētā ierastās darba sadales, bija priekšrocība, taču reizē šeit nebija izvirzīšanās iespēja. Laukstrādnieks kā savu mērķi varēja redzēt savas saimniecības dibināšanu, taču tas bija tāls mērķis, kurš prasīja ievērojamus līdzekļus.

Un kā laukstrādnieks varēja dibināt laukos ģimeni, ja vairumā saimniecību strādniekam nebija savu atsevišķu telpu? Ģimenes dibināšana bija loģiska vajadzība, ja strādniekam bija pašam sava saimniecība, bet ja viņš bija tikai vienkāršs strādnieks? Viena no Latvijas īpatnībām bija tieši ļoti mazais gada strādnieku daudzums. No vienas puses, šāds mazs viņu daudzums jau arī noteica apstākļu neveidošanos, lai viņi varētu dibināt ģimenes. No otras puses, šādi strādnieki nemaz nebija īpaši pieprasīti. Latvijas saimnieki izrādīja lielāku pieprasījumu pēc sezonas strādniekiem.¹⁰⁶ Līdz ar to būtībā nemaz nebija daudz pastāvīga algota darbaspēka, algotajam darbaspēkam lauksaimniecībā bija izteikta sezonālitate. Taču sezonas strādnieku līgšanas negatīvā puse bija nestabilitāte – katru gadu tos nācās līgt no jauna un pastāvēja iespēja tos nemaz neatrast.

Vēl jāpiemin, ka Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē pastāvošā lauku iekārta neveicināja saimniecības ģimenes locekļu palikšanu saimniecībā par strādniekiem. Atskaitot māju mantinieku, pārējiem bērniem pavērās iespēja vai nu doties meklēt laimi pilsētā vai arī palikt uz vietas. Kur tika saredzētas attīstības iespējas? Viensētu saimniekošanas sistēma pastāvēja arī par māju kā vienas ģimenes dzīves sētu, kurā citām ģimenēm īsti nebija vietas. Ne velti ik pa laikam tika konstatēts, ka tieši saimnieku bērni ir tie, kuri visaktīvāk pamet laukus.

Jāsecina, ka laukos pastāvošie darba un dzīves apstākļi, salīdzinājumā ar pilsētām bija kopumā mazāk piesaistoši un pat veicināja lauku dzīves pamešanu. Būtiskas bija brīvības iespējas pilsētās kā rīkoties ar savu naudu un laiku. Pilsētu dzīve piedāvāja gan plašākas brīvā laika pavadīšanas iespējas, gan iespējas uzstrādāties un pelnīt vairāk. Laukos strādniekam bija

¹⁰⁶ *Latvijas lauksaimniecība. 1939.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1940. 57. lpp.

arī grūtāk dibināt ģimeni, tam nebija labvēlīgu apstākļu. Lauku dzīves perspektīva saistījās lielā mērā tikai ar savas saimniecības iegūšanu. Pastāvēja tendence palielināties sezonas strādnieku daļai kopējā strādnieku skaitā, taču tie bija jāmeklē katru gadu no jauna, kas Latvijas valdībai likās ļoti nepiemēroti.

3. VALDĪBAS PASĀKUMI PROBLĒMAS RISINĀŠANAI

3.1. ārzemju laukstrādnieku ieviešana

Lai risinātu laukstrādnieku problēmu, Latvijas valdībai vajadzēja novērst tos cēloņus, kas bija tās pamatā. Bija divas galvenās izvēles iespējas: vai nu palielināt darbaspēka daudzumu laukos vai arī samazināt darba daudzumu. Darba daudzuma samazināšana varēja ietvert sevī arī sējumu platības, ganāmpulku samazināšanu, kas rezultātā samazinātu saražotās produkcijas daudzumu, attiecīgi arī eksportu un tā ienākumus. Kā redzams un kas šajā pētījumā vairākas reizes tiek uzsvērts – samazināt produkcijas daudzumu valdībā nekādi nevēlējās, tieši pretēji. Tāpēc tika meklēti risinājumi, kas kopumā sekmētu visas lauksaimniecības gala rezultātu. Viens no šādiem pasākumiem bija ārzemju laukstrādnieku ieviešana valstī. Šis pasākums tika īstenots jau kopš 1925.gada un ar katru gadu tā mērogi arvien pieauga. Lai izvērtētu šī pasākuma nozīmi, jānoskaidro šīs akcijas attīstība gadu gaitā. Jāatklāj kāda bija laukstrādnieku ieviešanas sistēma un kāda vispār bija šī risinājuma nozīme darbaspēka problēmas risināšanā.

Ārzemju laukstrādnieku ieviešana nebija jauna parādība Latvijas lauku dzīvē. Jau Krievijas impērijas laikā 20. gs. sākumā tika uzsākta viņu ieviešana no Lietuvas. Nav gan īstas skaidrības, cik daudz šajos gados viņi tika ievesti. 1925.gadā ārzemju laukstrādnieku ieviešanu lielā mērā panāca tieši Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrība. Kā viens no argumentiem bija tieši tas, ka agrāk laukstrādnieki jau tikuši ievesti, kā arī argumentācija, ka ar vietējo strādnieku rezervēm pieprasījumu apmierināt nav iespējams. Jāņem vērā, ka lielie lauksaimnieki bija viena no ieinteresētākajām pusēm šādu laukstrādnieku ieviešanā. Laukstrādnieku ieviešanas jautājumā bija dažādi viedokļi, reizēm ļoti konfliktējoši. Piemēram, 1933.gadā asas diskusijas notika starp Tautas Labklājības ministriju (TLM) un Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrību. Centrālbiedrība vainoja TLM bezdarbnieku pabalstu izsniegšanā pilsētniekiem, kas noturot tos pilsētās, kamēr TLM pārmeta Centrālbiedrībai mākslīga strādnieku trūkuma radīšanu un nerūpēšanos par darba apgādi.¹⁰⁷ 1932.gadā spēkā bija stājušies ierobežojumi ārzemju strādnieku ieviešanai, sākās viņu izraidīšana no valsts, kas lielā mērā saistījās ar mērķi apkarot vietējo bezdarbu.¹⁰⁸ P.Starcs gan uzskata, ka šī politika tika veikta a mērķi ierobežot ārzemju valūtas aizplūšanu, kas saasināja situāciju rūpniecībā.¹⁰⁹ Lauksaimnieku organizācijas centās panākt aizliegumu atcelšanu un arī panāca savu, Ministru Kabinetam (MK) 1933.gada aprīlī lemjot par atļauju lauksaimnieku biedrībām ievest ārzemju

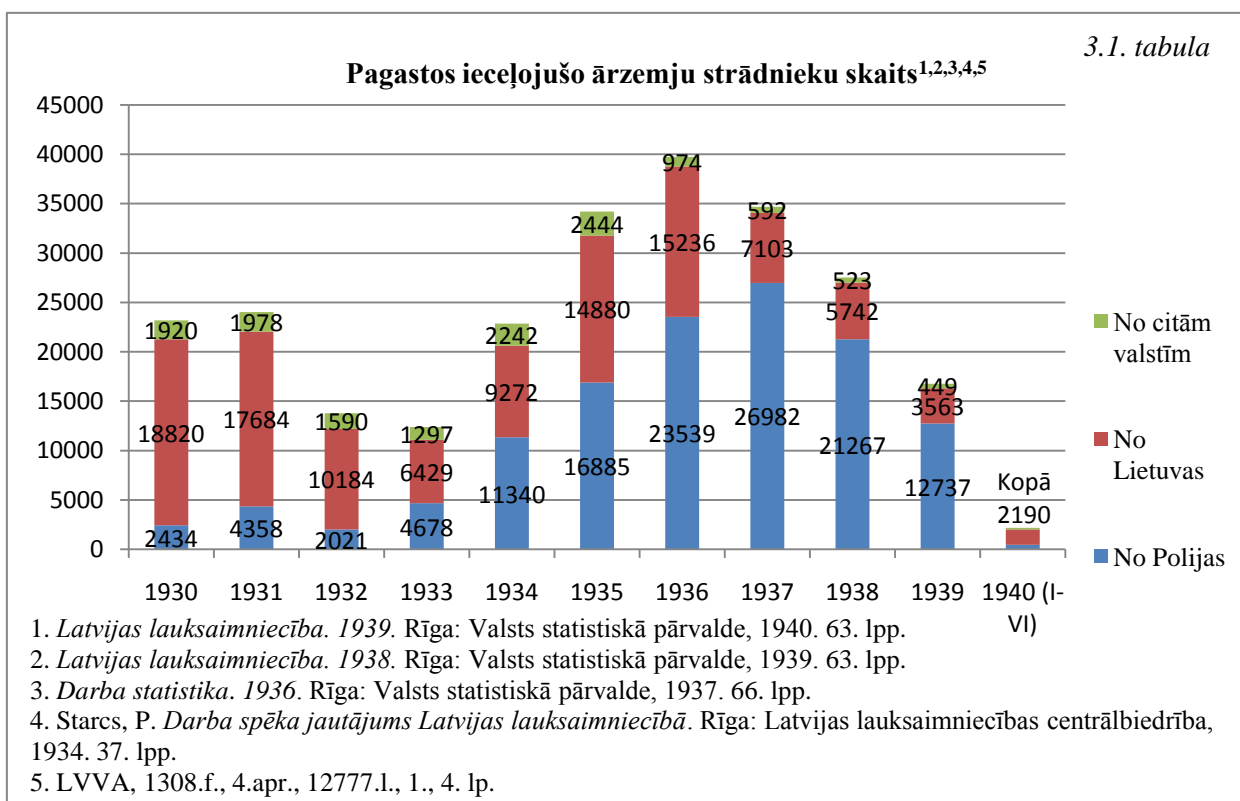
¹⁰⁷ LVVA, 1677.f., 1.apr., 4827.l., 1., 3. lp.

¹⁰⁸ *Darba statistika. 1934.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1935. 31. lpp.

¹⁰⁹ Starcs, P. *Darba spēka jautājums Latvijas lauksaimniecībā.* Rīga: Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrība, 1934. 38. lpp.

laukstrādniekus, atceļot tālāku viņu skaita piespieda samazināšanu.¹¹⁰ Ievešanas pieprasījumi no organizācijām sāka plūst uz varas institūcijām un atkārtojās tik bieži, ka iekšlietu ministrs G.Mīlbergs 1933.gada 7.jūlijā ziņoja zemkopības ministram, ka pēc viņa domām strādniekus pietiek vest; ienākot ziņas, ka lauksaimnieki tīšuprāt aicina ārzemniekus, lai nosistu algas vietējiem strādniekiem līdz pat 10 ls/mēnesī.¹¹¹ Tomēr nākamgad laukstrādnieku ievešana turpinājās ar vēl lielāku sparū. 1934.gadā lauksaimnieku ievešana tika ievērojami atvieglota¹¹², kas tieši saistās ar K.Ulmaņa varas gadiem. 1937.gadā ārzemju laukstrādnieku kopskaits valstī sasniedza maksimumu, tuvojoties 50 tūkstošiem. K.Ulmaņa valdīšanas gadi sakrita ar gadiem pēc Lielās saimnieciskās krīzes pārvarēšanas, tāpēc no vienas puses ārzemnieku ievešanas kāpjošā tendence skaidrojama ar vispārējo saimniecisko attīstību, kas prasīja vairāk darba roku. Tiesa arī tas, ka būtisks skaits laukstrādnieku arī iepriekšējos gados ieplūda

no

kaimiņvalstu pierobežas (30 km) joslas, un tam nebija nepieciešama oficiāla reģistrācija.¹¹³ Šo strādnieku izdevīgums slēpās pirmkārt viņu mazākajās algās (algu jautājums nav līdz galam skaidrs, ņemot vērā, ka starpvalstu līmenī Latvija vienojās par minimālo algu, bet praktiski bieži tika maksāts vairāk; tomēr spriežot pēc iekšējām diskusijām iestādēs ārzemnieku algas bija zemākas; statistikā ir norādītas tikai kopējās faktiskās laukstrādnieku algas, ārzemnieki

¹¹⁰ LVVA, 1677.f., 1.apr., 4827.l., 14. lp.

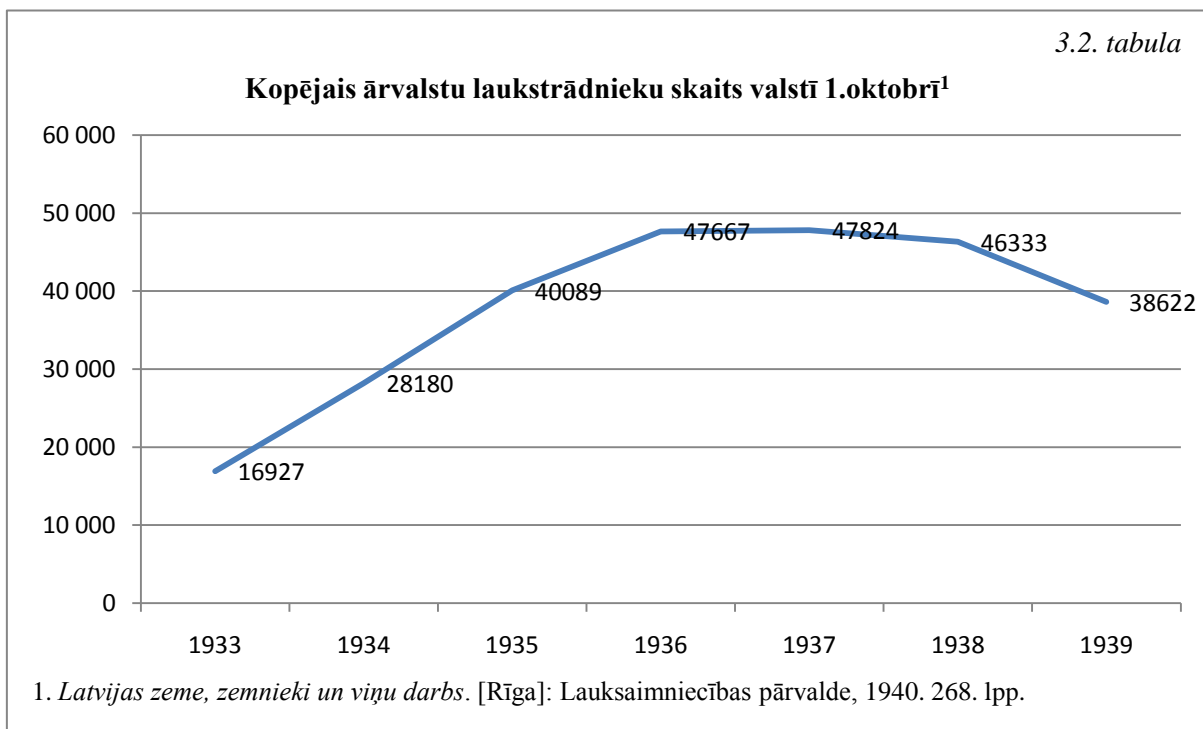
¹¹¹ Turpat, 54. lp.

¹¹² *Darba statistika. 1934.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1935. 31. lpp.

¹¹³ LVVA, 1676.f., 1.apr., 209.l., 6. lp.

nav izdalīti), bet tāpat arī ļoti būtiski bija tas, ka bija ierobežota viņu darba vietas maiņa. Viņi nevarēja strādāt ārpus lauksaimniecības, kā arī līgt pie cita saimnieka, ja nebija nokalpots līguma laiks (izņēmums bija saimnieka piekrišana aiziešanai no viņai vai arī darba apgādes atzinums par darba apstākļu pārkāpšanu).¹¹⁴

Vismaz frāzēs K.Ulmaņa režīms bija par ārzemnieku skaita samazināšanu, tomēr saimniecības pacelšanas tieksme diktēja citus noteikumus. Tas parādās arī tā laika iestāžu dokumentos. Zemkopības ministrijas (ZM) darba un reorganizācijas plānā, kas sastādīts no MK 1935.gada 30.aprīlī izstrādātajiem uzdevumiem un atzinumiem turpmākai valdības darbībai, norādīts, ka ārzemju laukstrādnieku ieviešana nav uzskatāma par lietderīgāko problēmu risinājuma veidu, „sevišķi no tautpolitiskā viedokļa”. Šajā plānā tiek uzdots risinājuma plānu darbaspēka jautājumam izstrādāt ZM un LLK, minēti arī dažādi iekšpolitiski risinājumi, tomēr norādīts, ka pagaidām pieturama un atvieglājama laukstrādnieku ieviešana.¹¹⁵ Tātad valdība šo risinājumu izvirzīja par pagaidu risinājumu, kamēr rezultātu dos dažādi citi pasākumi. Tomēr šāda risinājuma pieņemšana un pat tā mērogu paplašināšana diez vai bija faktors, kas motivēja ātrāk veikt reformas lauku dzīvē. Ja ārzemju strādnieki atrisina

laukstrādnieku trūkumu, tad kāpēc vēl meklēt citu risinājumu. Tādu rīcību noteiktu ideja par pašpietiekamu saimniecību, kas bija aktuāla K.Ulmaņa varas gados, tomēr tad paliek jautājums, cik liela tai bija nozīme atbildīgo darbinieku vērtībās. Un 1935.gadā tiešām arī ārzemnieku skaita pieaugums bija visai ievērojams. Visa 1935.gada laikā zemkopības ministrs

¹¹⁴ *Darba statistika. 1934*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1935. 33. lpp.

¹¹⁵ LVVA, 1676.f., 1.apr., 2.l., 39.-40. lp.

vismaz 6 reizes¹¹⁶ vērsās MK, lūdzot atļauju ievest arvien jaunus ārzemju laukstrādniekus. Argumenti bija dažādi: lauksaimniecības un rūpniecības uzplaukums¹¹⁷, laukstrādnieku algu ievērojama celšanās¹¹⁸, kā arī tas, ka Latgale „dodot” par 30% mazāk strādnieku kā pērn¹¹⁹. Statistiskie dati parāda, ka šie argumenti, kuri nāca no lauksaimnieku organizācijām un LLK, daļēji bija stipri nepamatoti. Laukstrādnieku algas 1935.gadā, kā redzams tabulā 2.2. uzrāda tikai nelielu kāpumu. To, protams, gan iespējams ietekmēja tieši izvērstā ārzemnieku ievēšana. Pagastos ieceltojušo Latgales strādnieku skaits uzrāda tikai samērā nelielu krituma tendenci.¹²⁰ Ārzemnieku ievēšana arvien palika par vienkāršāko darbaspēka pieprasījuma apmierināšanas avotu. Citi risinājumi neapšaubāmi prasīja laiku, lai nestu rezultātus, tomēr ārzemnieku skaits ilgi nesamazinājās. 1936.gadā zemkopības ministrs pat ar sašutumu ziņoja, ka apstākļi nav uzlabojušies, pieprasījumi pēc ārzemju strādniekiem ienākot no jauniem apvidiem, pat Latgales.¹²¹ Bet kādēļ tad lai pieprasījumi samazinātos, ja ārzemju laukstrādnieki bija izdevīgāki kā vietējie un tos varēja dabūt arvien vairāk saimniecības? 1937.gadā jau pastāvēja noliegums Latgales reģionā nodarbināt ārzemju laukstrādniekus.¹²² Ziņas par nepieciešamo strādnieku skaitu apkopoja Latvijas lauksaimniecības kamera, balstoties uz vietējo lauksaimniecības biedrību iesniegtajiem pieprasījumiem.¹²³ Tātad būtībā nekas, izņemot prognozes par valdības attieksmi, neliedza pieprasīt arvien jaunus ārzemju strādniekus, kuri bija saimniekiem izdevīgi. Kad 1937.gada 31.janvārī ZM lūdza MK atļauju 27000 ārzemju laukstrādnieku ievēšanai, kā viens no argumentiem bija tieši tas, ka nav izdevies mazināt strādnieku vajadzību ar mašīnu pielietošanu un darba pārkārtošanu.¹²⁴

Ārzemju laukstrādnieku jautājums tika pacelts arī 1936.gadā notikušajā dažādu ministriju pārstāvju apspriedē par laukstrādnieku jautājumu (1.pielikums). Uzmanības punkts bija ievēšanas vajadzība kā tāda, kā arī viņu algas. LLK priekšsēdētājs R.Dzērve ierosināja: „Nevienmērīgās algas ir nesaskaņu cēlonis, būtu jāpieliek līdz mūsu strādnieku algas līmenim.”¹²⁵ Šāds ierosinājums liecina par to, ka LLK vēlējās pirmkārt nodrošināt ārzemju strādnieku plūsmu uz Latviju, ņemot vērā, ka algu atšķirības starpvalstu sarunās bija sāpīgs punkts. Tas rāda arī, ka toreizējās algas LLK neuztrauca, svarīgāk šķita nodrošināt to kontroli

¹¹⁶ LVVA, 1676.f., 1.apr., 32.l., 57., 145., 226., 281., 298., 425. lp.

¹¹⁷ Turpat, 281. lp.

¹¹⁸ Turpat, 145. lp.

¹¹⁹ Turpat, 298. lp.

¹²⁰ *Latvijas lauksaimniecība. 1935.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1936. 116. lpp.

¹²¹ LVVA, 1676.f., 1.apr., 34.l., 60. lp.

¹²² LVVA, 1677.f., 1.apr., 4829.l., 31. lp.

¹²³ Palaša, I. *Darbaspēka imports Latvijas laukos starpkaru periodā: maģistra darbs.* Rīga: LU VFF Vēstures nodaļa, 2005. 57. lp.

¹²⁴ LVVA, 1676.f., 1.apr., 38.l., 135. lp.

¹²⁵ LVVA, 1676.f., 1.apr., 152.l., 8. lp.

(ko deva skaidrība par ārzemnieku ievēšanu) un ievēšanas stabilitāti. Algu pacelšanu atbalstīja arī Zemes ierīcības departamenta direktors A.Ķuze. J.Birznieks bija daudz kritiskāks un izvirda, teikdams, ka „algu vienādošana ārzemju un vietējiem strādniekiem nebūs pareiza, jo vislabākais polis ir tikko līdzīgs vissliktākajam vietējam strādniekam”. Viņš arī paziņoja: „Ārzemju laukstrādnieku ievēšana jāierobežo, jāpaveicina mehanizācija. Saimniekam nav tiesība vienmēr prasīt no valdības vai kameras strādniekus, jā rūpējas arī pašam, lai tie labprāt ietu un dzīvotu.” Tam nepiekrita Ķuze, pamatojot ievēšanu ar to, „lai novērstu nejēdzīgo konkurenci lauksaimnieku starpā pie strādnieku līgšanas”.¹²⁶ Šāda konkurence tiešām strauji cēla laukstrādnieku algas, kas labi redzams 1938. un 1939.gadā, tomēr šādu situācija stiprināja arī ar katru gadu pieaugošie ārzemnieku ievēšanas apjomi, kas arvien palielināja lauksaimnieku atkarību no ārējiem apstākļiem. Konkurence galu galā bija būtisks motivācijas faktors laukstrādnieka dzīves apstākļu uzlabošanai, kas bija pamats vietējo laukstrādnieku piesaistei. Tai gan vajadzēja atrasties zināmā līdzsvarā ar saimniecības peļņas tendencēm. Šī pati apspriede lēma par starpresoru komitejas izveidi konkrētu priekšlikumu izstrādei, kuri būtu jāīsteno diviem ministriem – J.Birzniekam un A.Bērziņam. 1937.gada 21.janvārī ZM K.Ulmanim iesniegtajos atzinumos par ārzemju laukstrādniekiem gan minēts vien tas, ka jāatvieglo pāriešana Latvijas pavalstniecībā tiem ārzemju strādniekiem, kuri šeit jau vairākus gadus nepārtraukti dzīvojuši, iemācījušies valodu un „piesavinājušies šejienes dzīves veidu”.¹²⁷ Šīs apspriedes liecina par iekšējām nesaskaņām attiecībā uz ārzemju laukstrādnieku ievēšanu. Tomēr, šķiet, ka kopēja vienošanās panākta par to, ka ilggadīgie ārzemju laukstrādnieki jāsaista pie Latvijas ciešākām saitēm, t.i., jāveicina viņu apmešanās Latvijā uz pastāvīgu dzīvi.

Ar 1938.gadu tomēr ārzemju laukstrādnieku kopskaits sāka kristies. Vēl līdz galam nenoskaidrots jautājums ir tas, vai šis samazinājums bija Latvijas valdības rīcības sekas vai arī citu valstu politikas rezultāts. Fakti liecina, ka citu valstu politikai šai ziņā bija ievērojama nozīme. Jau 1934.gada beigās tika atzīts, ka laukstrādnieku ievēšana no Lietuvas turpmākajos gados samazināsies sakarā ar tur notiekošo sādžu sadalīšanu viensētās. Arī algu līmenis tur uzlabojoties.¹²⁸ Algu celšanās motivēja Lietuvas lauksaimniekus savā valdībā panākt aizliegumu lietuviešu strādnieku izbraukšanai uz Latviju; 1937.gadā Lietuvas Lauksaimniecības kamera pieņēma tieši šādu atzinumu.¹²⁹ Polija arī saprata, kāda nozīme tās laukstrādniekiem ir Latvijas saimniecībā. 1938.gada janvārī zemkopības ministrs rakstīja V.Munteram, ka Polija ir apturējusi savu laukstrādnieku atgriešanos Latvijā, kā arī atsakās

¹²⁶ LVVA, 1676.f., 1.apr., 152.l., 8.-9. lp.

¹²⁷ Turpat, 6. lp.

¹²⁸ LVVA, 1676.f., 1.apr., 209.l., 6.-7. lp.

¹²⁹ LVVA, 1677.f., 1.apr., 4829.l., 48. lp.

ievadīt sarunas par ievēšanu, kamēr Latvija neparakstīs Starptautisko emigrācijas konvenciju. Ministrs lūdza ievadīt sarunas, lai panāktu vecos noteikumus, bet, ja tas nebūtu iespējams, slēgt attiecīgo līgumu.¹³⁰ Konvenciju ar šādu nosaukumu Latvija tomēr nav slēgusi, tomēr šeit redzams skaidrs Polijas spiediena moments, kas cēlās no tās noteicošās pozīcijas Latvijas darbaspēka importā. LLK 1938.gada decembrī atzina, ka Polijas laukstrādnieku iespējas pēdējos gados jau esot apgrūtinātas un pasliktināsies, ņemot vērā izbraukšanu uz Vāciju un Igauniju, kā arī vietējo apstākļu uzlabošanu.¹³¹ 1939.gada martā LLK priekšsēdētājs rakstīja zemkopības ministram, ka ārzemju laukstrādnieku apgāde sadārdzinās (LLK papildu izmaksas vērtēja ap 112000 latiem¹³²) sakarā ar nelabvēlīgiem noteikumiem tai gadā noslēgtajā Latvijas un Polijas līgumā.¹³³ Līdzīgs ziņojums bija tapis arī iepriekšējā gadā.¹³⁴ ZM ienāca arī ziņas, ka Lietuva 1939.gadā savus laukstrādniekus uz Latviju nelaidīs pašu augošo vajadzību dēļ.¹³⁵ Jau 1938.gada augustā Latvijas tirdzniecības atašejš Kauņā norādīja: „Līdz ar darbaspēka sadārdzināšanos pilsētās sākot ar 1935.gadu, arī lauksaimniekiem jāmaksā augstākas algas saviem strādniekiem, kas ir par iemeslu tam, kādēļ Lietuvas valsts iestādes nedod vairs atļaujas laukstrādnieku izvešanai uz Latviju.”¹³⁶ Tiesa, 1939.gada aprīlī laukstrādnieku jautājumam veltītā apspriedē ar K. Ulmaņa piedalīšanos tika konstatēts, ka stāvoklis uzlabojies sakarā ar to, ka Vācijā Polijas laukstrādnieki neiebrauc. Taču turpat tiek atzīmēts, ka arī uz Latviju nozīmētie 3 ešeloni ar poļu laukstrādniekiem nav pienākuši.¹³⁷ Arī tabulā 3.1. parādīts, ka Lietuvas strādnieku iebraukšanas maksimums tika sasniegts jau 1936.gadā, bet Polijas – 1937.gadā. Valdība centās panākt, lai saimnieki šos strādniekus patur arī pa ziemu, kas ir liecība, ka pastāvēja bažas par katra nākamā gada iespējam strādnieku vervēšanu. Kā redzams tabulā, šīs vervēšanas sekmes ar katru gadu palika vājākas. Tātad daudz kas liecina, ka grūtības ar ārzemju laukstrādnieku apgādi ir starptautiskās un saimnieciskās situācijas ārzemēs rezultāts.

Sarežģījumi ārzemju laukstrādnieku piegādē spieda arī Latvijas iestādes samazināt ievedamo laukstrādnieku skaitu. 1938.gada 30. novembra ZM iesniegumā MK, lūdzot atļauju ievest 20000 ārzemju laukstrādnieku norādīts, ka LLK ievedamo kontingentu izmantos pēc iespējas šauros apmēros, „ievēdot tikai tik daudz, cik tas vajadzīgs, lai apmierinātu visnepieciešamāko strādnieku trūkumu un lai ievedamo strādnieku skaits ar katru gadu

¹³⁰ LVVA, 1677.f., 1.apr., 4830.l., 3. lp.

¹³¹ LVVA, 1677.f., 1.apr., 4831.l., 3. lp.

¹³² LVVA, 1690.f., 1.apr., 1473.l., 181. lp.

¹³³ LVVA, 1677.f., 1.apr., 4831.l., 16. lp.

¹³⁴ LVVA, 1677.f., 1.apr., 4830.l., 16. lp.

¹³⁵ LVVA, 1677.f., 1.apr., 4831.l., 9. lp.

¹³⁶ LVVA, 1677.f., 1.apr., 1174.l., 103. lp.

¹³⁷ LVVA, 1677.f., 1.apr., 4831.l., 27. lp.

samazinātos.”¹³⁸ Šī piebilde liecina par augstāko varas pārstāvju vēlmi samazināt savu atkarību no ārzemēm, tomēr tas nebūt nenozīmēja, ka tādas iestādes kā LLK būtu šādā situācijā ieinteresētas. Tomēr J. Birznieks 1939. gada 3. aprīlī laukstrādnieku jautājumam vēltītā apspriedē prezidenta vadībā ierosināja 1940. gadā ārzemniekus no jauna neievest un neļaut katrā saimniecībā nodarbināt vairāk par vienu ārzemju laukstrādnieku.¹³⁹ Neskatoties uz to, Darba centrāles direktors 1940. gada februārī runāja par izredzēm no Lietuvas ievest 4-5 tūkstošus laukstrādnieku.¹⁴⁰ Tātad Latvijas iestādes nemaz nebija atmetušas domu par ārzemnieku nodarbināšanu. Ļoti iespējams, ka ārzemju laukstrādnieku ievēšana gadījumā, ja nebūtu pienākuši kara notikumi, turpinātos vēl ilgi. 1939. gadā sakarā ar Polijas attiecību saspīlēšanos ar Vāciju ievērojami samazinājās ievesto ārzemju laukstrādnieku skaits. Taču būtisks viņu skaits bija palicis Latvijā arī pa ziemu (pa ziemu bija palikuši vairāk nekā citos gados, 1938. gada 1. decembrī Latvijā bija 35149 ārzemju laukstrādnieki¹⁴¹), tāpēc kopumā samazinājums bija ne tik liels, tomēr ap 8 tūkstošiem. Daļa palikušo poļu 1939. un 1940. gadā turpināja izceļot uz Poliju, vēlāk okupētajiem Polijas apgabaliem. Izceļošana pastiprināti sākās 1939. gada septembrī, līdz 27. novembrim uz PSRS okupētajiem apgabaliem (no PSRS okupētajiem apgabaliem bija nākuši vairums Polijas laukstrādnieku un ar PSRS tika panākta vienošanās strādnieku atgriešanās lietā¹⁴²) bija izbraukuši ap 5 tūkstoši laukstrādnieku. Uz Vāciju izbraukt bija pieteicies ievērojami mazāk, ap 200 cilvēku.¹⁴³ Tomēr vairums Polijas okupācijas situācijā bija palikuši Latvijā. 1939. gada 1. novembrī Latvijā atradās 37768 ārzemju laukstrādnieki, no tiem 25561 poļu.¹⁴⁴ Pastāvot šiem sarežģījumiem 1930. gadu nogalē, tika domāts par iespējām ievest strādniekus no citām valstīm, piemēram, no Ungārijas.¹⁴⁵ Šie meklējusi noritēja 1938. gada beigās un 1939. gada sākumā, bet acīmredzami nav vainagojušies sekmēm. LLK ierosināja 10000 strādnieku ievēšanu no Slovākijas kalnu apgabaliem. Slovākija 1939. gada sākumā kļuva par Vācijas satelītu un visticamāk Vācija viņu iespējas izmantoja tikai sev. Meklējumus argumentēja ar Polijas iespēju izsmelšanu¹⁴⁶ un viņu monopolstāvokli¹⁴⁷, kas liek pieņemt neizdevīgus noteikumus. Desmit tūkstošu slovāku gan diplomāti noraidīja kā neiespējamu¹⁴⁸, skaitlis bija LLK sadomāta vēlamība.

¹³⁸ LVVA, 1676.f., 1.apr., 40.l., 763. lp.

¹³⁹ LVVA, 1677.f., 1.apr., 4831.l., 27. lp.

¹⁴⁰ Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture, 1914-1945*. [Stokholma]: Daugava, 1968. 809. lpp.

¹⁴¹ LVVA, 1676.f., 1.apr., 40.l., 824. lp.

¹⁴² LVVA, 1690.f., 1.apr., 1473.l., 2., 13. lp.

¹⁴³ LVVA, 1690.f., 1.apr., 1480.l., 67., 121. lp.

¹⁴⁴ LVVA, 1676.f., 1.apr., 41.l., 679. lp.

¹⁴⁵ LVVA, 1677.f., 1.apr., 4831.l., 8. lp.

¹⁴⁶ Turpat, 3. lp.

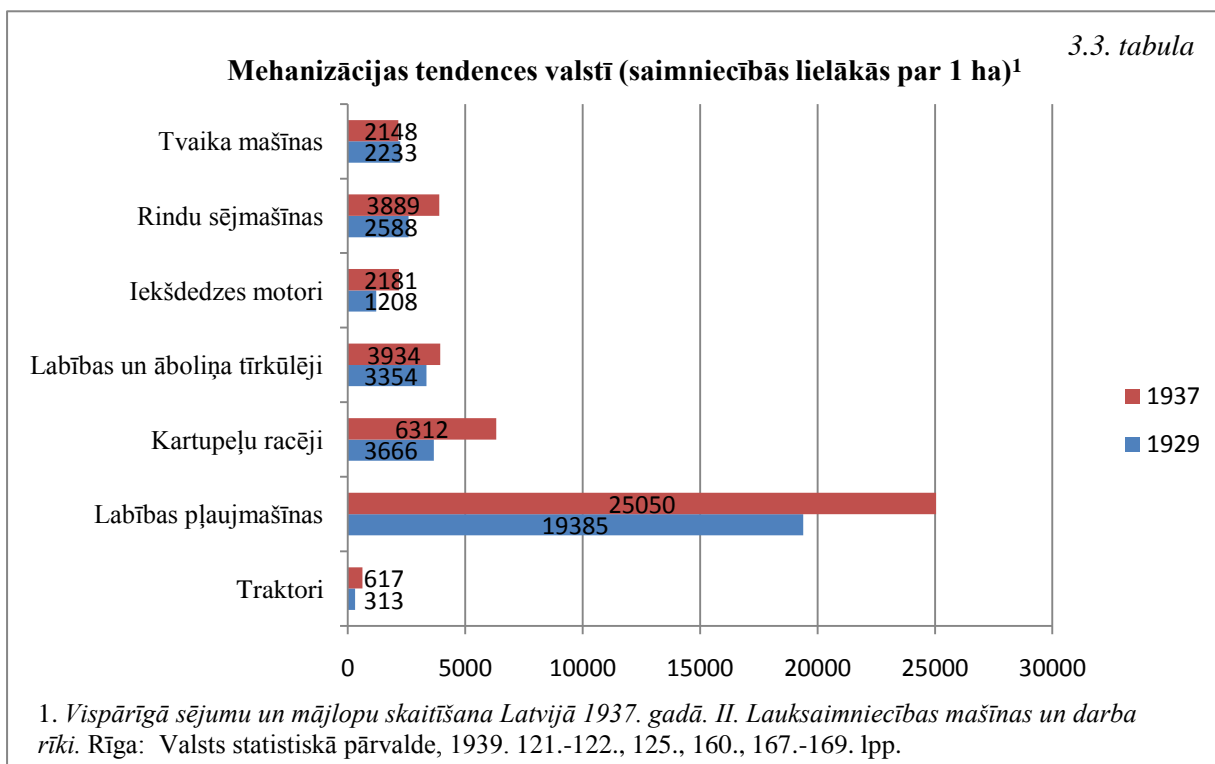
¹⁴⁷ Turpat, 8. lp.

¹⁴⁸ Turpat, 1. lp.

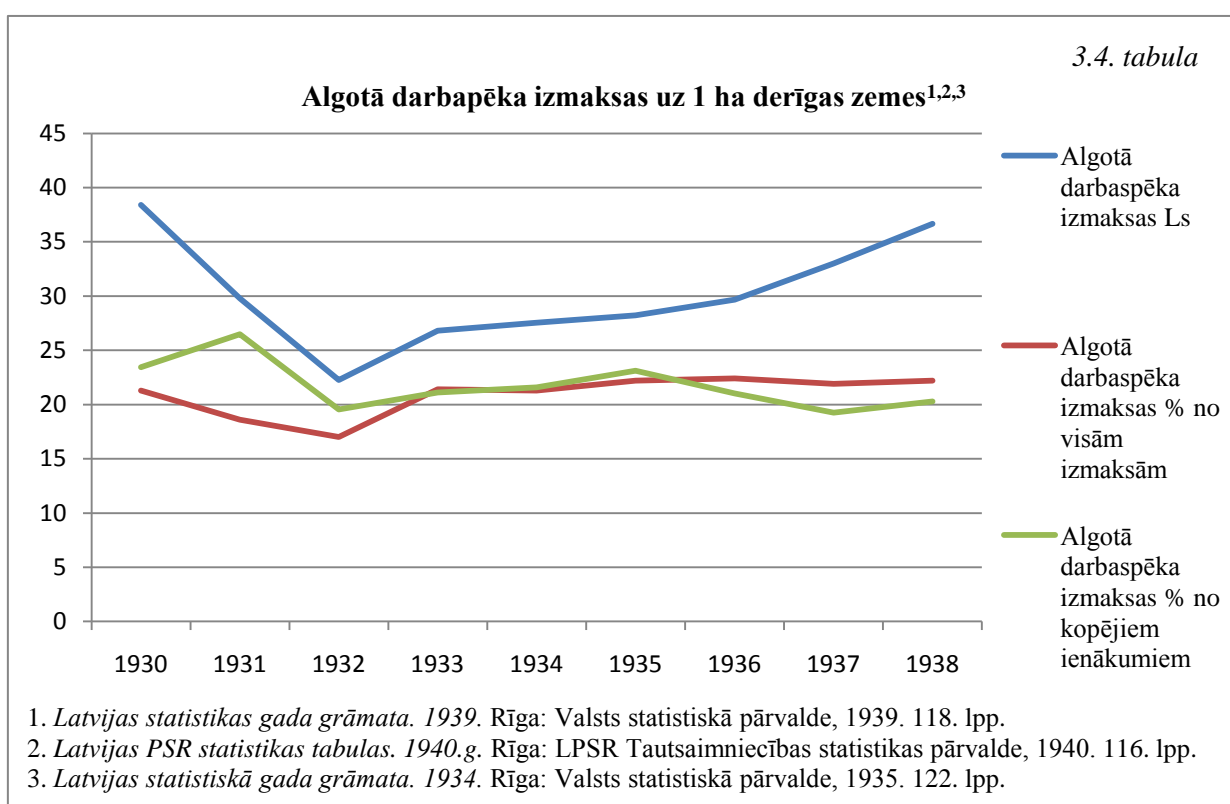
Rezultātā var secināt, ka ārzemju laukstrādnieku ievēšana lielā mērā bija instruments, kas domāts tieši algu noturēšanai noteiktā līmenī, piegādājot patstāvīgu un samērā lētu darbaspēku. Laukstrādnieku ievēšana Latvijā īpaši izvērās tieši K.Ulmaņa varas gados un kaut gan valdība laukstrādnieku jautājumu centās risināt arī citiem līdzekļiem, turpmākajos gados ievesto laukstrādnieku skaits arvien palielinājās. Tomēr grūtības šo strādnieku sagādē parādījās jau ap 1936. un 1937.gadu, kas bija sekas kaimiņvalstu saimnieciskajai attīstībai. Vēl vairāk sarežģījumu radīja starptautiskās situācijas izmaiņas 1930.gadu nogalē. Tāpēc kopējais ārzemju strādnieku skaits ar 1938.gadu sāka samazināties, kas saistījās ar ievērojamu laukstrādnieku algu kāpumu. Tomēr 1939.gada sākumā dažas Latvijas iestādes vēl cerēja uz jaunu valstu darbaspēka rezervju piesaisti.

3.2. racionalizācija

Būtisks risinājuma veids, kurš varēja nest savu labvēlīgo iespaidu uz darbaspēka problēmas risināšanu, bija lauku darba racionalizācija. Būtiskākais racionalizācijas veids bija mehanizācija - dažādu mašīnu un iekārtu plašāku izmantošana lauksaimniecības darbā. Racionalizācija ietver arī saimniekošanas pārkārtošanu citiem paņēmieniem, bet ar mērķi, lai darbaspēks būtu jāizmanto mazāk. Kā galvenie instrumenti lauksaimniecības racionalizācijai kalpoja cenu samazināšana pārdošanā esošajām mašīnām, mašīnu koplietošanas vietu ierīkošana, kā arī latgaliešu izceļošanas veicināšana (darbaspēka izlīdzināšana).

Sākumā jānoskaidro, kādi bija motivējošie faktori mehanizācijas veikšanai. Mašīnu iegāde bija samērā liels kapitālieguldījums, īpaši ņemot vērā pašu saimniecību vērtību. Pie tam jāņem vērā, ka lielu daļu mašīnu varēja izmantot tikai noteiktā gada laikā, noteiktam darbam. Tātad arī to atdeve, salīdzinot, piemēram, ar rūpniecības mašīnām, bija maza. Tās atmaksājās tikai ilgtermiņā un tāpēc tai bija nepieciešama noteikta motivācija. A. Aizsilnieks apgalvo, ka tā kā K. Ulmanis uzskatīja saimniecības par zemnieku mūža mītnēm, nevis ražojošiem uzņēmumiem, tad nebija svarīgi, vai saimniecība strādā ar peļņu vai nē.¹⁴⁹ Tomēr šeit svarīgākais ir tas, kā sevi uztvēra pašas saimniecības. Un te droši vien nemaz nevarēja būt vispārējas vienprātības. Bija gan saimniecības, kas sevi uztvēra kā vienkārši ģimenes dzīves vietu, gan tādas, kas tiecās pēc arvien lielākas attīstības, tajā saskatot gan peļņu, gan prestižu. Bija, protams, jāpārvar arī aizspriedumi. Tā, piemēram, 1936. gada oktobrī notikušā linu pārstrādes mehanizēšanai veltītā apspriedē J. Birznieks izteicās: „Vēl 1924. gadā tos, kas propagandēja ievest traktoros, uzskatīja gandrīz par nenormāliem, bet tagad tas pie mums ir neatvietoams.”¹⁵⁰ H. Strods izvirza viedokli, ka mehanizāciju kavēja lētā darbaspēka izmantošana laukos. Lielie saimnieki labāk nevis pirkuši mašīnas, bet gan nodarbinājuši algoto darbaspēku.¹⁵¹ Sīkāki paskaidrojumi šim viedoklim nav sniegti, tomēr tam ir zināms pamats. Ārzemju laukstrādnieku pieejamība nebija faktors, kas motivēja saimniecības vairāk

¹⁴⁹ Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture, 1914-1945*. [Stokholma]: Daugava, 1968. 721. lpp.

¹⁵⁰ LVVA, 1676.f., 1.apr., 157.l., 2. lp.

¹⁵¹ Strods, H. *Latvijas lauksaimniecības vēsture: no vissenākajiem laikiem līdz XX gs. 90. gadiem*.

Rīga: Zvaigzne, 1992. 163., 167. lpp.

mehanizēties. Arī straujākais traktoru pieaugums notika tieši 1930.gadu nogalē, kad ar šo darbaspēku radās grūtības. 1937. līdz 1939.gadam lauksaimnieki paši iegādājās ap 600 traktoru, bet 1940.gada 1.jūlijā Latvijā bija jau 1314 traktoru, 38822 labības pļāvēji un 9216 kartupeļu racēji.¹⁵² Apskatot 1937.gada attiecīgos datus redzams, ka noticis ievērojami straujāks pieaugums. Taču viedoklim par lielo saimnieku kūtrumu uz mehanizāciju nepieciešama argumentācija, kas aplūkotu arī pašu lauksaimniecību ienesību un darbaspēka izmaksu daļu kopējos izdevumos. Kā redzams tabulā 3.4. tad vismaz tā dēvētajās rentabilitātes saimniecībās, ar 1933.gadu algas strādniekiem aizņēma stabilu daļu no visiem izdevumiem un ienākumiem. Tas nozīmē, ka algas kāpa līdzīgi pārējiem izdevumiem. Ņemot vērā, ka 1930.gadu beigās mehanizācija sāka ritēt straujāk (bet algas ar 1938.gadu ievērojami kāpa), jāatzīst, ka diez vai šis algu kāpums bija būtiskākais faktors mehanizācijai. Drīzāk tas varēja notikt darbaspēka sagādes problēmu dēļ kopumā, kā arī valsts veicināšanas darba dēļ. Zināmu pierādījumu saimnieku izvēlei par labu algotam darbaspēkam dod A.Boruks. Viņš norāda, ka to pierāda pieaugošais algoto laukstrādnieku skaits valstī.¹⁵³ Tomēr, kā parāda tabula 1.6. pēc 1935.gada šo strādnieku skaits ir samazinājies, tāpat arī posmā no 1929.-1935.gadam jāņem vērā ģimenes locekļu aizplūšana no lauku darba. Kopējais strādājošo skaits pakāpeniski samazinājās un lēnajai mehanizācijai, kā norāda arī pats A.Boruks, viens no cēloņiem bija arī brīvo naudas līdzekļu trūkums.¹⁵⁴ Valdība tomēr arī procesu veicināja un ne tikai ar kursiem un priekšlasījumiem. Arī tas, ka valdība tiecās pēc arvien lielākas lauksaimnieciskās produkcijas kvantitātes un kvalitātes, norāda, ka tai ļoti svarīgi bija saimniecības modernizēt. Par mehanizācijas tendencēm ļauj secināt 1929. un 1937.gada tautas skaitīšanas, kā arī atsevišķi valsts iestāžu ziņojumi. Tā kā dažādu mašīnu ir ļoti daudz, tad šajā pētījumā salīdzināšanai izvēlētas vien dažas no tām, izvēloties dažas no katras grupas („spēkmašīnām”, pļaujmašīnām, kuļmašīnām, sējmašīnām u.c.). Tabula 3.3. parāda, ka kopumā mehanizācijas līmenis pakāpeniski paaugstinājās, kaut arī tam nebija raksturīga strauja attīstība. Tehniski novecojušo tvaika mašīnu skaits samazinājās, toties pieauga iekšdedzes motoru un traktoru skaits. Papildus datus sniedz iestāžu ziņojumi, kas liecina, ka 1930.gadu nogalē mehanizācijas nozīme valdības acīs paaugstinājās. 1939.gadā ZM vien bija paredzējusi pārdot 300 traktorus.¹⁵⁵ 1936.gadā aprīlī J.Birznieks iesniegumā MK raksta, ka sakarā ar pieaugošo darbaspēka trūkumu, „nepieciešams uzsākt organizēt valsts mēroga darba roku atvietošanu ar lauksaimniecības mašīnām un darba rīkiem, kā arī piensaimniecības un

¹⁵² Strods, H. *Latvijas lauksaimniecības vēsture: no vissenākajiem laikiem līdz XX gs. 90. gadiem.*

Rīga: Zvaigzne, 1992. 165. lpp.

¹⁵³ Boruks, A. *Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā.* Jelgava: Latvijas Lauksaimniecības universitāte, 2003. 496. lpp.

¹⁵⁴ Turpat, 498. lpp.

¹⁵⁵ LVVA, 1676.f., 1.apr., 41.l., 74. lp.

zemkopības transporta motorizēšanu”.¹⁵⁶ Valdība bija uzdevusi pētīt mehanizācijas iespējas darbaspēka problēmas risināšanā un tas arī tika veikts. Piemēram, tika ziņots, ka traktora darbināts kūlīšu sējējs ietaupa ik dienu 220 rokas darba stundas. Ar kartupeļu rokamo mašīnu varot ietaupīt 50% roku darba. Vezumu cēlāji rupjo barību pantos novietojot 5 reizes ātrāk nekā rokām strādājot utt.¹⁵⁷

Vēl būtisks jautājums bija arī lauksaimniecības mašīnu kvalitāte. K.Ulmaņa varas gados atbalstu saņēma vietējie ražotāji, taču konkurences mazināšanās izsauca arī problēmas kvalitātē. 1936.gada maijā MK pieņēma „Likumu par lauksaimniecības un zvejniecības mašīnu un rīku kontroli”.¹⁵⁸ Jau šī likuma sagatavošanas posmā paskaidrojumos tika minēts, ka zemnieki sūdzas par sliktu mašīnu kvalitāti, kas bija radusies, mazinoties konkurencei tirgū.¹⁵⁹ Vēlāk publicētā instrukcija noteica, ka šo kontroli pārzina ZM Lauksaimniecības pārvalde, bet praktiski veic Lauksaimniecības pārvaldes darbinieki, ZM izmēģinājumu iestādes un LLK Priekuļu lauksaimniecības mašīnu izmēģinājumu stacija. Galīgo lēmumu par mašīnu pieņemšana īpaša komisija no 10 locekļiem, kurā sastāvēja Lauksaimniecības pārvaldes priekšnieks un vēl 9 locekļi no dažādām iestādēm.¹⁶⁰ Ar 1938.gadu izmaiņas Lauksaimniecības nolikumā noteica, ka ZM varēja dot arī saistošus norādījumus par to izmēriem un veidu, materiālu kvalitāti un konstrukcijas uzlabošanu. Pieņemto noteikumu deklarētais mērķis bija mazināt mašīnu dažādību tirgū, atvieglot izvēli un vienkāršot rezerves daļu iegādi.¹⁶¹ Lai paaugstinātu kvalitāti, valdība tāpat paredzēja jau tiešu iejaukšanos ražošanas procesā. Tas, kādas sekas bija šim likumam un kā to uztvēra, protams, lielā mērā bija atkarīgs no tā īstenošanas prakses.

Lai veicinātu mehanizāciju, J.Birznieks 1938.gada martā ierosināja izmaiņas Lauksaimniecības nolikumā, kas noteica, ka aizliegts dalīt īpašumu zem 10 ha un dalot atstāt apbūvētajam saimniecības centram mazāk par 20 ha. Viņš ierosināja arī paaugstināt maksimālo robežu apvienojamiem īpašumiem. Tas tika pamatots tieši ar to, ka laukstrādnieku trūkums prasa plašāku mašīnu izmantošanu lauksaimniecībā.¹⁶² Šādi noteikumi vistiešāk skartu tieši Latgali, kur tika praktizēta īpašumu sadalīšana vairākās daļās. Latgales saimniecību mazais izmērs lielā mērā noteica arī to, ka tur mehanizācijas līmenis bija izteikti mazāks kā pārējos novados. Tomēr šādi grozījumi netika pieņemti. 1939.gadā, kad laukstrādnieku jautājums bija īpaši saasināts, atbalsts mehanizācijai no valdības puses bija

¹⁵⁶ LVVA, 1676.f., 1.apr., 34.l., 146.lp.

¹⁵⁷ LVVA, 1676.f., 1.apr., 36.l., 25.-26. lp.

¹⁵⁸ LVVA, 1676.f., 1.apr., 34.l., 136. lp.

¹⁵⁹ LVVA, 1676.f., 1.apr., 32.l., 514., 517. lp.

¹⁶⁰ LVVA, 1676.f., 1.apr., 34.l., 294.-295. lp.

¹⁶¹ LVVA, 1676.f., 1.apr., 40.l., 213., 215. lp.

¹⁶² Turpat, 290., 292.-293. lp.

saglabājies. Kā var spriests pēc 1939.gada 3.aprīlī notikušās apspriedes par laukstrādnieku jautājumu, tad valdība par svarīgu uzskatīja mašīnu cenu noturēšanu pirktspējas līmenī, kā arī darba atvieglošanas caur kooperāciju veicināšanai. J.Birznieks ierosināja labības kulšanu nodot arteļiem.¹⁶³ K.Ulmanis ierosināja katrā pagastā nodibināt arteļus („sajūgas”) tādu darbu veikšanai, kas vienam zemkopim nav pa spēkam, piemēram, grāvju rakšanai, meliorācijai. Viņš arī ieteica piedomāt par traktoriem – plāvējiem, kas ietu no mājas uz māju. Tādi traktori privātās rokās strādātu 18 stundas dienā.¹⁶⁴ Tātad tika domāts par to, kā esošās mašīnas izmantot efektīvāk, kā nodarbināt tās iespējami ilgāk un iespējami vairākās vietās. Tas gan nozīmēja slodzes palielināšanu, kā arī atbildības jautājuma aktualizēšanu. Tehnikai vajadzēja arī atbilstošu daudzumu apkalpes punktu. Kā atzina paši valdības pārstāvji, tad mašīnu labošanas darbnīcu trūkums kavēja to plašāku izmantošanu lauksaimniecībā.¹⁶⁵

Valdības galvenais paņēmieni mehanizācijas veicināšanai bija mašīnu pārdošanas cenu samazināšana ar valdības piemaksām. Piemaksas tika dotas lauksaimniecības mašīnu vietējiem ražotājiem, kā arī tirgotājiem, kamēr viņi mašīnas zemniekiem pārdeva zem reālās tirgus cenas. Naudu šiem izdevumiem valsts ieguva no pie Finanšu ministrijas pastāvošā Valūtas stabilizācijas fonda, kurš tika izveidots 1936.gada nogalē sakarā ar valūtas reformu valstī. Imports līdz ar lata devalvāciju kļuva dārgāks, tāpēc valdība izlēma stabilizēt cenas ar iepriekšminēto sistēmu. No šī fonda katru gadu mašīnu cenu stabilizēšanai tika iztērētas diezgan ievērojamas summas, kas nedaudz pārsniedza vienu miljonu latu.¹⁶⁶ Neapšaubāmi šāds pabalsts zemniekiem bija visai būtisks. ZM arī pati tiešā veidā iepirka mašīnas no ražotājiem un par lētāku cenu pārdeva lauksaimnieku organizācijām vai atsevišķiem lauksaimniekiem. Reizēm mašīnas tika nodotas organizācijām arī ikgadējā nomā, pēc noteikta laika paredzot to bezatlīdzības pāriešanu organizāciju īpašumā. Ministrija gan apsvēra, ka ap šo laiku mašīnas jau būs krietni nokalpojušas un radītu ZM tikai liekas izmaksas, ja tās pārņemtu atpakaļ. Līgumos par nomu bija paredzēta arī noteikta amortizācijas atlīdzība un pēc noteikta laika organizācijām būtu mašīna jāaizvieto ar jaunu.^{167,168} Ja iepirktās mašīnas nepārdeva vai nenomāja, tad valsts ierīkoja pati savus darba punktus pie lauksaimnieku organizācijām vai tādus, kas ceļoja pa visu valsti. Šādu punktu mašīnas nodarbināja ZM Lauksaimniecības pārvalde, kā arī Zemes ierīcības departaments.¹⁶⁹ Šādos punktos bija iespējams īrēt valsts iepirkto tehniku, reizē tie kalpoja arī kā paņēmieni mašīnu lietošanas

¹⁶³ LVVA, 1677.f., 1.apr., 4831.l., 27. lp.

¹⁶⁴ Turpat, 33. lp.

¹⁶⁵ Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture, 1914-1945*. [Stokholma]: Daugava, 1968. 731. lpp.

¹⁶⁶ LVVA, 1676.f., 1.apr., 41.l., 74. lp.

¹⁶⁷ LVVA, 1676.f., 1.apr., 40.l., 167.-168. lp.

¹⁶⁸ Turpat, 353.-355. lp.

¹⁶⁹ LVVA, 1676.f., 1.apr., 38.l., 793. lp.

propagandēšanai. Ja valsts gribēja popularizēt kādu noteiktu tehniku, tad parasti to iepirka un izvietoja dažādos novados pie lauksaimnieku organizācijām. Uzdevums bija radīt lauksaimnieku interesi, kas spriežot pēc ZM iesniegumiem MK, tiešām radās, redzot būtisko darba roku ietaupījumu.^{170,171} Valsts reizēm izsniedza arī tiešus naudas pabalstus zemniekiem mehanizācijas veicināšanai. Tā, piemēram, iestādēs tika aprēķināts, ka ūdens piegādes mehanizēšana ievērojami ietaupa daba rokas, tādēļ zemniekiem bija iespēja pieteikties speciāliem pabalstiem šādu iekārtu ierīkošanai.¹⁷² Mehanizāciju veicināja arī ar citiem līdzekļiem, privilēģijām – piemēram, ārzemju laukstrādnieku apgādāšanu ārpus kārtas. Tāda privilēģija pastāvēja tiem, kuri ganu vietā saimniecībās ierīkotu elektrisko žogu. Reizē tas norāda uz to, kāds pieprasījums pastāvēja pēc ārzemju strādniekiem. Lai radītu pamatu mašīnu pielietošanai, bija nepieciešami arī atbilstoši mašīnu apkalpošanas un remonta punkti, kā arī zināšanas ar tām strādāt. 1938.gada janvārī ZM nolēma izveidot Valsts Lielplatonas lauksaimniecības mašīnu vadītāju-instruktoru skolu, kurai bija viena gada kurss.¹⁷³ MK uzdevumu un atzinumu projektā 1937.gada aprīlī noteikts arī, ka lauksaimniecības skolās sevišķa vērtība jāvelta cilvēku darba atvieglošanai, darbaspēka mazināšanai un lietderīgākai izmantošanai.¹⁷⁴

Kā būtisks racionalizācijas instruments kalpoja darbaspēka izlīdzināšana valstī. Galvenokārt ar tika domāta Latgales darbaspēka izmantošana. Latgale starpkaru laikā Latvijā bija visblīvāk apdzīvotais reģions. Šim apstāklim bija dažādi cēloņi, no kuriem varētu apzīmēt gan reliģiskos, gan saimnieciskās iekārtas aspektus. Saimnieciskā iekārta un mantojuma dalīšanas tradīcijas noteica latgaliešu dzīvošanu nelielos zemes īpašumos, kuri savukārt ar katru paaudzi tika dalīti visiem mantiniekiem. Jau 19.gs. beigās sāka parādīties tāda parādība kā latgaliešu „peļņā iešana” uz citiem novadiem. Šī parādība pilnā mērā turpinājās, izveidojoties Latvijas valstij. Pašlaik ir grūti precīzi noteikt latgaliešu ikgadējo izceļošanu uz pārējiem Latvijas novadiem, jo esošā statistika (izdevumos „Latvijas lauksaimniecība”) piedāvā tikai pagastos ieceļojušo latgaliešu strādnieku skaitu. Tāpat pirmkārt netiek uzrādīta pretējā kustība, otrkārt šie dati neattiecas tikai uz lauksaimniecībā strādājošajiem, bet uz visiem strādniekiem laukos kopā (vidēji 1937.-1939.gadā no visiem šiem strādniekiem 62,2% bija laukstrādnieki¹⁷⁵). Tomēr zināmā mērā šie dati ļauj spriest par izceļošanas tendenci uz

¹⁷⁰ LVVA, 1676.f., 1.apr., 39.l., 2. lp.

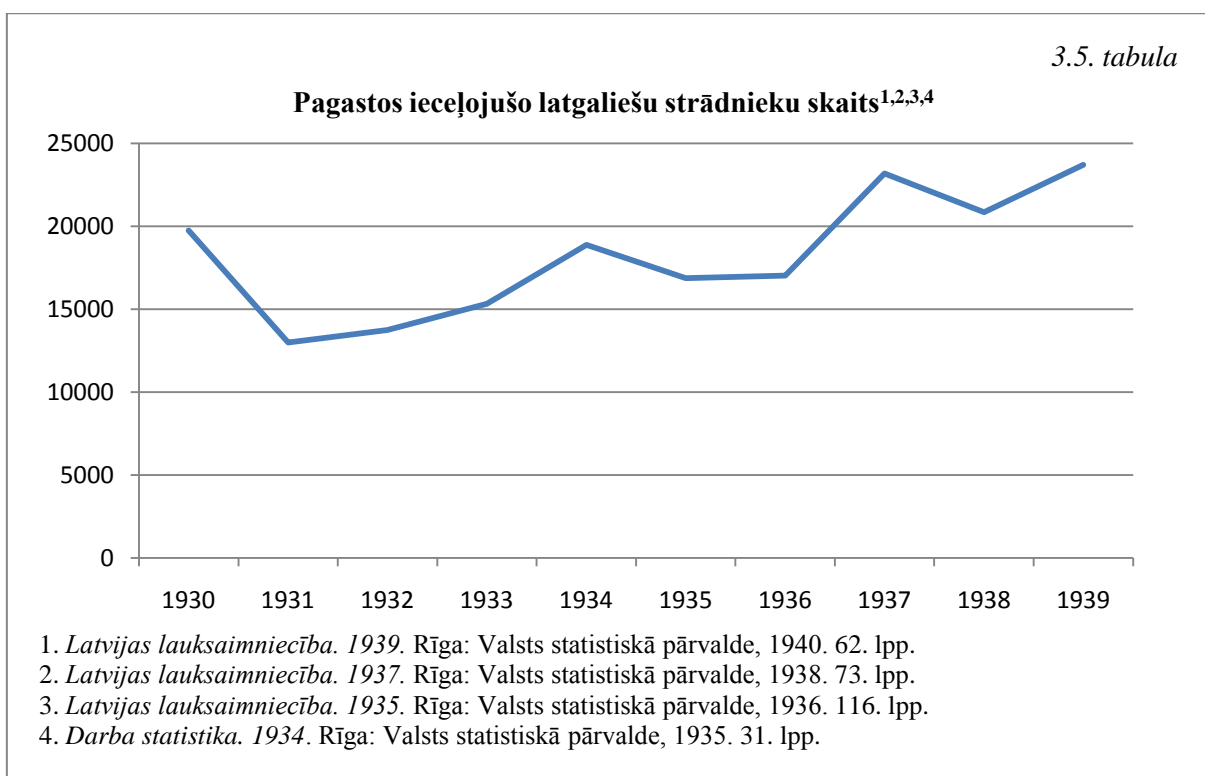
¹⁷¹ LVVA, 1676.f., 1.apr., 41.l., 303. lp.

¹⁷² LVVA, 1676.f., 1.apr., 40.l., 23. lp.

¹⁷³ Turpat, 67. lp.

¹⁷⁴ LVVA, 1676.f., 1.apr., 3.l., 2. lp.

¹⁷⁵ LVVA, 1308.f., 4.apr., 12776.l., 15. lp.

sezonālajiem darbiem, kas bija izplatītākā algotā darbaspēka forma valstī kopumā. Tabulā 3.5 redzams, ka, lai gan pastāvēja svārstības kopējam latgaliešu strādnieku skaitam ir tendence pieaugt (izņemot 1931.gadu, kas iespējams saistīts ar ārzemju strādnieku lielo skaitu, neskatoties uz vietējo bezdarbu¹⁷⁶). Kopumā valsts politika bija vērsta uz to, lai šādu izceļošanu veicinātu, kaut gan šeit pastāvēja zināmas viedokļu atšķirības. Vairākas reizes iestādes nonāca līdz domai, ka īpašumu sadrumstalošanās Latgalē jānovērš, taču līdz galam šī ideja tā arī nenonāca. Tā 1937.gada janvārī K.Ulmanim iesniegtajos ZM atzinumos tiek minēts, ka ir jāizdod jauns mantošanas likums, kas novērstu īpašumu sadrumstalošanos un jāsekmē arī sīko saimniecību apvienošanās.¹⁷⁷ Kā minēts iepriekš arī J.Birznieka 1938.gadā iesniegtie grozījumi Lauksaimniecības nolikumā nenonāca līdz rezultātam. 1939.gada aprīļa apspriedē prezidenta vadībā atkal nāca ierosinājums par mantojuma lietu pārkārtošanu, lai saimniecību iegūtu tikai viena persona, šoreiz no R.Dzērves.¹⁷⁸ Acīmredzot šajā pasākumā, kas varētu atstāt plašas sekas uz Latgales lauku dzīvi, citi saskatīja arī ko nevēlamu. Šajā pašā apspriedē A.Bērziņš (no Latvijas kredītbiedrības) izteicās, ka nevajag forsēt ar latgaliešu „pārdēstīšanu” citos apgabalos, jo tas slikti atsauktos uz bērnu dzimstību. Viņam tūlīt oponenta J.Birznieks un R.Dzērve. J.Birznieks norādīja, ka mantojuma lietu pārkārtošana ir nepieciešama, lai „atbrīvotu darbam” 10-15 tūkstošus cilvēku. R.Dzērve piezīmēja, ka latgalieši pēdējā laikā ļoti labprāt izbrauc.¹⁷⁹ K.Ulmanis par latgaliešiem izteicās vien tik, ka

¹⁷⁶ *Darba statistika. 1934.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1935. 31. lpp.

¹⁷⁷ LVVA, 1676.f., 1.apr., 152.l., 5. lp.

¹⁷⁸ LVVA, 1677.f., 1.apr., 4831.l., 28. lp.

¹⁷⁹ Turpat, 30. lp.

būtu jāpanāk saimniecību līdzīpašnieku salīgšana darbā uz visu gadu.¹⁸⁰ Šajā sakarā viņš ierosināja piešķirt piemaksas tām ģimenēm, kas līgtu pastāvīgā darbā.¹⁸¹ Mantojuma lietu pārkārtošanas jautājums vairs netika skatīts, acīmredzot tā iespējamās sekas atbaidīja atbildīgos valstsvīrus no ātras lēmumu pieņemšanas šajā laukā. Pie tam tikko bija pabeigta pati agrārreforma, kas Latgalē nesa līdzī ne tikai muižu, bet arī sādžu zemes sadalīšanu. Līdz 1937.gada 1.jūnijam 4526 sādžas bija sadalītas 70218 viensētās¹⁸², lielā mērā likvidējot neefektīvo šņoru sistēmu Latgalē. Jaunas reformas sāksana varēja šķīst pāragra. Citādi latgaliešu izceļošanas tika atbalstīta, izvēršot darba biroju vervēšanas darbu Latgalē.

Mehanizācija strādnieku jautājuma risināšanā ieņēma nozīmīgu vietu, tomēr tās augļus nevarēja precīzi izmērīt. Tās veicināšana noritēja pārsvarā caur cenu stabilizēšanas politiku, cenšoties mašīnu cenas noturēt lauksaimnieku pirktspējas līmenī. Mehanizācijas popularizēšanai un mašīnu efektīvākai izmantošanai valsts dibināja arī savus mašīnu darba punktus pie lauksaimnieku organizācijām. Valsts arī tiešā veidā zemniekiem tehniku pārdeva par pazeminātu cenu. Kopumā mehanizācijas līmenis K.Ulmaņa varas gados pakāpeniski paaugstinājās. Būtisks racionalizācijas pasākums bija darbaspēka skaita izlīdzināšana valstī, kas pirmkārt attiecās uz Latgales strādnieku izceļošanas veicināšanu.

3.3. darba un dzīves apstākļu maiņa laukos

Lai piesaistītu un noturētu cilvēkus laukos, valdībai nācās domāt, kā padarīt lauku vidi strādniekiem pievilcīgāku. Urbanizācijas process turpinājās – pilsētās cilvēki cerēja nopelnīt vairāk, pie tam tur kopumā pastāvēja lielāka brīvība. Brīvība pār savu brīvo laiku, par to, cik tērēt ēdienam un pajumtei. Te bija plašākas iespējas pavadīt brīvo laiku un skaidrāka apziņa par sociālās izvirzīšanās iespējām. Laukos iegūt savu saimniecību strādniekam bija grūti sasniezams sapnis, ņemot vērā, ka agrārās reformas laiks jau būtībā bija pagājis. Strādniekiem pastāvēja arī labāks sociālais nodrošinājums. Valdība īstenoja dažādus risinājumus, cenšoties lauku dzīves un darba apstākļus uzlabot. Tika domāts gan par laukstrādnieku mājokļu izbūves paplašināšanu, dažādiem sociāliem maksājumiem, gan par darba laika jautājumu.

Valdības maksājumi tika vērsti vairākos virzienos. Viens no tiem bija vērsts uz īpašas kategorijas laukstrādnieku piesaisti. Valsts iestādes bija konstatējušas, ka Latvija, salīdzinot ar

¹⁸⁰ LVVA, 1677.f., 1.apr., 4831.l., 32. lp.

¹⁸¹ Turpat, 33. lp.

¹⁸² *Latvijas agrārā reforma: agrārās reformas izvešanas darbu noslēgums*. Rīga: Zemkopības ministrijas izdevums, 1938. 145. lpp.

citām Eiropas valstīm, izceļas ar ļoti augstu nepastāvīgo laukstrādnieku procentu.¹⁸³ Latvijā ļoti izplatīta bija tieši sezonas strādnieku pieņemšana darbā, kamēr gada strādnieku skaits ar gadiem saruka. Principā tas nozīmēja, ka lauksaimniecībā vispār tikpat kā nebija pastāvīgu algotu strādnieku, algotais darbspēks bija izteikti sezonāls, tas katru gadu bija jāmeklē no jauna. Tas padarīja lauksaimniecību ļoti nepastāvīgu, ko pastiprināja vēl visai ievērojamā atkarība no ārzemēm. Lauksaimnieku organizācijas, kā arī iestādes bija sapratušas, ka par uzticamāko darbspēku uzskatāmi tieši gada laukstrādnieki – deputātņiki.¹⁸⁴ Deputāta strādnieki bija gada strādnieku paveids, kuri parasti apmetās laukos ar visu savu ģimeni un lielāko daļu no atalgojuma saņēma natūrā (deputātā).¹⁸⁵ Viņi varēja turēt savus lopus, reizēm apstrādāja arī savu nelielu zemes gabaliņu. Deputātņiku nozīme tika izcelta ne tikai saimnieciskā, bet arī demogrāfiskā plāksnē.

Parastie šķēršļi šādu laukstrādnieku piesaistei bija atsevišķu telpu vai mājokļa trūkums strādnieku ģimenei, kā arī laukstrādnieku finansiālais stāvoklis (kas bija aktuāls jautājums visām kategorijām). Valdība 1930.gados sāka arvien vairāk atbalstīt šāda veida laukstrādniekus finansiāli. Ar 1937.gada 1.maiju stājās spēkā likums „Par ģimenes piemaksām lauksaimniecībā nodarbinātiem gada strādniekiem”, tika ieviestas ģimenes ikmēneša piemaksas pastāvīgajiem gada laukstrādniekiem (slēguši līgumu vismaz uz vienu gadu). Sākotnēji tās attiecās uz bērniem līdz 10, vēlāk 11 gadu vecumam. Par katru pirmo un otro bērnu sākotnēji varēja saņemt 4 Ls, pārējiem – 5 Ls; pabalsts sakontēji bija ierobežots līdz 23 Ls/mēnesī. 1939.gadā tika atcelts mēneša maksas limits. Tika noteikts arī 6 Ls pabalsts par katru sievas vai vīra vecāku virs 65 gadu vecuma, kuri pilnībā atradās strādnieku apgādībā^{186,187}. 1940. gadā ģimenes piemaksas, kaut arī mazākā apmērā, attiecināja arī uz pusgada strādniekiem¹⁸⁸. 1938. gadā valsts šīm piemaksām iztērēja 600000 Ls, bet ar katru gadu summa palielinājās¹⁸⁹. Ar šo pasākumu valsts centās atbalstīt arī lielāku ģimeņu veidošanu. Katrs darba meklētājs, kas kā deputātņiks ar ģimeni salīga darbu laukos vismaz uz vienu gadu, varēja saņemt bezprocentu aizdevumu 150-300 Ls uz 5 gadiem. Bijušajiem pilsētu strādniekiem pēc šāda viena nostrādāta gada no aizdevuma tika atskaitīti 50 Ls. Par katru ģimenes locekli tad arī tika atskaitīti 25 Ls; tas attiecās uz bērniem līdz 12 gadu vecumam, mācīšanās gadījumā – 14 gadu vecumam, un sievietēm (ar bērniem).¹⁹⁰ 1940.gada

¹⁸³ LVVA, 1676.f., 1.apr., 209.l., 7., 10. lp.

¹⁸⁴ LVVA, 1676.f., 1.apr., 210.l., 11. lp.

¹⁸⁵ *Latviešu konversācijas vārdnīca, 3.sēj.* Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1928.-1929. 5088., 5090. sl.

¹⁸⁶ Gada laukstrādnieki saņems ģimenes piemaksas. *Jaunākās Ziņas*, 1937, 30. aprīlis, 2. lpp.

¹⁸⁷ Balva laukstrādniekiem un viņu bērniem. *Jaunākās Ziņas*, 1939, 9. maijs, 2. lpp.

¹⁸⁸ Paplašina ģimenes piemaksas laukstrādniekiem. *Jaunākās Ziņas*, 1940, 19. aprīlis, 1. lpp.

¹⁸⁹ Balva laukstrādniekiem un viņu bērniem. *Jaunākās Ziņas*, 1939, 9. maijs, 2. lpp.

¹⁹⁰ Aizdevumi un pabalsti lauku darba meklētājiem. *Brīvā Zeme*, 1938, 1. marts, 1. lpp.

martā piemēroja arī 30 Ls atskaitījumu no šī aizdevuma deputātiem no Latgales.¹⁹¹ Deputātus uz nākamo darbavietu pārveda par brīvu.¹⁹² 1938. gada jūnijā stājās spēkā arī visu gadu laukstrādnieku apdrošināšana slimības kasēs. Tas attiecās tieši uz ģimenes piemaksu saņēmējiem. Īpaši tika uzsvērts, ka Latvija šāda veida apdrošināšanas izvešanā ir pirmā pasaulē¹⁹³. Pabalstu sāka izmaksāt, ja strādnieks slimoja ilgāk par nedēļu, maksu skaitot no 4. slimības dienas. Pabalstu noteica 60% apmērā no valdības noteiktas algas normas, kas bija 600 Ls/gadā. Atšķirībā no pilsētu strādniekiem visas apdrošināšanas iemaksas sedza valsts, tās nebija jāmaksā ne darba devējam, ne ņēmējam. Tas vēlreiz parāda valsts īpašo labvēlību pastāvīgajiem laukstrādniekiem, pie tam tiem, kam ir bērni. Valdība arī pilnībā apmaksāja ārstēšanos sanatorijās un citās ārstniecības iestādēs, kurās agrāk trešdaļa bija jāsedz pašam slimniekam. Līdz ar apdrošināšanu slimības kasēs par 50% tika samazināta vizītes maksa pie ārsta un maksa par zālēm, kur agrāk vizīte maksāja 50 sant., bet par zālēm bija jāsedz 30% maksas. Dzemdību gadījumos laukstrādniecēm izmaksāja 25 Ls pabalstu un atbrīvoja no darba 3 nedēļas pirms un pēc dzemdībām.¹⁹⁴ Valsts politika nesa zināmus panākumus. Ja 1935./36. gadā LLK darba birojos bija salīgti 347 deputāta strādnieki, tad 1937./38. jau 1073, bet 1938./39. gadā – 1500.¹⁹⁵ Ģimenes laukstrādnieku jautājums bija cieši saistīts arī ar demogrāfisko risinājumu meklēšanu. Dabiskais pieaugums Latvijā lielā mērā balstījās uz Latgales reģionu, citur tas bija nepietiekoši liels. Ģimenes strādniekiem tādējādi bija gan saimnieciska, gan demogrāfiska nozīme.

Valdība vēlējās laukos redzēt pastāvīgus vietējos laukstrādniekus. Tiem laika gaitā vajadzēja aizvietot ārzemju laukstrādniekus. Taču līdz šim strādnieki, kas apprecējās, drīz vien šo darbu pameta. Par cēloni šai parādībai tika atzīta savas privātās dzīves telpas neesamība, proti, trūka laukstrādnieku dzīvokļi. Arī paši strādnieki to aptaujās atzina¹⁹⁶. Dzīvokļi ļautu strādniekiem nodibināt tur ģimenes dzīvi un palikt pastāvīgi. Tomēr līdz 1935. gadam no ap 80 tūkstošiem saimniecību ar algoto darbaspēku tikai 629 saimniecībās bija uzbūvēti atsevišķi laukstrādnieku mājokļi un ap 2743 – atsevišķi iekārtotas telpas esošās ēkās¹⁹⁷. Laukstrādnieku dzīvokļu būves vajadzība tika atzīta jau 1935. gadā, tās sekmēšanai valdība nodrošināja lētu ķieģeļu un šifera pieejamību zemniekiem.¹⁹⁸ Ar 1937. gadu dzīvokļu būve tika veicināta ar paaugstinātām cukurbiešu pieņemšanas kvotām, bet jau agrāk bija

¹⁹¹ Noteikumu papildinājumi un pārgrozījumi vienreizēju aizdevumu un pabalstu izsniegšanai laukstrādniekiem-deputātiem. *Lauku Pastnieks*, 1940, Nr. 12, 263. lpp.

¹⁹² Lauksaimniecība visiem Latvijā nodrošina darbu. *Jaunākās Ziņas*, 1938, 8. marts, 10. lpp.

¹⁹³ Balva laukstrādniekiem un viņu bērniem. *Jaunākās Ziņas*, 1939, 9. maijs, 2. lpp.

¹⁹⁴ Ar rītdienu laukstrādnieki apdrošināti slimības kasēs. *Jaunākās Ziņas*, 1938, 31. maijs, 2. lpp.

¹⁹⁵ LVVA, 1690.f., 1.apr., 1492.l., 2., 22. lpp.

¹⁹⁶ Kādēļ jāceļ laukstrādnieku ģimeņu mājiņas. *Jaunākās Ziņas*, 1938, 28. jūlijs, 2. lpp.

¹⁹⁷ Laiks domāt par deputāta laukstrādnieku līgšanu. *Jaunākās Ziņas*, 1938, 26. februāris, 2. lpp.

¹⁹⁸ *Darba statistika. 1935.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1936. 43. lpp.

dabūjami arī Valsts zemes bankas aizdevumi šim nolūkam¹⁹⁹. Tomēr pieauguma tempi vēl joprojām bija pārāk lēni. Valsts palīdzēja dzīvokļu būvē arī ar būvniecības instruktoriem, kas par velti tika sūtīti instruēt pašus saimniekus aizmirstajā būvamatnieka darbā²⁰⁰. Tomēr būtiskākais pasākums bija Laukstrādnieku dzīvokļu fonda dibināšana 1938. gada 1. maijā. Tā līdzekļus veidoja apmēram vienādās daļās valsts un paši saimnieki (kuru daļu automātiski iekasēja valsts uzņēmumi pie produkcijas iepirkšanas²⁰¹). Tas bija paredzēts gan atsevišķu ēku celšanai, gan esošo pārbūvei. Fonds izsniedza ilgtermiņa aizdevumus uz 18 gadiem 75-80% izdevumu segšanai.²⁰² Lētāko dzīvokļu jaunbūve izmaksāja ap 1500 Ls²⁰³. Nedaudz vēlāk pārgrozījumi noteica, ka celtne jāpabeidz 2 gadu laikā, maksājot 0.5% gadā, bet pēc tam ap pusi²⁰⁴ aizdevuma valsts vienkārši dzēsa; atlikums palika kā aizdevums uz 2%²⁰⁵. Tā tiktu piesaistīti vairāk pastāvīgo laukstrādnieku, kā arī stimulēts ģimenes pieaugums. 1939. gadā fonda līdzekļi tika attiecināti arī uz neprecētu laukstrādnieku dzīvokļu izbūvi²⁰⁶. Tāpat to sāka izmantot esošo dzīvokļu remontam un pēc tā nobeigšanas pusi aizdevuma dzēsa²⁰⁷. Pēc 2 gadu darbības 1940. gada 1. maijā tika rēķināts, ka fonds aizdevumos un pabalstos izsniedzis ap 5.3 milj. Ls 5847 laukstrādnieku dzīvokļu un 1009 viņu saimniecību telpu būvei²⁰⁸. Tiesa gan, ka daudzi nemaz nesteidzās pabalstu izmantot noteiktajam mērķim²⁰⁹. Tāpēc valsts noteica striktus sodus par šādu rīcību. 1939.gada sākumā tika dibināta arī Vispārējā lauksaimniecības banka, kurai bija paredzēta ne tik daudz finansiāla, cik „politiski saimnieciska nozīme”. Tai bija jāpalīdz centīgiem laukstrādniekiem tikt pie sava zemes īpašuma. Atšķirībā no K.Ulmaņa vēlāk atmiņās aprakstītās idejas par lielāko saimniecību sadalīšanu, īpašumi bija jāzaudē tiem, kuri savā darbībā bija „tālumniēki”, t.i., atpalikušas saimniecības.²¹⁰ Nav gan skaidrs, caur kādu kārtību šāda shēma varēja tikt īstenota. Šādas sistēmas ideja bija dot zemei piemērotāko apsaimniekotāju. Tomēr, kas gan garantēja, ka bijušais īpašnieks turpinās strādāt laukos, nevis aizies uz pilsētu?

Svarīgs bija arī laukstrādnieka tēla jautājums. Svarīgi bija pacelt laukstrādnieka darbu profesijas kvalitātē. Valdības uzmanības apliecinājums, protams, bija arī dažādo sociālo pabalstu piešķiršana, apdrošināšana slimo kasēs utt. Bet bija vēl citi atsevišķi pasākumi. Tā,

¹⁹⁹ Kā sagādāt līdzekļus laukstrādnieku dzīvokļu izbūvei. *Jaunākās Ziņas*, 1938, 2. augusts, 1. lpp.

²⁰⁰ 60 instruktori mācīs lauksaimniekiem ēku būvi. *Brīvā Zeme*, 1938, 7. aprīlis, 1. lpp.

²⁰¹ LVVA, 1676.f., 1.apr., 40.l., 259. lp.

²⁰² Likums par laukstrādnieku dzīvokļu izbūves fondu. *Valdības Vēstnesis*, 1938, 28. aprīlis, 1. lpp.

²⁰³ 60 instruktori mācīs lauksaimniekiem ēku būvi. *Brīvā Zeme*, 1938, 7. aprīlis, 1. lpp.

²⁰⁴ Norādījumi laukstrādnieku ģimeņu māju cēlājiem. *Latvijas Kareivis*, 1938, 2. augusts, 1. lpp.

²⁰⁵ Ko dos laukstrādnieku dzīvokļu fonds. *Latvijas Kareivis*, 1938, 27. aprīlis, 2. lpp.

²⁰⁶ Jauns atbalsts lauku darba ļaudīm. *Latvijas Kareivis*, 1939, 24. novembris, 5. lpp.

²⁰⁷ Turpat, 5. lpp.

²⁰⁸ Gādība par laukstrādnieku dzīvokļiem. *Latvijas Kareivis*, 1940, 7. maijs, 2. lpp.

²⁰⁹ Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945*. [Stokholma] : Daugava, 1968, 734. lpp.

²¹⁰ LVVA, 1676.f., 1.apr., 40.l., 845. lp.

piemēram, K.Ulmaņa laikā pļaujas svētkos (ar 1935.gadu²¹¹) tika uzsākta ilggadīgo laukstrādnieku godalgošana. 1937.gadā no ZM pat nāca ierosinājums šos laukstrādniekus apbalvot ar Šveices firmu „Tavannes Watch” un „Schwob Freres” ražotiem sudraba pulksteņiem (1000 pulksteņus 50000 ls vērtībā, kas nozīmēja, ka katra vērtība būtu 50 ls)²¹², taču valdība lēma par labu vietējiem sudraba pulksteņu ražotājiem²¹³. Katrā gadā kritēriji apbalvošanai nedaudz mainījās. 1937.gadā ZM apbalvoja laukstrādnieku ģimenes (ar vismaz 1 bērnu), kas vienā saimniecībā bija nostrādājušas vismaz 5 gadus, kamēr LLK apbalvoja pārējos laukstrādniekus, kuri vienā saimniecībā bija nostrādājuši vismaz 7 gadus. Uz apbalvošanu laukstrādnieks varēja ierasties par velti²¹⁴. Vēl viens raksturīgs pasākums bija 1930.gadu pašā nogalē aizsāktā laukstrādnieku kvalificēšana. Šo kvalificēšanu ierosināja LLK 1938.gada maijā un tā ietvēra laukstrādnieku iedalīšanu lauksaimniecības mācekļos, jaunpuišos un jaunmeitās, puišos un meitās, kā arī dižpuišos un dižmeitās. Kritēriji šīm grupām bija noteikti pēc vecuma nevis prasmēm, izņēmums bija vienīgi dižstrādnieki. Dižstrādnieku statusu apliecināja diploms, kamēr pārējiem bija īpašas apliecības, kurās bija uzskaitītas arī visas bijušās darba vietas.²¹⁵ Šādi kritēriji būtībā atklāj to, ka šī kvalificēšana lielākoties varēja radīt tikai ilūziju par karjeras kāpnēm, jo pāriešana no vienas kategorijas otrā notika vienkārši mainoties gadiem. Šāda sistēma drīzāk ļautu vieglāk saprast par laukstrādnieka pieredzi. Tomēr to, kā sistēma darbojās, nav iespējams uzmināt, jo tās ieviešanu apturēja 1940.gada notikumi. Dažādas idejas un plāni ilggadīgo laukstrādnieku godināšanai 1930.gadu nogalē radās arvien vairāk. K.Ulmanis ierosināja tiem izveidot īpašas pensijas. 1938.gada beigās²¹⁶ tika izstrādāti noteikumi par godalgoto laukstrādnieku piemiņas godināšanu, kas noteica, ka apbedīšanas izdevumus sedz LLK. 1940.gada sākumā tika plānota arī atpūtas nama ierīkošana godalgotiem laukstrādniekiem.²¹⁷

Aktuāls bija arī jautājums par darba laika normēšanu lauksaimniecības darbā. Šeit tas bija grūti izdarāms, jo lauksaimniecības darbu cikls bieži gāja ārpus kādiem noteiktiem rāmjiem. Tomēr valdība par būtisku uzskatīja pētīt šī jautājuma risināšanas iespējas un vismaz izlīdzināt darba laika pa dažādām sezonām. Ziņas tika ievāktas no t.s. grāmatvedības saimniecībām, kuras izmantoja sīkāku datu ievākšanai par lauksaimniecības stāvokli. Vidēji laukstrādnieka darba diena gadā bija ap 10 stundām, tomēr vasaras sezonā varēja uzkāpt līdz

²¹¹ LVVA, 1676.f., 1.apr., 32.l., 560. lp.

²¹² LVVA, 1676.f., 1.apr., 38.l., 390. lp.

²¹³ Turpat, 403. lp.

²¹⁴ Turpat, 544. lp.

²¹⁵ LVVA, 1690.f., 1.apr., 1470.l., 1. lp.

²¹⁶ LVVA, 1690.f., 1.apr., 1480.l., 144. lp.

²¹⁷ Turpat, 35. lp.

vairāk nekā 13 stundām, bet ziemā noslīdēt līdz 6 stundām.²¹⁸ Latvijas iestādes konstatēja, ka citās valstīs, piemēram, Dānijā (kas allaž tika izmantos kā paraugs uz ko tiekties) darba laiks pa sezonām bija daudz vairāk izlīdzināts. Taču, kā uzsvēra paši lauksaimnieki, līdz ar darba laika normēšanu vajadzētu ieviest arī padarītā darba normēšanu. Ar Latgales strādniekiem problemātiska bija viņu praktizētā katoļu baznīcas svēto dienu ievērošana.²¹⁹ Lai tuvinātu lauku darbu pilsētām tika nolemts arī par ikgadēju atvaļinājumu piešķiršanu gada strādniekiem.

Aplūkojot valsts veiktos sociāla rakstura pasākumus darbaspēka jautājuma risināšanai, redzams, ka pirmkārt, tika atzīta pastāvīgo laukstrādnieku piesaistes nepieciešamība. Īpaši labvēlīgi iestādes raudzījās uz laukstrādniekiem-deputātiem. Lai uzlabotu lauku dzīves un darba vidi, tika ieviestas dažādas piemaksas un pabalsti, aizdevumi, kuru mērķi bija gan piesaistīt strādniekus ilgākai dzīvei laukos, gan risināt demogrāfijas problēmas Latvijā. Lai uzlabotu strādnieku dzīves apstākļus, 1938.gadā tika dibināts īpašs Laukstrādnieku dzīvokļu izbūves fonds. Lielāka vērība tika veltīta laukstrādnieka darba godināšanai.

3.4. darbaspēka kustības un darba daudzuma tieša kontrole

1930.gadu nogalē Latvijas lauksaimniecības darbaspēka jautājums saasinājās. Ar 1938.gadu samazinājās kopējais ārvalstu strādnieku skaits valstī. Saasinoties starptautiskajai situācijai, īpaši sākoties 2.pasaules karam, pieauga grūtības arī Latvijas saimniecībā. Šajā situācijā, valdība lielāku uzmanību sāka pievērst tiešiem regulējošiem pasākumiem, kas attiecībā uz laukstrādniekiem bija vērsti uz tiešu darbaspēka piesaisti tur, kā arī darba daudzuma (attiecīgi strādnieku) samazināšanu citās nozarēs. Būtisks piemērs šī laika risinājumiem bija Latvijas Darba centrāles dibināšana 1939.gadā.

Tomēr jau pirms 1939.gada Latvijas valdošajās aprindās pastāvēja viedokļi, kas prasīja lielāku valdības iejaukšanos darba un darbaspēka sadalē. Sākumā tās vēl bija tikai noskaņojums uz lielāku plānošanu. 1937.gada janvārī ZM izveidotajos atzinumos darbaspēka jautājuma risināšanai, ierosināts, ka jābūt valsts mēroga saimnieciskajam plānam, pēc kura valsts vadītos darbaspēka sadalē. Esot jākontrolē un jāierobežo rūpniecības paplašināšanās. Pasūtījumi pēc iespējas rūpniecībai jādod uz ziemu.²²⁰ Par darbaspēka kustības kontroli jau 1936.gadā iestājās ministrs A.Bērziņš. Jau 1936.gada oktobrī viņš izteica ierosinājumu samazināt rūpniecības apjomus. Vietējo strādnieku piesaiste no pilsētām esot atkarīga arī no

²¹⁸ LVVA, 1690.f., 1.apr., 1469.l., 141. lp.

²¹⁹ Turpat, 141., 161. lp.

²²⁰ LVVA, 1676.f., 1.apr., 152.l., 5. lp.

preču importa (jo vairāk ievēd, jo mazāk pašiem jāražo), tekstilrūpniecība esot mākslīgi uzturēta. Sākumā esot jāierobežo pāriešana uz pilsētām, tikai tad varēsot „dzīt rūpniecības strādniekus ārā uz laukiem”. Viņš ierosināja vai nu izdot īpašu likumu par dzīves vietas maiņas ierobežošanu vai arī centralizēt darba apgādes kantorus.²²¹ Šeit ministrs būtībā jau ir iestājies par Darba centrāles ideju. Viņš pretēji pastāvošajai politikai aicina neatbalstīt vietējās ražošanas nozares, kuras salīdzinoši ar importu izmaksā dārgāk. Šāds priekšlikums nevarēja gūt atbalstu vispārēja uzplaukuma gaisotnē un vispār bija pretrunā ar vietējās rūpniecības atbalsta kursu. A.Bērziņu konkrētajā sapulcē atbalstīja arī Latvijas Darba kameras darba aizsardzības un pašpalīdzības sekciju vadītājs P.Mucenieks, kurš ierosināja kārtību, ka pilsētās darbu nevarētu dabūt tie, kas nav zināmu laiku tur nodzīvojuši (1.pielikums).²²²

Ierosinājumi nāca arī no dažādām vietējām iestādēm un lauksaimniekiem. Tā, piemēram, 1938.gada 8.novembrī Asītes pagasta valdes vēstulē Zemkopības ministram pausts atbalsts visu klaiņojošo vīriešu piespiešanai darbā. Arī attiecīgajā pagastā esot liela vīriešu un sieviešu rezerve, „kuri nestrādā un nesaistās ne ar kādu darbu un nodokļus nav maksājuši pat visu mūžu. Šie cilvēki strādā dažas dienas mēnesī un tikai gadījumos, kad nav vairs ko ēst.”²²³ Kāds zemnieks 1939.gada martā raksta: „Dodiet likumu ar kuru visas lauku sievietes, kuras ieņem ķekšu amatus, dodas uz laukiem pie zemu darba, tāpat to dariet arī ar vīriešiem, kuri blandas pa pilsētas ielām.”²²⁴ Šai pat mēnesī tika ierosināti vairāki ierosinājumi aizliegt mājkalpotāju nodarbināšanu tieši ebreju ģimenēs.^{225,226} Tomēr tad tos vēl pilnībā neņēma vērā un tie palika ideju līmenī.

Situācija šādu pasākumu ieviešanai bija nobriedusi 1939.gada sākumā, kas parādās arī 3.aprīlī notikušajā dažādu iestāžu apspriedē. Dažādu iestāžu vadītāji runāja pārsvarā par to, kā tiek samazināti darbi viņu sektoros: ceļu darbos, dzelzceļu apkopē, telefona tīkla izbūvē, pastā.²²⁷ Sociālās apgādes departamenta direktors šajā apspriedē ierosina arī ierīkot biroju darba roku sameklēšanai un piegādei, kā arī ierobežot laucinieku došanos uz pilsētām ar laika cenzu.²²⁸ K.Ulmanis šai apspriedē atbalstīja mājkalpotāju pieņemšanas ierobežojumus, tās varētu pieņemt tikai ar darba kantoru starpniecību.²²⁹

Toties 1939.gada maijā tika dibināta Latvijas Darba centrāle, kurai bija paredzēta vadošā loma darbaspēka sadalē valstī. Centrāles vadītājs bija tieši pakļauts K. Ulmanim. Tās

²²¹ LVVA, 1676.f., 1.apr., 152.l., 7.-8. lp.

²²² Turpat, 9. lp.

²²³ LVVA, 1676.f., 1.apr., 211.l., 11. lp.

²²⁴ Turpat, 10. lp.

²²⁵ Turpat, 8. lp.

²²⁶ Turpat, 9. lp.

²²⁷ LVVA, 1677.f., 1.apr., 4831.l., 28. lp.

²²⁸ Turpat, 29. lp.

²²⁹ Turpat, 30. lp.

deklarētais mērķis bija darbaspēka izlīdzināšana pa nozarēm, kas praksē nozīmēja tā nodrošināšanu lauksaimniecībai. Tā kā par teju jebkādu darba līgumu slēgšanu bija jāziņo centrālei, tad tai bija arī plašs statistisks materiāls par darbaspēka kustību valstī. Tāpat tai bija arī darba biržas funkcijas. Teju visu darba līgumu slēgšana notika caur LDC, pieprasījumi pēc strādniekiem bija jāiesniedz tur un strādnieki jāsaņem no šīs iestādes. Pēc pieprasījuma tur vajadzēja reģistrēties pamatskolu un vidusskolu beigušiem, no tām aizgājušiem, 22 gadus nenasniegušām personām, kuras nestrādā, nemācās un nav karadienestā²³⁰. Ar 1940.gada 1.janvāri LDC pārņēma LLK darba apgādes un birojus.²³¹ Līdz ar Centrāles dibināšanu tika noteikta virkne ierobežojumu, kas visi būtībā bija vērsti pret darbaspēka aizplūšanu no laukiem. Sevišķa vērība šeit tika piegriezta tieši lauku jaunajai paaudzei. Par mājkāpotājām pilsētās un ciemos nedrīkstēja pieņemt darbā sievietes, jaunākas par 22 gadu vecumu, kas nebija nodzīvojušas attiecīgajā vietā pēdējos 5 gadus. Tādi paši ierobežojumi uz abu dzimumu pārstāvjiem attiecās sezonas darbos. Rīgā, Liepājā, Ventspilī, Daugavpilī un Jelgavā uzņēmumos bez LDC atļaujas nevarēja pieņemt strādniekus, kuri tur nebija nostrādājuši pēdējo 5 gadu laikā 3 gadus.²³² Būtībā tas nozīmēja, ka valsts noteica ierobežojumus lauku iedzīvotājiem atrast darbu pilsētās. Atlika vienīgi strādāt nelegāli vai arī pilsētās dzīvot uz citu rēķina noteikto laiku. Ar drastiskiem pasākumiem valdība cerēja apturēt urbanizācijas procesu un noturēt cilvēkus, īpaši jaunatni, laukos. Bez LDC atļaujas lauksaimniecībā varēja nodarbināt ne vairāk par 6 strādniekiem, citās nozarēs – ne vairāk par 4 (tas neattiecās uz mājkāpotājām)²³³. Ņemot vērā, ka tikai lielākajās lauku saimniecībās bija 6 un vairāk algotu strādnieku, bet citu nozaru uzņēmumi ar 4 strādniekiem bija tikai paši mazākie, tad šis noteikums arī jāvērtē kā privilēģija lauksaimniecībai. Skaidra ir norāde par to, uz kuriem darbaspēka kustība ir vēlama un uz kuriem tā stingri jākontrolē. Likums bija pieņemts uz 3 gadiem, bet varēja tikt pagarināts²³⁴, kas parāda, ka valdība ļoti labi apzinājās šī likuma radikālo darbu. Līdz tam laikam slēgtie darba līgumi palika spēkā, bet esošās pretrunas bija paredzēts novērst LDC noteiktā laikā. LDC uzdeva vadīt Arvīdam Šmitam (vēlāk mainīja uzvārdu un saucās A.Silmalis). Pārejas noteikumi noteica, ka noteikumi stājas spēkā LDC noteiktā laikā, un pamazām atsevišķās nozarēs jaunie noteikumi stājas spēkā.²³⁵ Šī paša gada 1.jūnijā stājas spēkā ierobežojumi mājkāpotāju un sezonas darba meklētājiem. 1939.gada

²³⁰ Likumprojekts par darba sagādāšanu un darba spēka novietošanu. *Jaunākās Ziņas*, 1939, 3. maijs, 1. lpp.

²³¹ LVVA, 1690.f., 1.apr., 1470.l., 68. lp.

²³² Likumprojekts par darba sagādāšanu un darba spēka novietošanu. *Jaunākās Ziņas*, 1939, 3. maijs, 1. lpp.

²³³ Jaunie likuma nosacījumi par darba sagādāšanu un darba spēka novietošanu. *Jaunākās Ziņas*, 1939, 25. jūlijs, 6. lpp.

²³⁴ Likumprojekts par darba sagādāšanu un darba spēka novietošanu. *Jaunākās Ziņas*, 1939, 3. maijs, 1. lpp.

²³⁵ Jaunie likuma nosacījumi par darba sagādāšanu un darba spēka novietošanu. *Jaunākās Ziņas*, 1939, 25. jūlijs, 6. lpp.

7.novembrī stājās spēkā LDC rīkojums, kas noteica, ka sākot ar 10.novembri algotu darbaspēku (izņemot par 65 gadiem vecākus; tos, kurus pieņem ne ilgāk par 7 dienām; valsts un pašvaldību darbiniekus, valsts un autonomo valsts uzņēmumu darbiniekus; privāto uzņēmumu vadošo administratīvo un tehnisko personālu) Rīgā, Daugavpilī, Jelgavā, Liepājā un Ventspilī drīkst pieņemt tikai ar LDC starpniecību.²³⁶ Tomēr bija atsevišķas personas, kuras iestājās par vēl tālākiem pasākumiem, viens no viņiem ir sabiedrisko lietu ministrs A.Bērziņš. 1939.gada oktobrī viņš uzrakstīja vēstuli J.Birzniekam, paužot savas domas par kādu rakstu Itālijas avīzē, kurā bija stāstīts par jauniem noteikumiem, kuri noliedz laukstrādniekiem pāriet citās darba kategorijās. „Ja mums būtu iespējams (un tas ar nelieliem grozījumiem Darba centrāles likumā, jeb bez likuma, ar praksi ir iespējams)” sāpīgo lauku darba jautājumu ievirzīt rakstā minētā gultnē, būtu ne tikai palīdzēts laukiem, bet atslogotu arī grūtības, kādas, sakarā ar jēlvielu trūkumu, rodas rūpniecībā – gan pretējā virzienā.”²³⁷ Lieki teikt, kādu neapmierinātību tas varēja rosināt un kāpēc cilvēki varētu sākt runāt par soļiem atpakaļ uz 19.gs.

Tika domāts arī par skolēnu un studentu iesaistīšanu lauku darbos obligātā kārtā. 1939.gada maijā pēc LU Studentu padomes ierosinājuma Universitātes padome noteica, ka visiem studentiem vasaras brīvlaikā vismaz viens mēnesis jāpavada praktiskā darbā, vislabāk lauksaimniecībā.²³⁸ 1940.gada 9.martā tika pieņemti noteikumi par vidusskolu un arodskolu audzēkņu vasaras praksi laukos. Šī prakse bija obligāta vismaz uz vienu mēnesi vasarā. To varēja veikt arī savu radnieku saimniecībās, taču šajā gadījumā saimniecības lauksaimnieciski izmantojamajai zemei bija jābūt lielākai par 2 ha. Tos, kas nezināja, kur strādāt, praksē novietoja LDC. Līdz 2.aprīlim skolēniem bija jāiesniedz audzinātājiem ziņas par saimniecībām, kurās tie strādās.²³⁹ 1940.gada jūnijā tika pat papildināti Valsts civildienesta un pilsētu pašvaldību darbinieku dienesta likumi, ieviešot tajos normu par obligātu strādāšanu lauksaimniecībā. Pieņemti no jauna drīkstēja tikai tos, kuri pēdējo 3 gadu laikā bija nostrādājuši lauksaimniecībā vai saimnieciskajā dienestā vismaz 3 mēnešus. Trīs mēnešu limitu attiecināja arī uz pēdējo 5 gadu laikā pieņemtajiem darbiniekiem, tas bija jāizpilda līdz 1941.gada 1.oktobrim.²⁴⁰ Šādi noteikumi radīja iespaidu par visas nācijas mobilizēšanu lauku darbiem.

Lai vasaras sezonā laukiem pieejami būtu iespējami daudz strādnieku, bija plānota arī darba samazināšana šai laikā citās nozarēs, galvenokārt pilsētās. LDC 1940.gada 4.maijā

²³⁶ Rīkojums par algota darba spēka pieņemšanu. *Valdības Vēstnesis*, 1939, 8. novembris, 7. lpp.

²³⁷ LVVA, 1676.f., 1.apr., 211.l., 5. lp.

²³⁸ Studentiem viens brīvlaika mēnesis jāpavada lauku darbos. *Jaunākās Ziņas*, 1939, 11. maijs, 4. lpp.

²³⁹ Noteikumi par vidus- un arodu skolu audzēkņu vasaras praksi lauku darbos. *Valdības Vēstnesis*, 1940, 11. marts, 3. lpp.

²⁴⁰ Valsts un pašvaldību darbiniekiem jāstrādā lauksaimniecībās. *Jaunākās Ziņas*, 1940, 7. jūnijs, 1. lpp.

izdeva rīkojumu Rīgā un Liepājā līdz 15.oktobrim 21 nozarē nepieņemt jaunus algotus strādniekus. Izņēmumi notika tikai caur LDC gadījumos, ja esošie strādnieki saslima vai aizgāja no darba un bija nepieciešams veikt neatliekamus pasūtījumus. Šis rīkojums skāra kokapstrādi, elektrotehnisko rūpniecību, tekstilrūpniecību un daudzas citas.²⁴¹ Rīkojumā noteiktais termiņš skaidri liecina par tā mērķi nodrošināt darba rokas lauksaimniecībai tās „karstākajā” sezonā. Pie tam šāds rīkojums tapa, neskatoties uz jau ļoti drastiskajiem noteikumiem, kas ierobežoja laucinieku iespējas pilsētā atrast darbu (ar dzīvošanas cenzu).

1940. gada 31.maijā tika pieņemts arī saimnieciskā dienesta likums. Šis dienests bija veidots pēc karaklausības principiem, un tā mērķis bija visu darbaspējīgo iesaiste „ražīgā darbā” ar Darba centrāles starpniecību. Pārsvarā tas bija paredzēts tiem, kas nebija spējuši iesaistīties darbā paši vai ar Centrāles starpniecību, bet strādāt bija spējīgi. Varēja iesaukt arī bezpavalstniekus un tos, kas nodarbināti tikai formāli.²⁴² Pēc saimnieciskā dienesta likuma tajā būtībā bija paredzētas vairākas strādājošo kategorijas, uz kurām attiecās atšķirīgi noteikumi: iesauktie, ieskaitītie un brīvprātīgie. Būtībā ieskaitīts varēja tikt jebkurš strādājošais vecumā no 16-60 gadiem. Tas nozīmēja, ka to arī varēja novietot teju jebkurā darbā. Par saimniecisko dienestu atbildīgs bija pilnvarotais, kuru amatā iecēla LDC direktors. Jaunatnes audzināšanai bija paredzēts izveidot atsevišķu Darba skolu, kuru vadīja LDC iecelts priekšnieks.²⁴³ Šādam likumam bija nepieciešami vēl sīkāki noteikumi, taču ņemot vērā šī likuma vēlo stāšanos spēkā, tos nepaspēja ieviest. Šis nebija pasākums, kurā specifiski tika izcelta lauksaimniecības loma, tomēr šis dienests, kurš tā arī īsti nesāka darboties, varēja tikt īstenots arī lauku sētās. Tā būtība bija valsts pilnīga kontrole pār dienestā iesaistītā darbaspēka novietošanu jebkurā vajadzīgā vietā, bet kā jau minēts, nebija īpašu šķēršļu šajā dienestā iesaistīt jebkuru. Likuma 6.pantā norādīts, ka ieskaitīt var personas, kuras atrodas darbā, atstājot viņas iepriekšējā darbā vai novietojot citā darbā.²⁴⁴ Par šī dienesta iespējamo darbību ir grūti spriest, ņemot vērā, ka drīz pēc Latvijas okupācijas LDC tika likvidēta.

Tikai 1939.gadu sākās pasākumi, kurus varētu apzīmēt ar tiešu darbaspēka kustības regulēšanu. Redzot, ka strādniekus atrast ir arvien grūtāk un saasinoties ārzemju strādnieku piegādei, Latvija izšķīrās par soli dibināt Latvijas Darba centrāli, kurai bija galvenā loma strādnieku kustības regulēšanā. Tika noteikts arī radikāls ierobežojums lauku cilvēkiem Rīgā un citās lielākās pilsētās atrast darbu, nosakot šeit dzīvošanas cenzu. Paralēli tam, valdība veica mērķtiecīgas darbības darba daudzuma samazināšanā rūpniecībā un citās nozarēs,

²⁴¹ Rīkojums par algota darba spēka pieņemšanu rūpniecības un amatniecības uzņēmumos Rīgā un Liepājā. *Valdības Vēstnesis*, 1940, 6. maijs, 3. lpp.

²⁴² Saimnieciskais dienests visiem un darba skola jauniešiem. *Brīvā Zeme*, 1940, 29. maijs, 1. lpp.

²⁴³ Saimnieciskā dienesta likums. *Valdības Vēstnesis*, 1940, 31. maijs, 1. lpp.

²⁴⁴ Turpat, 1. lpp.

izņemot lauksaimniecību. Obligātā kārtā darbā lauksaimniecībā tika iesaistīti skolēni, studenti un ierēdņi. Šie noteikumi jāvērtē kā visai radikāli, taču atbilda vispārējām centralizācijas tendencēm. Iespējams valdība nojauta arī par turpmāko starptautisko notikumu sarežģījumiem jau 1939.gada sākumā, kas būtu sekmējis LDC izveidošanu. Šīs iestādes izveidošanās apstākļi gan vēl jāpēta.

SECINĀJUMI

Lauksaimniecības darbaspēka problēmas galvenā šķautne K.Ulmaņa varas gados bija algu jautājums. Jo grūtāk bija sameklēt laukstrādniekus, jo lielākas kļuva viņiem piedāvātās algas. Valsts iestādes centās laukstrādnieku algas noturēt iespējami stabilākas, nepieļaujot to lielas svārstības. Stabilām algām vajadzēja sekmēt lauksaimniecību ienākumu palielināšanos, attiecīgi lielākus ieguldījumus to attīstībā. Šo stabilitāti valsts centās iegūt, nodrošinot darbaspēka pieejamību lauku darbam. Darbaspēka trūkums kopumā bija relatīvs, jo Latvijas lauksaimniecībā, salīdzinot ar citām valstīm, bija samērā liels nodarbināto daudzums, problēma slēpās darbaspēka izvietojumā.

Darbaspēka trūkumam K.Ulmaņa varas gados bija tendence pieaugt. Statistiskie dati liecina, ka lauksaimniecībā nodarbināto algoto strādnieku skaits, tāpat nodarbināto ģimenes locekļu skaits laikā no 1935.gada līdz 1939.gadam krītas, kopumā par apmēram 25 tūkstošiem. Šos datus gan būtiski varētu papildināt sīkākas ziņas no 1939.gada lauksaimniecības skaitīšanas: strādājošo skaits vecuma grupās, kā arī strādājošie noteikta lieluma saimniecībās. Tāpēc būtu nepieciešams darbs pie šo materiālu apkopošanas. Īpaši asi laukstrādnieku trūkums bija izjūtams 1930.gadu beigās, kad sāka apsīkt ārzemju laukstrādnieku plūsma. Laikā no 1937.gadam līdz 1939.gadam (atbilstoši trūkuma attīstībai) arī ievērojami sāka celties laukstrādnieku algas.

Šai problēmai 1934.-1940.gadā bija gan veicinoši, gan bremsējoši faktori. 1930.gados darbaspējīgo vecumu sasniedza kara laikā dzimusī paaudze, kas skaitliski iezīmēja robu Latvijas iedzīvotāju vecumstruktūrā. Tas, cik lielu iespaidu šis robs atstāja, būtu nosakāms tikai pēc sīkākas iepazīšanās ar laukstrādnieku skaitu vecuma grupās; lauksaimniecības skaitīšanās pieejamie materiāli neļauj par tām spriest. Darba daudzums lauksaimniecībā nemazinājās, tam bija tendence pieaugt: pieauga gan sējumu platības, gan lopu skaits. Laikā līdz 1939.gada lauksaimniecības skaitīšanai samazinājās mazo (līdz 10 ha) saimniecību skaits, bet pieauga lielākas platības saimniecību skaits. Tas iezīmēja lielāku vajadzību pēc algota darbaspēka, kā arī mazajās saimniecībās esošo darbaspēka rezervju samazināšanos. Kopējā saimniecības attīstība pilsētās radīja bezdarba mazināšanos. Kā darbaspēka trūkumu bremsējošs faktors jāatzīmē pieaugošais mehanizācijas līmenis, tā pieauguma tempi paātrinājās 1930.gadu beigās.

Cēloņi šai saimnieciskajai problēmai meklējami jau 19.gs. Šī gadsimta beigās laukos iezīmējās pārmaiņas: pāreja uz naudas nomu, saimniecību izpirkšana no muižām, kustības brīvība pāri guberņu robežām, lielāka racionalizācijas pakāpe saimniekošanā. 19.gs. beigās iezīmējās tam līdzīgi nākošas demogrāfiskas pārmaiņas – ievērojams dzimstības sarukums.

Grūtīti apstākļi laukos veicināja arī latviešu zemnieku izceļošanas kustību uz ārzemēm, kas īpaši strauja kļuva 20.gs. sākumā. Ar 1890.gadiem strauji sāka uzplaukt rūpniecība pilsētās un arvien lielāks iedzīvotāju skaits devās meklēt darbu tur. Rezultātā arvien jūtāmāks kļuva darbaspēka trūkums, 1890.gados jau skaidri konstatējams, ka latviešu gubernās darbam lauksaimniecībā tiek ievesti ārzemnieki. Pirmais pasaules karš savukārt lielu robu sita tieši darbaspējīgo vīriešu skaitā, kara apstākļu un bēgļu kustības dēļ ievērojami samazinājās Latvijas iedzīvotāju skaits.

Latvijas lauksaimniecības struktūru ievērojami izmainīja 1920.gadā iesāktā agrārā reforma. Tās rezultātā muižu zemes tika sadalītas jaunsaimniecībās, iepriekšējie kalpi kļuva par saimniekiem. Vecsaimniecības būtisku daļu sava bijušā darbaspēka zaudēja, savukārt izdalītā muižu zeme prasīja jau ievērojami vairāk cilvēku, lai to apstrādātu. To noteica gan šo saimniecību mazā platība, gan intensīvākā saimniekošana. Mazās saimniecības uz katra hektāra prasīja vairāk darbaroku nekā lielās. Rezultātā grūtības atrast strādniekus ievērojami palielinājās un kāpa laukstrādnieku algas.

Ievērojams faktors, kas atgrūda pilsētu iedzīvotājus no laukiem, kā arī veicināja iedzīvotāju aizplūšanu uz pilsētām, bija sociālo apstākļu atšķirības laukos un pilsētās. Tas ievēra tādus jautājumus kā darba alga, izaugsmes iespējas, darba laiks, atpūtas un izklaides iespējas u.c. Pēc ievērojama krituma 1932.gadā, laukstrādnieku algas sāka pakāpeniski pieaugt, līdz 1938.gadā sāka pieaugt ļoti strauji. Tomēr kopumā pat vasaras laukstrādnieku algas bija zemākas kā pilsētu nekvalificētajiem strādniekiem. Pat ja no šo pilsētu strādnieku algas atvelk uztura un mājokļa izdevumus (kurus laukstrādnieks saņēma par velti), viņa alga iznāca lielāka. Būtiski arī tas, ka laukstrādnieka darba stundas bija ievērojami garākas nekā pilsētā, laukstrādnieks bija arī ierobežots savā brīvībā, kur dzīvot un ko ēst. Vienīgā pastāvīga laukstrādnieka dzīves perspektīva bija kļūšana par saimnieku, bet tam vajadzēja ievērojamus naudas līdzekļus.

Viens no pasākumiem, ko valdība veica, lai nodrošinātu lauksaimniecībai strādniekus, bija ārzemnieku ievēšana no kaimiņvalstīm. Viņu izdevīgums slēpās zemākā algā, kā arī piesaistē lauksaimniecībai – ārzemniekiem bija daudz grūtāk lauzt līgumu un pāriet citur, pie tam pāriet varēja tikai pie cita saimnieka (tikai lauksaimniecībā). Tā aizsākās jau 1925.gadā, maksimumu sasniedzot 1937.gadā (ap 47 tūkstoši) un turpmāk krītot. K.Ulmaņa varas gados sākotnēji laukstrādnieku ievēšana tika atvieglota, taču pamazām nostiprinājās pārliecība par šādas politikas, kura veicināja Latvijas atkarību no ārzemēm, nepareizumu. Tomēr laukstrādnieku ievēšanas apsīkumam lielā mērā cēloņi bija meklējami ārzemēs, kur saimnieciskā attīstība pieprasīja arvien vairāk darbaspēka, kā arī starptautisko notikumu radītajai spriedzei. Lai jautājumu pilnībā noskaidrotu būtu nepieciešams iedziļināties gan

ārzemnieku vervēšanas sekmēs 1938. un 1939.gadā, kā arī lauksaimniecības biedrību iesniegto pieprasījumu daudzumam šajā gadā un šī pieprasījuma nokļūšanas apstākļiem līdz Zemkopības ministrijai. Sākoties karam liela daļa poļu laukstrādnieku palika Latvijā, tomēr viņu turpmākais skaits un liktenis vēl ir pētniecības uzdevums.

Valdība arī saprata, ka, lai sekmētu saimniecību attīstību un mazinātu darbaspēka nepieciešamību, nepieciešams saimniecību darbu racionalizēt. Pirmkārt tas nozīmēja veicināt mašīnu izmantošanu. Mehanizācijas tempi visstraujākie bija tieši 1930.gadu beigās, kad iezīmējās laukstrādnieku ievēšanas samazināšanās. Valdība mehanizāciju veicināja pārsvarā ar to cenu pazemināšanu. Līdz ar 1936.gada valūtas reformu ievestās mašīnas bija kļuvušas dārgākas un no Valūtas stabilizācijas fonda ik gadu tika piešķirtas ievērojamas summas to palētināšanai. Tika veidoti arī mašīnu darba punkti visā valstī, kur nepieciešamās mašīnas zemnieki varēja iznomāt. Šādi punkti kalpoja arī, lai veiktu noteiktu mašīnu propagandēšanas darbu. Galvenais instruments, ko valdība izmantoja, tomēr bija cenu politika. Racionalizācijas pasākumos ietilpa arī darbaspēka izlīdzināšana valsts mērogā. Tas nozīmēja aktīvāku latgaliešu vervēšanu lauku darbam. LLK un ZM arī iestājās par mantošanas kārtības maiņu, ierobežojot īpašumu dalīšanos. Tas tomēr netika panākts.

Latvijas īpatnība bija ārkārtīgi mazais pastāvīgo laukstrādnieku skaits. Lielākais vairums strādnieku bija nodarbināti tikai sezonu, pēc tam tos nācās meklēt atkal, kas nozīmēja, ka šo strādnieku skaitā varēja būt lielas svārstības. Valsts atzina un centās panākt to, lai vairāk būtu tieši pastāvīgie gada strādnieki, īpaši deputātņieki. Šāds viedoklis pie tam nebija saistīts tikai ar saimniecisko, bet arī ar demogrāfisko problēmu risinājumu. Tika atzīta nepieciešamība vairojot laukstrādnieku ģimenes. Lai to panāktu valsts īstenoja vairākus sociālo apstākļu uzlabošanas pasākumus, paralēli tam valstī notika arī idejiska propaganda par lauku dzīves priekšrocībām. Laukos strādniekiem bija ļoti maz atsevišķu istabu vai dzīvokļu, tādēļ 1938.gada maijā tika dibināts Laukstrādnieku dzīvokļu izbūves fonds. Gada laukstrādniekiem ar 1937.gadu tika paredzētas arī speciālas ģimenes ikmēneša piemaksas par katru bērnu. Viņiem tika piešķirtas lēti aizdevumi un atlaides. Tika uzsākta viņu apdrošināšana slimo kasē. Valdība uzsāka veidot labvēlīgu vidi pastāvīgiem laukstrādniekiem.

Tomēr ar 1939.gadu valdība ķērās pie daudz radikālākām metodēm, ar tiešiem regulējumiem mēģinot nodrošināt darbaspēku laukiem. Reizē tas bija valsts centralizācijas pasākums, idejas par kuru jau bija izskanējušas agrāk. 1939.gada maijā tika dibināta Latvijas darba centrāle, kura kļuva par iestādi, kas uzņēmās visa valsts darbaspēka kustības kontroli un darba biržas funkcijas. Reizē ar darba centrāli tika pieņemti noteikumi, kuri stipri ierobežoja lauku iedzīvotāju iespējas lielākajās pilsētās atrast darbu ar dzīvošanas laika cenza palīdzību. Īpaši tika ierobežotas jauniešu darba iespējas sezonas darbos (izņemot lauksaimniecību), kā

arī mājkalpotāju darbā. Šie noteikumi lauksaimniecību nostādīja privilīģētā stāvoklī un tiecās tiešā veidā apturēt urbanizācijas procesus. Tika noteikts arī obligāts laiks, kas skolniekiem, studentiem un ierēdņiem jānostrādā lauksaimniecībā. Paralēli tam pilsētās vasaras sezonā tika sašaurināti darba apjomi, atbrīvojot darbaspēku sezonas darbiem. 1940.gada maijā tika pieņemts arī likums par saimniecisko dienestu, kas nepaspēja sākt darboties. Ar šo likumu būtībā ikviens iedzīvotājs varēja tikt nosūtīts noteiktā darbā.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

LVVA – Latvijas Valsts vēstures arhīvs

LVU – Latvijas Valsts universitāte

TTZF – Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultāte

IZM – Izglītības, kultūras un zinātnes ministrija

ZM – Zemkopības ministrija

MK – Ministru kabinets

sl. – slejas, f. – fonds, apr. – apraksts, l. – lieta

Avoti

Nepublicētie avoti

1. LVVA, 1308.f., 4.apr., 12776.l. (Laukstrādnieku kustība 1939.g.)
2. LVVA, 1308.f., 4.apr., 12777.l. (Laukstrādnieku kustība 1940.g.)
3. LVVA, 1676.f., 1.apr., 2.l. (ZM darba un reorganizācijas plāns 1934.-1935.g.)
4. LVVA, 1676.f., 1.apr., 3.l. (ZM 37./38.g. uzdevumu projekti)
5. LVVA, 1676.f., 1.apr., 32.l. (Valdības likumi un rīkojumi 1935.g.)
6. LVVA, 1676.f., 1.apr., 34.l. (Valdības likumi un rīkojumi 1936.g.)
7. LVVA, 1676.f., 1.apr., 36.l. (Likums par lauksaimniecības mašīnu pārbaudi)
8. LVVA, 1676.f., 1.apr., 38.l. (Valdības likumi un rīkojumi 1937.g.)
9. LVVA, 1676.f., 1.apr., 39.l. (ZM Krāvēji)
10. LVVA, 1676.f., 1.apr., 40.l. (Iesniegumi MK 1938.g.)
11. LVVA, 1676.f., 1.apr., 41.l. (Iesniegumi MK 1939.g.)
12. LVVA, 1676.f., 1.apr., 152.l. (Sarakste par valdības 1936.g. 14.jūlija uzdevumu izpildīšanu Zemkopības ministrijā)
13. LVVA, 1676.f., 1.apr., 157.l. (Protokols ZM 1936.g. 21.oktobra apspriedei)
14. LVVA, 1676.f., 1.apr., 209.l. (Laukstrādnieku jautājums 1934.g.)
15. LVVA, 1676.f., 1.apr., 210.l. (Laukstrādnieku akts 1934.-36.g.)
16. LVVA, 1676.f., 1.apr., 211.l. (Laukstrādnieku lietas 1937.-40.g.)
17. LVVA, 1677.f., 1.apr., 1174.l. (Ziņojumi par saimniecisko stāvokli ārzemēs)
18. LVVA, 1677.f., 1.apr., 4827.l. (Laukstrādnieku jautājums 1933.g.)
19. LVVA, 1677.f., 1.apr., 4829.l. (Laukstrādnieku jautājums 1937.g.)
20. LVVA, 1677.f., 1.apr., 4830.l. (Laukstrādnieku jautājums 1938.g.)
21. LVVA, 1677.f., 1.apr., 4831.l. (Laukstrādnieku jautājums 1939./40.g.)

22. LVVA, 1690.f., 1.apr., 1469.l. (Ārzemju laukstrādnieku lieta)
23. LVVA, 1690.f., 1.apr., 1470.l. (Par darba apgādes punktiem Latgalē)
24. LVVA, 1690.f., 1.apr., 1473.l. (Ārzemju laukstrādnieku lietas 1939.g.)
25. LVVA, 1690.f., 1.apr., 1480.l. (Iesniegumi priekšsēdētājam 1939.-40.g.)
26. LVVA, 1690.f., 1.apr., 1489.l. (Statistiskas ziņas par laukstrādniekiem 1937.g.)
27. LVVA, 1690.f., 1.apr., 1492.l. (Statistiskas ziņas par laukstrādniekiem 1939.g.)

Publicētie avoti

1. [Buševics, Ž.] *15. maija Latvija*. [Parīze]: Latvijas sociālistiskās strādnieku-zemnieku partijas ārzemju komiteja, 1939. 104 lpp.
2. Ceihners, A. *Kārļa Ulmaņa saimnieciskā politika*. Rīga: Zemnieka Domas, 1939. 527 lpp.
3. *Latvijas agrārā reforma: agrārās reformas izvešanas darbu noslēgums*. Rīga: Zemkopības ministrijas izdevums, 1938. 640 lpp.
4. *Latvijas zeme, zemnieki un viņu darbs*. [Rīga]: Lauksaimniecības pārvalde, 1940. 599 lpp.

statistiskie avoti

1. *Darba statistika. 1934*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1935. 108 lpp.
2. *Darba statistika. 1935*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1936. 231 lpp.
3. *Darba statistika. 1936*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937. 278 lpp.
4. Darba tirgus. *Mēneša Biļetens*, 1940, Nr. 7, 465. lpp.
5. Dzīves izmaksa Rīgā un provinces pilsētās. *Mēneša Biļetens*, 1940, Nr.7, 459. lpp.
6. *Ģimeņu budžeti. 1936/37*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1940. 208 lpp.
7. *Latvijas lauksaimniecība. 1935*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1936. 295 lpp.
8. *Latvijas lauksaimniecība. 1937*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1938. 227 lpp.
9. *Latvijas lauksaimniecība. 1938*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939. 171 lpp.
10. *Latvijas lauksaimniecība. 1939*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1940. 200 lpp.
11. *Latvijas PSR statistikas tabulas. 1940.g.* Rīga: LPSR Tautsaimniecības statistikas pārvalde, 1940. 223 lpp.
12. *Latvijas statistikas gada grāmata. 1935*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1936. 314 lpp.

13. *Latvijas statistikas gada grāmata. 1936.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937. 355 lpp.
14. *Latvijas statistikas gada grāmata. 1937/38.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1938. 354 lpp.
15. *Latvijas statistikas gada grāmata. 1939.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939. 316 lpp.
16. *Latvijas statistiskā gada grāmata. 1931.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1932. 488 lpp.
17. *Latvijas statistiskā gada grāmata. 1933.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1934. 277 lpp.
18. *Latvijas statistiskā gada grāmata. 1934.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1935. 281 lpp.
19. *Lauksaimniecības skaitīšana Latvijā 1929.gadā. VIII. Lauksaimniecību iedzīvotāji.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1932. 171 lpp.
20. *Lauksaimniecības skaitīšana Latvijā 1939.gadā. I. Skaitīšana. Saimniecību skaits.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1940. 123 lpp.
21. Lauksaimniecībās lielākās par 1 ha nodarbinātie algotie strādnieki. *Mēneša Biļetens*, 1940, Nr. 3, 186.-187. lpp.
22. Lauksaimniecībās lielākās par 1 ha nodarbinātie ģimenes locekļi. *Mēneša Biļetens*, 1940, Nr. 3, 188.-189. lpp.
23. *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā. IV. Vecums. Ģimenes stāvoklis.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1931. 115 lpp.
24. *Vispārīgā sējumu un mājlopu skaitīšana Latvijā 1937. gadā. II. Lauksaimniecības mašīnas un darba rīki.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939. 247 lpp.

preses avoti

1. 60 instruktori mācīs lauksaimniekiem ēku būvi. *Brīvā Zeme*, 1938, 7. aprīlis, 1. lpp.
2. Aizdevumi un pabalsti lauku darba meklētājiem. *Brīvā Zeme*, 1938, 1. marts, 1. lpp.
3. Ar rītdienu laukstrādnieki apdrošināti slimokasē. *Jaunākās Ziņas*, 1938, 31. maijs, 2. lpp.
4. Balva laukstrādniekiem un viņu bērniem. *Jaunākās Ziņas*, 1939, 9. maijs, 2. lpp.
5. Gada laukstrādnieki saņems ģimenes piemaksas. *Jaunākās Ziņas*, 1937, 30. aprīlis, 2. lpp.
6. Gādība par laukstrādnieku dzīvokļiem. *Latvijas Kareivis*, 1940, 7. maijs, 2. lpp.
7. Jaunie likuma nosacījumi par darba sagādāšanu un darba spēka novietošanu. *Jaunākās Ziņas*, 1939, 25. jūlijs, 6. lpp.
8. Jauns atbalsts lauku darba ļaudīm. *Latvijas Kareivis*, 1939, 24. novembris, 5. lpp.
9. Kādēļ jāceļ laukstrādnieku ģimeņu mājiņas. *Jaunākās Ziņas*, 1938, 28. jūlijs, 2. lpp.

10. Kā sagādāt līdzekļus laukstrādnieku dzīvokļu izbūvei. *Jaunākās Ziņas*, 1938, 2. augusts, 1. lpp.
11. Ko dos laukstrādnieku dzīvokļu fonds. *Latvijas Kareivis*, 1938, 27. aprīlis, 2. lpp.
12. Laiks domāt par deputāta laukstrādnieku līgšanu. *Jaunākās Ziņas*, 1938, 26. februāris, 2. lpp.
13. Lauksaimniecība visiem Latvijā nodrošina darbu. *Jaunākās Ziņas*, 1938, 8. marts, 10. lpp.
14. Likumprojekts par darba sagādāšanu un darba spēka novietošanu. *Jaunākās Ziņas*, 1939, 3. maijs, 1. lpp.
15. Likums par laukstrādnieku dzīvokļu izbūves fondu. *Valdības Vēstnesis*, 1938, 28. aprīlis, 1. lpp.
16. Norādījumi laukstrādnieku ģimeņu māju cēlājiem. *Latvijas Kareivis*, 1938, 2. augusts, 1. lpp.
17. Noteikumi par vidus- un arodu skolu audzēkņu vasaras praksi lauku darbos. *Valdības Vēstnesis*, 1940, 11. marts, 3. lpp.
18. Noteikumu papildinājumi un pārgrozījumi vienreizēju aizdevumu un pabalstu izsniegšanai laukstrādniekiem-deputātiem. *Lauku Pastnieks*, 1940, Nr. 12, 263. lpp.
19. Paplašina ģimenes piemaksas laukstrādniekiem. *Jaunākās Ziņas*, 1940, 19. aprīlis, 1. lpp.
20. Rīkojums par algota darba spēka pieņemšanu rūpniecības un amatniecības uzņēmumos Rīgā un Liepājā. *Valdības Vēstnesis*, 1940, 6. maijs, 3. lpp.
21. Rīkojums par algota darba spēka pieņemšanu. *Valdības Vēstnesis*, 1939, 8. novembris, 7. lpp.
22. Saimnieciskais dienests visiem un darba skola jauniešiem. *Brīvā Zeme*, 1940, 29. maijs, 1. lpp.
23. Saimnieciskā dienesta likums. *Valdības Vēstnesis*, 1940, 31. maijs, 1. lpp.
24. Studentiem viens brīvlaika mēnesis jāpavada lauku darbos. *Jaunākās Ziņas*, 1939, 11. maijs, 4. lpp.
25. Valsts un pašvaldību darbiniekiem jāstrādā lauksaimniecībā. *Jaunākās Ziņas*, 1940, 7. jūnijs, 1. lpp.

Literatūra

Nepublicētā literatūra

1. Kalniņa, Dz. *Agrārais jautājums buržuāziskajā Latvijā fašistiskās diktatūras*

- gados (1934-1940): disertācija*. Rīga: LVU Politiskās ekonomijas katedra, 1955. 374 lp.
2. Palaša, I. *Darbaspēka imports Latvijas laukos starpkaru periodā: maģistra darbs*. Rīga: LU VFF Vēstures nodaļa, 2005. 153 lp.
 3. Veinbergs, A. *Laukstrādnieku trūkuma iemesli un novēršana Latvijas lauksaimniecībā: diplomdarbs*. [Rīga]: LU TTZF Tautsaimniecības nodaļa, 1940. 147 lp.

Publicētā literatūra

1. Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture, 1914-1945*. [Stokholma]: Daugava, 1968. 983 lpp.
2. Balevica, L. *Latvijas Republikas lauksaimniecība (1920-1940)*. Rīga: LR IZM, 1994. 142 lpp.
3. Boruks, A. *Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā*. Jelgava: Latvijas Lauksaimniecības universitāte, 2003. 717 lpp.
4. Krastiņš, J. *Latvija fašistiskās diktatūras laikā*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1949. 87 lpp.
5. Krastiņš, O. *Latvijas saimniecības vēsturiskā pieredze, 1918.-1940*. Rīga: Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūts, 2001. 222 lpp.
6. Skujenieks, M. *Latvija: zeme un iedzīvotāji*. Rīga: Gulbis, 1927. 752 lpp.
7. Skujenieks, M. (sast.). *Latvijas statistikas atlases*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1938. 194 lpp.
8. Starcs, P. *Darba spēka jautājums Latvijas lauksaimniecībā*. Rīga: Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrība, 1934. 180 lpp.
9. Strods, H. *Latvijas lauksaimniecības vēsture: no vissenākajiem laikiem līdz XX gs. 90. gadiem*. Rīga: Zvaigzne, 1992. 287 lpp.
10. Veinbergs, Ā. *Strādnieku šķiras grimšana nabadzībā buržuāziskajā Latvijā*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1950. 48 lpp.
11. Zvidriņš, P. *Demogrāfija*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003. 279 lpp.
12. Zvidriņš, P., Vanovska, I. *Latvieši: statistiski demogrāfisks portretējums*. Rīga: Zinātne, 1992. 163 lpp.

uzziņu literatūra

1. *Latviešu konversācijas vārdnīca, 3.sēj.* Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1928.-1929. 2043 sl.

PIELIKUMI

1.pielikums. Fragments no 1936.gada 26.oktobrī Zemkopības ministrijā notikušās
apspriedes par laukstrādnieku jautājumu.²⁴⁵

propaganda pie saimniecību organizācijas, - labi organizētas saim-
niecības (āpļoki, mechanizēta ūdens piegāde, sējaskārtība u.c.) var
iztikt ar mazāku strādnieku skaitu.

lauksaimniecība ir paplašinājusies, - (Kurzemē, Vidzemē un
Zemgalē no 1929.-1935.g.)

sējumu platība par	19%
kartupeļu " "	50%
cukurbiešu " "	67%
govslopu skaits " "	24%
cūku skaits " "	88%

Ar strādniekiem jāprot arī sadzīvot, tad atsevišķām saimnie-
cībām nebūs to trūkums tik ass.

K.Salinš, LLK ģenerālsekretārs:

No Latgales jānēgina vairāk strādnieku dabūt. Lai to panāktu,
nokārtojams māju mantošanas jautājums, novēršot īpašuma sadrumstalo-
šanu sīkās daļās. Polijā arī tagad nabadzība vēl ir liela un viņi
lābyrāt gribēs dot mums cilvēkus arī turpmākus gadus.

Zemkopības ministrs:

Māju dalīšanas likums atrodas mazajā kabinetā. Līdz šim varē-
ja dalīt saimniecības, lai iznāktu ne mazākas par 10 ha; jāpanāk gro-
zījumi jaunajā civillikumā, lai arī pie mantojuma dalīšanas nebūtu
mazākas par 10 ha. Lai masesaimnieki sāktu nākt strādāt pie lielākajiem

²⁴⁵ LVVA, 1676.f., 1.apr., 152.l., 8.-9. lp.

saimniekiem, labā saskapa jāatjauno nevien starp saimniekiem un
laukstrādniekiem, bet arī starp vecsaimnieku un māsaimnieku. Ārzen-
ju laukstrādnieku ieviešana jāierobežo, jāpaveicina mehanizācija.

Saimniekiem nav tiesība vienmēr prasīt no valdības vai kameras strād-
niekus, jārūpējas arī pašam, lai tie labprāt ietu un dzīvotu. Pret

sliktiem saimniekiem par sliktu apiešanos ar strādniekiem būs jā-
sper stingri soļi. Domāju, ka alga paaugstināšana nebūs tas parei-
zākais līdzeklis laukstrādnieku trūkuma novēršanai un arī alga vie-

nādošana ārzemju un vietējiem strādniekiem nebūs pareiza, jo visla-
bākais pols ir tikko līdzīgs vissliktākajam vietējam strādniekam.

Ārstēšanas kārtība tiem īstajiem strādniekiem būtu jāuzlabo, jānod-
kādreiz arī kādas 8-10 brīvdienas gadā, te nu vajadzētu nākt Latvi-
jas lauksaimn.kameras ar ierosinājumu. Ar atviegloto cenu būvmate-
riāliem vien nepietiek laukstrādnieku ģimeņu mājīgu celšanā, varbūt

vajadzētu dot naudas pabalstu 600-1.000 latu. Statistika rāda, ka
māsaimniecībās (līdz 1 ha) uz 100 hektāriem dzīvo un strādā 1200
cilvēku, saimniecībās no 2-10 ha - 82 cilvēki, saimniecībās no 10-

29 ha - 40 cilvēku, un pēdējais skaitlis tas pareizākais. Te ir ne-
izlietotas lielas darbaroku rezerves.

doc. P. Mucenieks, Latvijas darba kameras:

Laukstrādniekiem jādod daži labumi, kas ir pilsētu strādnie-
kiem. Ģimeņu strādniekiem vajadzētu dot dārzņus, dažas brīvdienas
gadā u.c. Būtu vēlams darba laika normēšana vismaz ziemas sezonā, no
1. novembra līdz 15. martam, līdzīgi kā tas ir Zviedrijā. Apbalvošanai
vajadzētu vēl palielināt naudas balvas un diplomus laukstrādniekiem
un diplomus arī lauksaimniekiem par strādnieku ilggadīgu turēšanu. Jā-
padomā, vai kredītu iedzīves uzsākšanai nevarētu dot nevien pārnācē-
jiem no pilsētām, bet arī laukstrādniekiem precoties. No negatīviem,
asiem līdzekļiem laukstrādnieku trūkuma novēršanai negribētos asos
lietot, bet maigākos. Būtu vēlams nenoteikto darba tirgus stāvokli
izbeigt galīgi. Būtu nav skaidru skaitļu cik pilsētā ieplūst strād-
nieku, cik ir, kā mainās, - te jākoncentrē darba apgāde vienā iestādē.
Varētu arī pieņemt kārtību, ka darbu pilsētās nevarētu dabūt, kas
nav zināmu laiku pilsētās nodzīvojis.

Pzērve, LLM priekšsēdis:

Arī Latvijas lauksaimn. kamera piekrīt uzlabojumiem, un ir do-
mājusi par darba laika normēšanu. Zviedrijā ir vasarā 10 stundas, zie-

6 stundas darba diena, darbs intensīvs un stipri mechanizēts. At-
vaļinājumi būtu vēlami, jābūt jāpadomā kā to realizēt.

agr. V. Bērziņš, Lauksaimn. pārvalde:

"Piemaluma" ievest dažos novados būs grūti, jo ir apvidi, kur
vietējo laukstrādnieku nemaz nav.

Ziemeļis, valsts Mežotnes fermas vad.:

Maižās ir dzīvokļi, atvaļinājumi un regulēts darba laiks un nav
strādnieku trūkuma. Algas nevar būt vienādas mūsu un ārzemju strādnie-
kiem. Pareizi iedalītam darbam ir nozīme viņa intensitātes pacelšanā.
Godalgot vajadzētu tikai tos ilggadīgos strādniekus, kas ir labi biju-
ši savādarbā, un te vajadzētu Latvijas lauksaimn. kamerai prasīt at-
saukumi no paša saimnieka.

J. Zariņš, Lauksaimn. pārv. priekšn.:

Darba laika normēšana - grūts jautājums, neveikamo te bij jā-
piedāvīvo Čehoslovākijai. Ja darba laiku ierobežo, jāpaceļ viņa in-
tensitāte.

Lezdinš, Latvijas lauks. kamera:

Jaunajos darba līgumos paredzēta arī salīgšana, ievēdot darba
laiku, bet tas nav obligāti. Godalgošanas nolūkā atsaukumi no saimai